

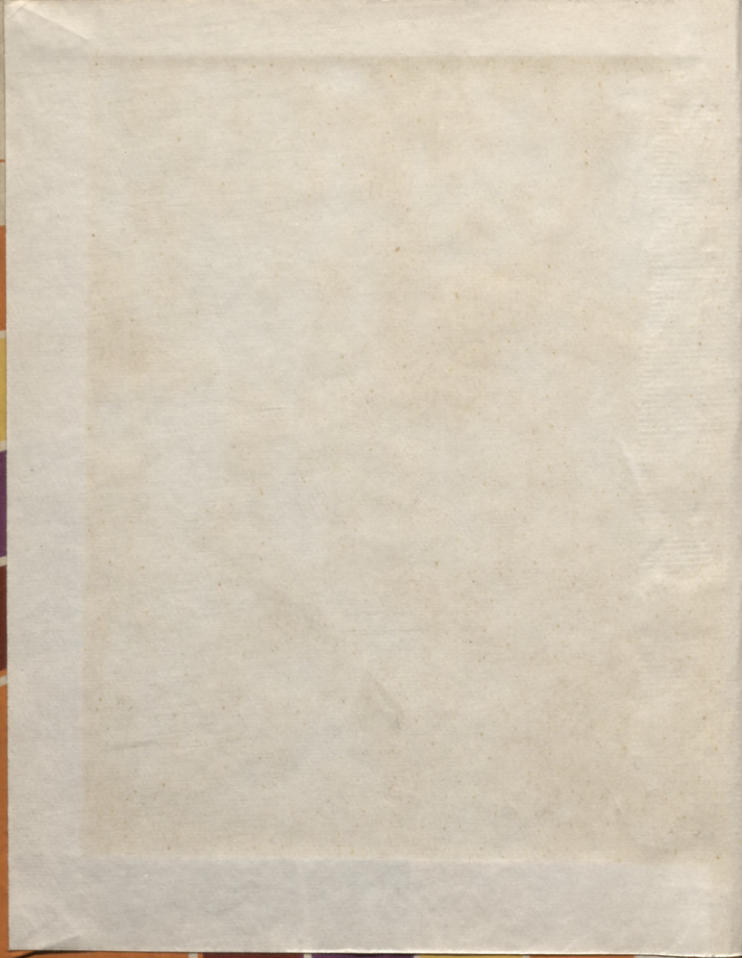
78-2
145

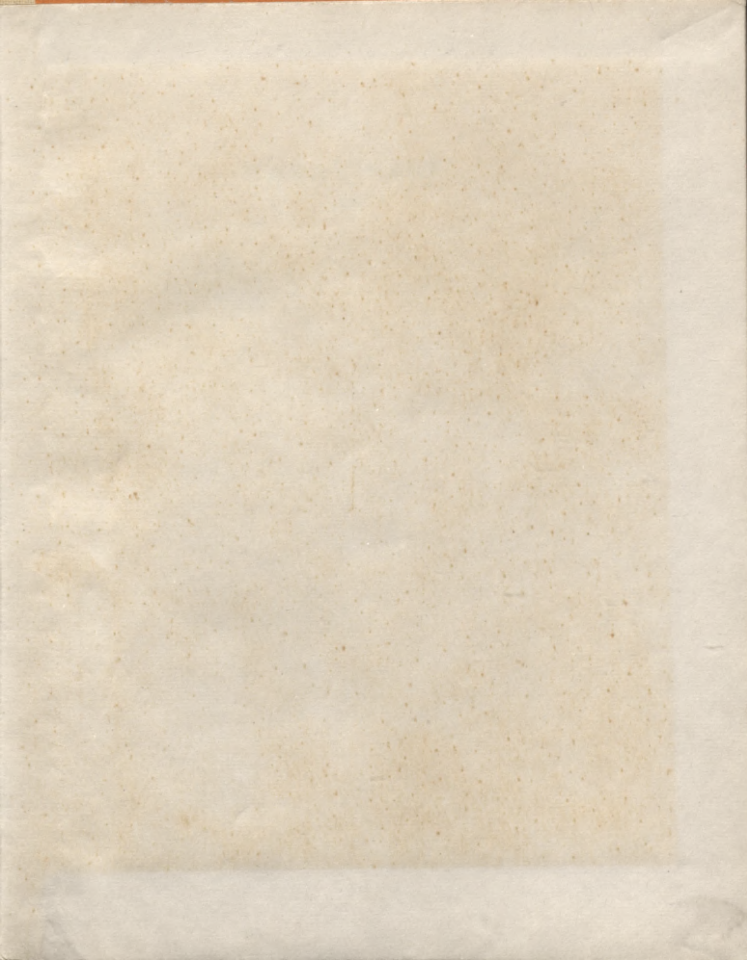
varavīksne

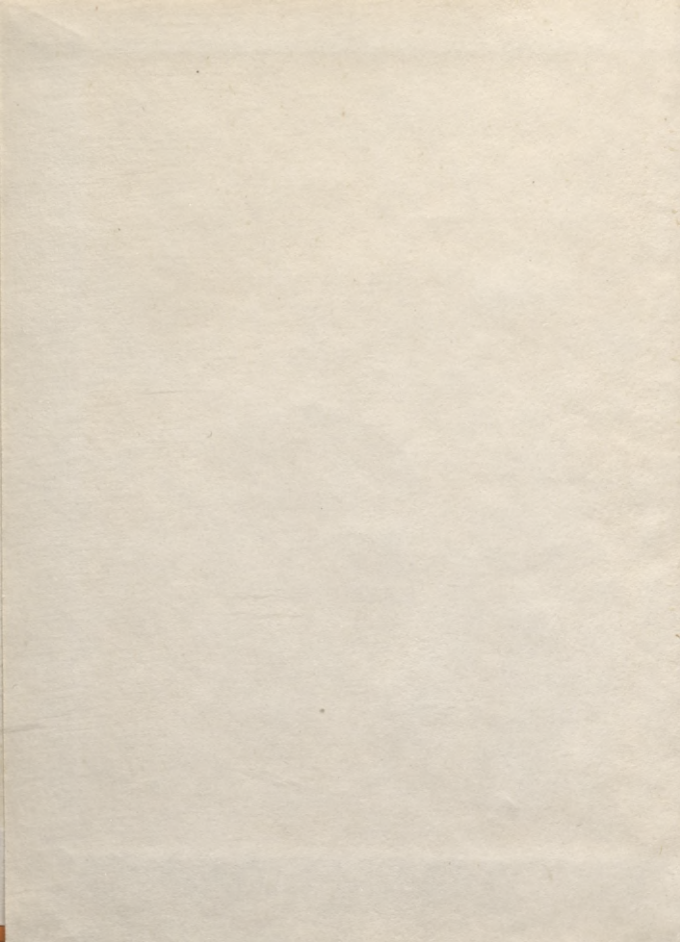
LITERĀRAIS MANTOJUMS

1978

VARAVĪKSNE

1978

L 78-2
145

L
810.09

Varavīksne

1978

Literārais mantojums

IZDEVNIECĪBA «LIESMA» RĪGA 1978

8 L
Va 649

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

~~78-47.230~~

0305071807

Sastādījis I. Bērsone

Redakcijas kolēģija:

I. Kiršentāle, V. Labrence, J. Niedre, L. Volkova, S. Ziemeļis

Mākslinieks J. Reinbergs

M. Bērsone fotoreprodukcijas

V 70202—534
M 801(11)—78 243—78

© «Liesma», 1978

DIVPADSMITĀ «VARAVĪKSNE»

Divu mūsu literatūras klasiķu — Andreja Upīša un Jāņa Jaunsudrabiņa simtgadei bija tik plaša rezonanse sabiedrībā, ka nākuši klāt daudzi jauni materiāli. Dažus no tiem almanahs nodod lasītāju vērtējumam.

Divas simtgadnieces — Zemgaliešu Biruta un Emīlija Prūsa — piesaista mūsu uzmanību kā līdz šim maz pētītas rakstnieces, pie kuru daiļrades un dzīves atsevišķiem momentiem vērts pakavēties.

No Rainim adresētajām vēstulēm iepazīsim Jāni Straujānu. Apskats «No Meinharda Rudziša kara gadu hronikas» veltīts Padomju Armijas sešdesmitgadei. Kultūras sakaru pētniecībā iekļaujas raksts «Herders un latviešu literatūra».

Jaunā rubrika «No literārā mantojuma mazajiem apcirknēm» veidota no sīkmateriāliem un dažu literātu sarakstes un jaunrades.

Sastādītājs

ANDREJS UPĪTS

VĒSTULES JAUNĪBAS DRAUGAM. II

(Jāņa Upīša ievads un materiālu atlase)

Andreja Upīša (1877—1970) pirmās četras 1910. gadā rakstītās vēstules jaunības draugam Jānim Grāvim (saukts: Grāvītis; 1879—1973) no Skrīveriem uz Aizbaikāla apgabalu esmu publicējis «Varavīksnē 1977». Šoreiz publicēju divpadsmit vēstules, kuras sūtītas J. Grāvim no Skrīveriem (atskaitot vienu, kas rakstīta Rīgā) uz Jūrmalu vai Rīgu. No J. Grāvja iegūtās vēstules, kas glabājas manā arhīvā, aptver buržuāziskās Latvijas gadus (1922—1937), taču adresātam izdevies saglabāt tikai nelielu daļu, pārējās gājušas bojā.

J. Grāvis pēc atgriešanās Rīgā no Tāļajiem Austrumiem, kur viņš bija nokļuvis pēc 1905. gada, par skolotāju vairs nestrādāja. Līdz pat pensionēšanai padomju laikā viņš bija jo cieši saistīts ar grāmatrūpniecību: J. Pētersona tipogrāfijas korektors, Grāmatrūpnieku krājaizdevu sabiedrības kasieris, kooperatīvās izdevniecības «Zelta grauds» kasieris.

Pēc vēstulu satura redzams, ka J. Grāvis bijis A. Upītim tuvs un mīļš draugs, labprāt gaidīts viesos. Mūža vakarā attiecības draugu starpā negaidīti tika pārtrauktas, par ko esmu pastāstījis rakstā «Pēdējie gadi» līdz ar tur pieminēto A. Upīša vēstuli (krājumā «Atmiņas par Andreju Upīti», R., 1977, 260. lpp.).

A. Upīša vēstules J. Grāvim ir svarīgas rakstnieka jaunrades gaitu precizēšanai un biogrāfisko faktu papildināšanai. Vēstules publicētas nesaisinātas.

1

Skrīveros 3. VI 1922.

*Salve!*¹

Ja mans vienreizviens pareizs, tad šodien, vasarsvētku sestdien, paliek apaļa nedēļa, kā esmu atbraucis «zaļumos». Maz gan vēl no tiem zaļumiem esmu redzējis, jo

¹ Sveiks, vesels! (*Latīņu val.*)

visu laiku norāvos pa arumiem, pagrabu un tamlīdzīgām nezaļām būšanām. Nu gan savu latifundiju esmu kārtīgi apstādījis tupeniem un apsējis vīkiem — lai nu dieviņš mīlais augstais papūlas uzmēsloj labi un izaudzēt desmit pūru no viena. Vai tad viņš to nevar — tīrais špāss! Gottiņa man arī tepat striķi piesieta, pienīņš krūzē — idille, ar vienu vārdu sakot! Nupat bij atnācis mans meistars¹; sarunājām tūliņ pēc svētkiem (resp., pēc meistara svētku pagīrām) sākt iztaisīt tās divas blakus istabeles². Pāris nedēļās tā procedūra būs cauri, tad tikai iekārtojies un brauc šurp. Bet pirms tam jau vēl pāra reižu aizbraukšu Rīgā. Pošos tā apmēram uz nākamo piektdienu, bet redzēs vēl, kā īsti iznāks. Cilvēks, kam sava «muiža» līdz ar dzīvo un nedzīvo inventāru, ir atkarīgs no tās. *Der Mensch ist, was er ißt.*³

Vai Tu esi lasījis god[ātā] «Latvja»⁴ 223. nr.? Tas taču ir viens ne-sa-mak-sā-jams numurs. Vienā pašā viņā tik daudz humora kā visos šāgada humoristiskajos kalendāros kopā. Un visa tā nesamaksājamā gara bagātība divos nelielos rakstējos. Tas viens ir bij[ušā] redaktora Akmeņa⁵ raudu un gaudu dziesma, ko Bisenieks⁶ visā viņa redaktora mūžā nav no viņa prasījis, kādas piemērošanās, resp., piesmērēšanās viņš nav cauri taisījis savam maizes tēvam par patikšanu un peļņu. Un tomēr pēc visa tā vienā jaukā (tas ir, nejaukā) dienā — fiut!

¹ Meistars Mārtiņš Berkholcs, kas cēla arī pirmo — vācu karaspēka nodedzināto A. Upīša māju.

² Māja atjaunota pa daļām. Sākumā A. Upīts dzīvoja tajā ēkas daļā, kur tagad atrodas piemiņas plāksne.

³ «Cilvēks ir tas, ko viņš ēd» — vācu filozofa Ludviga Feierbaha (1804—1872) spārnots izteiciens.

⁴ «Latvis» (1921—1934) — galēji reakcionārs dienas laikraksts, toreiz iznāca atbildīgā redaktora Arveda Berga (1875—1942?) vadībā.

⁵ Bijušā «Latvijas Vēstneša» (1920—1925) redaktora Jāņa Akmeņa (1887—1958) raksts «Vēstule redakcijai» («Latvis», 1922, 2. jūn.).

⁶ Jānis Bisenieks (1864—1923) — agronoms, latviešu buržuāzisko organizāciju un veikalu darbonis.

Nem un izlingo. Tāpēc ka mūsu dienās vajagot prast — vēl labāk piemēroties.

Un tas otrais artiķelis ir dārzkopja Peņģerota-Svešā¹ aicinājums gādāt par tautiskiem bodniekiem, krodziniekiem, papirosu taisītājiem un tamlīdzīgiem žīdu apdraudētiem grūtdieniem. «*Mums jāpīpo tautiskie papirosi un jāēd pie tautiešiem pīrtās silķes*» — stāv vārdu pa vārdam starp citu sarakstīts šajā piektajā evaņģēlijā. Un lai taīs papirosos arī izkaltēti zirgu s..., un lai tās silķes arī drusku iepuvušas! Tā ir tautiska prece un tāpēc brūķējama vien nost bez viebšanās un šķavāšanās. Un man, šo izlasījušam, ir tā, itin kā jau vasarsvētku sestdienā tas svētais gars ir nācis pār mani. Es izrauju no mutes un skatos, un lasu, un nokaunos dziļi: Maikapar, Rīga²... Andrej, es saku, tu esi in-ter-na-ci-o-nā-lists! Lops tu esi! Un es sviežu to kaktā (to «Rīgu» līdz ar internacionālismu) un skrienu uz bodi un pārku nost divi duči «Virsaīša» un trīs duči «Dzirksteles», un pieci podi tautisku silķu. No šīs dienas es brokastīs ēdu tikai tautisku silķi, pusdienā silķi un vakariņās — vēlreiz silķi. Un tad es pasaucu savu radinieci Tāravas Anniņu³ un saku: lai tu vecmeitās paliec, lai tev kārpa uzaug uz paša degungala — ja tu par šito neuzraksti vienu himni iekš «Ho-Ho»!

Lai tas svētais gars pār Tevi šajos vasarsvētkos izgāžas tikpat bagātīgi kā pār mani sestdienā!

Tavs Andrejs Upītis.

¹ Jānis Peņģerots-Svešais (1863—1932) — dzimis Koknesē, R. Blaumaņa pazīna, dārzkopības speciālists, literāts. Domāts viņa raksts «Vairāk tautiskās un pilsoniskās apziņas» («Latvis», 1922, 2. jūn.).

² Tabakas ražošanas uzņēmums «A. S. Maikapars», kurš, starp citu, izlaida papirosus «Rīga».

³ Domāts A. Upīša pseidonīms — Tāravas Anniņa. Progresīvajā satīriskajā žurnālā «Ho-Ho» (1922—1923) iespiestas viņa fabulas («Trīs silķes» u.c.), bet tās uz šo tematu neattiecas.

(Rīgā 1923. gada decembrī)¹

Sirdsmīlo Jānīt apsveicinu tevi ar daudz labām dienām un rakstu kā man iet man šodien ļoti švaki un ja tev iet drusku labāk tad atnāc tūlī pie manis un ja tev arī iet švaki tad arī atnāc es tevi gaidīšu ar sirds un citām sāpēm jo man vēl palicis šis un tas un vēl kaut kas no vakarvakara un drusku ķimeļa² un drusciņ ulmanīša³ un bišķīt alus un nesēdēsīm ilgi bet mazu brītiņu un laikā pāriesim mājās par to es galvoju un lieku tagad visas cerības uz tevi jo citādi es nezinu kā vakaru sagaidīt un šis papīrs ir gruznas pāvila⁴ dāvināts un ir taisīts 1720. gadā⁵ ar dievu uz priecīgu redzēšanos pēc piecām minūtēm tavš andrejs rīgā gedrutes ielā numur 69/71 kortelis 72.

Skrīveros 26. VII 1924.

*Bonjour!*⁶

Pag[ājušo] piektdien Tev nebij labpaticies centrālviesnīcā⁷ mani drusku pagaidīt. Ierados apm[ēram] 6-os. Bij arī Pāvils ar Nadju⁸ — lieta nobeidzās mākslinieku

¹ Pēc J. Grāvja paskaidrojuma, šo nedatēto un humoristiskā tonī pēc satura un formas ieturēto Andreja Upīša vēstuli viņš saņēmis dienu pēc rakstnieka 50 gadu literārās darbības jubilejas, kas notika 1923. gada decembrī.

² Ķimelis — kādreiz iecienīts degvīns ar ķimeņu garšu.

³ Ulmanītis — savā laikā izplatīts apzīmējums valsts degvīnam pēc toreizējā ministru prezidenta Ulmaņa vārda.

⁴ Domāts rakstnieks Pāvils Gruzna (1878—1950).

⁵ Vēstule rakstīta ar sarkanu zīmuli uz zilgana papīra, kurā ūdenszīmju tehnikā lasāmi burti un skaitļi: «KĻ 20».

⁶ Labdien! (*Franču val.*)

⁷ Centrālviesnīca atradās Krišjāņa Barona ielā Nr. 20/22.

⁸ Pāvils Gruzna un viņa sieva Nadja.

klubā¹ ar lielu dziedāšanu un citām lustēm — bez labas iereibšanās. Sestdienas rītā atbrauca mana vecene. Svētdien pēc pusdienas aizbraucām uz Jūrmalu. Atzīstos — man šoreiz bij ļauns nolūks: nolūkot visu to lembastu jaunajam romānam, pie kura patlaban strādāju.² Tāpēc arī staigulojām tikai pa kāpām un neiegriezāties ne pie viena no paziņām. Arī pie Tevis ne, par ko atvainojos, — bet šoreiz man bij nepieciešami visu laiku ziedot «pētniecības» darbam, jo es tās būšanas līdz šim tikai garāmejot biju redzējis. Nekas, materiāla tagad pietiks! Vakar atkal mums bij red[akcijas] kol[ēģijas] sēde.³ Ar lielu pārsteigumu dzirdu, ka Tu esot atvaļinājumā. Tātad es gaidu, ka Tu ieradīsies arī pie manis uz kādām dienām. Upenes, jānogas, avenes, saule, pakrēslis, pašam sava gulta — lūk, kādu debesvalstību es tev varu apsolīt. Vārdu sakot, mēs. gaidām abus! Es gan strādāju dūšīgi, bet nekas nekait: atliks jau laika iztukšot kādu blašķi alus arīdzan. Ceturtdien man atkal «Domu» lietā jābūt Rīgā. Bet es Tevi sāksšu gaidīt jau rītu. — Rakstu uz Rīgu tāpēc, ka Tavas Studentielas numuru nevaru atcerēties.⁴

Tavs Andrejs Upīts.

¹ Mākslinieku klubs Valņu ielā tika nojaukts, kad uzcēla Armijas ekonomisko veikalu, tagadējo Centrālo universālveikalu.

² 1924. gadā A. Upīts strādāja pie romāna «Pa varavīksnas tiltu», kurš parādījās žurnālā «Domas», sākot ar septembra burtnīcu («Domas», 1924, 6.—10. nr., un 1925, 1.—10. nr.). Romāns atsevišķi izdots 1926. gadā (uz vāka: 1927). A. Upīts jūrmalas dzīves ainas vispirms attēlojis romānā «Zīda tīklā» (1912) un citos darbos.

³ Domāta žurnāla «Domas» redakcijas kolēģijas sēde.

⁴ J. Grāvja pastāvīgā adrese bija Ģertrūdes (tagadējā K. Marksa) ielā Nr. 42, dzīv. 18, bet togad vasarā — Jaun. Edinburgā (Dzintaros), Studentu ielā Nr. 5.

[Skrīveros] 26. VII 1924.

Bonjour!

Aizsūtīju Tev vēstuli uz Rīgas dzīvokli, jo biju aizmirsis numuru Studentielā. Nu man apgalvo, ka tas esot 5. Rakstu uz labu laimi. Gaidām jūs pa Tava atvaļinājuma laiku uz kādām dienām. Atbraucat katrā ziņā.

Tavs A. U.

Skrīveros 19. VI 1925.

Sveika būšana!

Nu jau vairāk kā nedēļu esmu Skrīveros un arī puslīdz jau aklimatizējies lauku dzīvē. Tā, t.i., šī dzīve, gan norisinās tikai manās pašās četrās sienās un dārzā, jo ārpus tā esam bijuši tikai vienu reizi — stacijai cauri un atpakaļ un otru reizi pa ceļu lejup līdz Erckalnam.¹ Dieņnas tā vien aiziet. Laiks nav nekāds jaukais, vislabākais, kad sēd istabā pie galda un atvērta loga. Patlaban zied jasmīnes, un man kāds klēpis allaž vāzē — smaršo, ka vai jānoreibst. Pļava — kā viens dārzs, žēl pat iekšā brīst. — Pag[ājušo] pirmsdien bij iegriezies pie manis draugs O.², no leišmales kāzām braukdams; starp citiem viņam līdzī bij pāris no apkārtnes varasvīriem — nu, to pārējo Tu jau vari iedomāties. Vispāri, citādi gribu šovasar dzīvot pavisam solīdi un atpūtināt nervus. Bez tam arī daudz jāstrādā. Kādas nedēļas laikā paslinkoju un nupat

¹ Erckalns (Ercu kalns) — atrodas Skrīveru — Jaunjelgavas ceļa malā.

² O. — acīmredzot domāts A. Upīša draugs, bijušais Skrīveru pagastskolas un Jaunjelgavas tirdzniecības skolas inspektors Vilis Ozoliņš (1881 — 1938), kurš tolaik dzīvoja Rīgā.

nobeidzu Freinbergim¹ tulkot Šekspīra «Maldu komēdiju»². Tagad esmu uzsācis pats oriģinālkomēdiju trijos cēlienos³, bet nezinu vis, vai tur kas labs iznāks. Bez tam vēl gribu uzrakstīt sen izdomātu traģēdiju Dailes teātrim⁴ un vēl šo to, bet, cik no visa tā izdosies paveikt, to dieviņš vien zina.

Āboļu, kā jau varēja domāt, šogad man laikam būs papildnam. Septiņas astoņas ābeles ir pārpilnas, tā ka jaunnedēļ būs jāsāk zari stutēt. Kādām piecām sešām jaunajā gabalā⁵ arī savs kvantums; rudenī būs jāpaliek par āboļu krievu un jābrauc pa gada tirgiem. Es tā domāju, kad tur pievieno vēl klāt andeli ar puscūciem, šķietiem un karotēm, tad tā šepse katrā ziņā atmaksāsies labāk nekā spalvas dancināšana. Domājams, ka uz augusta vidu sāksies vasaras āboļu ēšanas sezona; līdz tam tad lūko izārstēt savu vēderu. Ogu, kā rādās, šogad nebūs pārāk daudz, bet sava iztikšana tomēr.

Kā bij? Kad jūs atbrauksat pie mums? Rūmes mums, tā teikt, pietiekoši. Mēs ar sievu gulam uz istabas, tā ka trīs istabas mums allaž vien brīvas. Domāju, ka jūs varētu gan atceļot jau pirms Tava atvaļinājuma, vai nu pa Jāņiem, kuri, kā liekas, būs diezgan gari, vai tāpat, kaut uz kādu svētdienu. Atraksti man par šo lietu. Arī iztikšana būs — taisni Tavai diētai piemērota. Mums šogad ir

¹ Kārlis Freinbergs (1884—1967) — toreizējais Nacionālā teātra dramaturgs.

² V. Šekspīra «Maldu komēdijas» pirmizrāde notika 1925. gada 11. novembrī. To apstiprina arī A. Upīša vēstule K. Freinbergam. Līdzšinējās teātra vēsturēs un repertuāra sarakstos luga nemaz nav minēta kā A. Upīša tulkojums.

³ Runa ir par komēdijas «Atraitnes vīrs» ieceri. (Pirmizrāde Nacionālajā teātrī 1925. gada 7. okt.; pirms tam — Ceļojošā teātrī 5. sept.)

⁴ Runa ir par traģēdijas «Mirabo» ieceri; jau 1925. gada 1. augustā E. Smilģim adresētajā vēstulē A. Upīts to piedāvā kā pilnīgi pabeigtu.

⁵ «Jaunais gabals» — tā A. Upīts dēvē viņam piešķirto zemes platību atšķirībā no «vecā», kas pirktas no Skrīveru muižas 1907. gadā.

loti laba govs¹ un arī centrifūga mājās, tā ka visa tā, ko no govs izspiež, tik daudz, ka tikko spējam patērēt. Šimbrīžam pats uz Rīgu nedomāju braukt, tikai mēneša beigās vai jūlija sākumā lūkošu apciemot savus mīļos «izdevējus».

Ar sirsnīgiem sveicinājumiem no visiem

Tavs Andrejs Upīts.

6

Skrīveros 24. VII 1925.

Sveiks!

Patlaban esmu nobeidzis savus šīs vasaras lielos darbus — mazu komēdiju (3 cēlienos) un lielu traģēdiju.² Strādājis nu gan esmu mazliet kā negudrs. Līdz vasaras beigām nu domāju mazliet atpūsties. Kādu dienu būs jāaizbrauc uz Aizkraukli, jāaizved «Mirabo» Muncim³. Gribam ar sievu aizbraukt aplūkot Rīgas izstādi, mums tur kas vajadzīgs praktiskiem nolūkiem. Rīgā būsīm otrdienas vakarā, bet izstādi apmeklēsim trešdien. Trešdienas vakarā varbūt aizbrauksim pie jums uz jūrmalu⁴ — t.i., ja laiks būs labs (pareģi nākamās dienās piesola lietu) un ja ar savām citām darīšanām tikšu galā. Ceru gan, ka tā izdosies iekārtoties.

Uz redzēšanos!

Tavs Andrejs Upīts.

¹ Govij šāda «vēsture». Kad Upīši brauca uz Skrīveriem, sievasmāsa ikreiz deva viņiem govi pēc izvēles no sava ganāmpulka. Rudeņos, pārceļoties atpakaļ uz Rīgu, govi līdz ar rakstnieka saplauto sienu aizveda atpakaļ.

² Komēdiju «Atraitnes vīrs» un traģēdiju «Mirabo».

³ Jānis Muncis (1886—1955) — Dailis teātra režisors. Vasarās viņš dzīvoja pie sievastēva Aizkraukles pagasta Vērensamenos. Par J. Munci sk. arī A. Upīša grāmatā «Rudens zēlmenis» (rakstā «Par Daugavas jauniem avotiem»), R., 1970, 299.—301. lpp.

⁴ Vēstule adresēta J. Grāvim uz Mellužiem I, Upes ielā Nr. 6/8.

Sveiks!

Mana vecene par to jūras braukšanu¹ mazliet groza galvu. Lieta tā, ka viņai bez tiem kārtējiem saimniecības darbiem patlaban sākas arī zaftes vārīšanas sezona, — un, ko tas nozīmē, to Tu varēsi gan iedomāties. Par kādas nedēļas «nostbūtni» jau nu nav ko runāt, bet uz kādām pāra dienām, piem., piektdien un sestdien, mēs viņu gan lūkosim atvaļināt. It sevišķi tādā gadījumā, ja Tavš principāls pa to laiku sarīko savus svētkus, uz kuriem es negribētu vis iztrūkt.² Tomēr patlaban no manis nekāda pieklājīga šnabotāja vis neiznāk. Vai nu Jāņu naktī pie Tevis esmu apsaldējies, vai cita liksta, bet otrā dienā, mājās braucot, mana kreisā acs bij sarkana, kā saka, kā cepetis. Tā tas turpinājās dienas divas trīs, pēc tam drusku pierimās, tomēr iekaisuse, grauz un kož visas šīs nedēļas. Patlaban šorīt nebeidzu asaras vien slaucīt — iet tāpat kā pirmajās dienās. Es domāju, tas stāv kaut kādā sakarā ar manu aizkritušo kreiso ausi, kura arī sākuse dūkt tā, ka liekas — tur kāds ar tauri iesēdies pūš. Ja tā lieta nelabosies, jau tuvākās dienās būs jābrauc uz Rīgu pie ārsta, jo ar acīm, tā teikt, *шутку плоху*. Tad, protams, nokāpšu arī tipogrāfijā pie Tevis un Pētersona.

Citādi dzīvojam — nekas. Pa druska strādāju, mēģinu rakstīt savu komēdiju, bet sākumā negrib lāgā veikties.

Par min[ēto] dāvanu Tavam principālam nav ko runāt. Tur esmu klāt ar visu savu kustināmo un nekustīgo īpašumu.

Uz redzēšanos!

Tavs Andrejs Upīts.

¹ Domāts apciemojums pie J. Grāvja jūrmalā.

² J. Grāvis strādāja par korektoru Jūlija Pētersona spiestuvē Rīgā, Krišjāņa Barona ielā Nr. 20/22. A. Upīts šeit acīmredzot runā par J. Pētersona vasarnīcas «iesvētīšanu».

Sveiks!

Ar Skrīveru stacijas gabaliem lieta šitāda: Račiņš¹ plānus ir atvedis uz Rīgu un saka, ka Tu varot tur aiziet mērniecības daļā (laikam Jēkaba ielā) un palūgt *baronu* Maideli, lai palauj ieskatīties, jo no galvas viņš jaunieprojektēto gabalu numurus maz atceras. Vienu viņš man norādīja, un, pēc manām domām, tas priekš Tevis būtu kā izredzēts. Tas ir pie pašas stacijas, starp Fēniksa² māju un to melno kūtiņu, kur celiņš iet pa celmiem, — Tu jau vēl atcerēsies. Kad Tu tur uzbūvētu savu vasarnīcu (obligatoriski ar tornīti!), tad ar vienu kāju uz stacijas trepēm, otru Tu varētu jau spert uz sava slieģšņa. Gabala numurs esot 322. Smalks numurs! Nesmalkā puse šī numura tā, ka viņš ir maziņš, nepilnu puspūrvietu liels ($3/8$ pūrvietas). Un, otrkārt, to jau esot pieprasījis šejienes pasta kungs Leitona kungs. Tomēr nav teikts, ka arī Tu nevarētu reflektēt uz to. Leitona kgm droši vien nav nekādas kategorijas, kamēr Tev tāda ir. Viņš tikai kroņa mēbeles deldējis un savu personīgo bikšu dibenu plēsis, kamēr Tu esi [1]905. gadā cietis. Ja Tu savu sveci nepaturi zem pūra, aprunājies ar Spoli utt. — vārdu sakot, tā lieta nav bez izredzēm. Te jau galu galā uz katra gabala būs vairāk pretendentu, un, kam kauliņš kritis, to zina tikai dieviņš un latviešu birokrātija. Ja arī Tu vasarnīcu (ar vai bez tornīša!) negribētu celt, gabaliņš, pēc mana ieskata, katrā laikā pārdodams par 120—150 000 rb.³ Es domāju, smērē tik

¹ Kristaps Račiņš — tajos gados A. Upīša īrnieks, zvērīnāts mērnieks, kam bija uzdots izstrādāt Skrīveru stacijas (ciemata) zemes ierīcības plānu. Okupācijas laikā apcietināts, un par viņa turpmāko likteni nekas nav zināms.

² Kārlis Fēnikss — bijušais mežkungs, pie kura dzīvoja A. Upīša vecāki.

³ Naudas vērtība uzdota pēc toreizējā kursa.

vaļā! — Citi labākie gabali, protams, arī lielāki — pa pūrvietai un vairāk — ir gar dzelzceļa malu aiz ūdens torņa. Tur esot 317, 318, 319 u. c. numuri. Bet starp tiem esot arī nākamajam pilsētas rātūzim¹ ieprojektētais. Kurš īsti, to Račiņš no galvas nezināja pateikt. Ja Tu uz tiem gribētu reflektēt, tad Tev nepieciešami būtu izlūgties no barona lielkunga atļauju ieskatīties plānā.

Vai kādu sestdienas vakaru neatbrauksat ar cien[īto] madāmu?

Labas dienas visiem no visiem!

Tavs Andrejs Upīts.

N. B. Te Tev būs viens pamatīgs plāns no gabala Nr. 322. [Seko zīmējums.]

NB. NB. Šī plāna izgatavošana maksā tikai vienu pudeli šnaba. Pieprasījumā norādi, ka gabals Nr. 322 atrodas līdzās Fēniksa gruntsgabalam, uz austrumiem no tā.

9

Skrīveros 7. IX 1926.

Sveiks!

Nupat mēs nu te nodzīvojām pēdējās nedēļas Skrīveros. Var iznākt, ka jau pirms mēneša beigām pārceļamies uz Rīgu. Tāpēc es domāju, ka ir pēdējais laiks Jums ar kundzi atbraukt mazlietiņ paviesoties. Un to visdrošāki varētu izdarīt jau nākamo sestdien. Vietējais vilciens² no Rīgas nāk pusčetros, nākamais puspiecos, tā ka pagaidām atbraukšana visai ērta. Ja gluži nemaldos, atpakaļ svētdienas vakarā arī var nokļūt ar to pašu vietējo. Vārdu sakot, mēs gaidīsim un būsīm stacijā pretīm. — Patlaban raujamies ar dārzāju aprakšanu,

¹ Acīmredzot A. Upīts te runā humoristiski.

² Daļa vilcienu nāca tikai līdz Skrīveriem.

mēslošanu un tamlīdzīgām pārāk prozaiskām lietām un
lietīnām.

Tātad: uz redzēšanos sestdien!

Tavs Andrejs Upīts.

10

Skrīveros 5. VII 1935.

Sveiks!

Vakarvakarā atbraucis mājās, atradu Tavu vēstuli priekšā. Gandrīz nedēļu nodzīvojām Rīgā — bij šādas tādas darišanas, bez tam arī pensiju tikai vēl vakar atnesa. Tālrūpa man pa vasaru mājās nav, tāpēc ar piezvanīšanu neiznāk vairs tik ērti. Reiz taisījos zvanīt no Gulbja, bet aizmirsās, otrreiz gribēju pieiet kasē¹, bet gadījās ātrākā tempā kaut kur iegriezties — konsekvences Tu sapratīsi. Mājās būsim līdz 3. augustam, jo patlaban pie mums ciemojas Kārlis ar savu sievu², domājams, arī Mucenieka bērni³ drīzumā atbrauks. Gaidīsim Jūs visus, tikai noskaties, kad laiks labāks. Šodien līst un auro kā ap Miķeļiem. Vislabākais, atraksti dienu iepriekš kādu kartiņu, lai zinām gaidīt. Zemeņu šogad papildnām, tikai nepiedzīvoti skābas un visas reizē gatavas, tāpēc ātrāk izbeigsies. Pārējo ogu pietiekoši, āboļu pamaz, bet sava iztikšana būs.

Tātad — uz redzēšanos!

Tavs Andrejs Upīts.

¹ J. Grāvis tajā laikā bija Grāmatrūpniecības darbinieku krājaizdevu sabiedrības kasieris.

² Dēla pirmā sieva Hermīne.

³ A. Upīša sievasmāsa meita Emīlija Cielaviņa precējusies ar hirurgu profesoru Pāvilu Mucenieku, un viņiem bija trīs bērni.

Skrīveros 28. VII 1936.

Sveiks!

Ar nabago cilvēku, kam sava tālruna nav mājās, sastapties grūti, tāpēc viņam jāķeras pie pastkartes. Nākamās pirmsdienas rītu gan atkal brauksim uz galvas pilsētu, bet patlaban ir tāds izdevīgs laiks, kad mēs labprāt gaidītu Tevi ar ģimeni, teiksim, sestdienas vakarā — sliktākā gadījumā svētdienas rītā. Izdevīgs šis laiks tāpēc, ka mums vēl uztāpītas jānogas, upenes un kāds mazums ērkšķogu, bez tam arī vasaras āboli jau tīri labi kožami. Kundze varētu paņemt līdzī kādu prāvāku grozu, tad iznāktu arī uzkodai atpakaļceļā. Būtu labi, ja Tu varētu man paziņot par braukšanu vai nebr[aukšanu]. Gaidīsim tomēr.

Tavs Andrejs Upīts.

Olģerta Kurmja¹ piezīme: vīns rūgst divās pudelēs, ka paukš vien. Šodien pirmoreiz darbā ābolu kalte — būtu ar ko palielīties.

Skrīveros 13. XII 1937.²

Mīlais draugs!

Sirsniņi pateicos par jauko, nepārprotami tāpat no sirds nākušo novēlējumu manā 60 gadu dienā. Gaidīju gan, ka Tu pats ieradīsies vienā no tām trim dienām, kad draugi apmeklēja mani, bet, tā kā nevienu nebiju aicinājis, ne arī «jubileju» rīkojis, tad tur nu neko nevarēja darīt. Patiešām, 60 gadi nav joks, negribas pat

¹ A. Upīša pseidonīms, ko viņš lietoja fašistiskā režīma laikā. Ar šo pseidonīmu vispirms — tajā pašā 1936. gadā — iznāca A. Upīša tulkotais A. Tolstoja romāns «Pēteris Pirmais».

² A. Upīts tolaik nepārtraukti dzīvoja Skrīveros.

ticēt, ka tāda nasta jau mugurā, — dažas dienas pēc tiem svētkiem biju īsti melanholiskā jutoņā. Tagad tas jau pāri, strādāju atkal un — vari man ticēt — nepavisam vecs vēl nejūtos. *Еще новым!*

Sieva taisās kādu laiciņu padzīvot Rīgā. Iebrauksim piektdien.¹ Vai nu piektdienas vakarā, vai sestdien būšu pie Tevis — ceru, ka «Zelta grauda» kasē būs vēl kāds mazums atlicis pāri.² Rītu lūkošu iesiet «Pirmo nakti» «autora izdevumā» — lai Tu redzētu manus pēdējos sasniegumus... grāmatsējības mākslā...³

Uz redzēšanos!

Tavs Andrejs Upīts.

¹ A. Upīts iebrauca Rīgā piektdien, 17. decembrī.

² J. Grāvis bija kooperatīva «Zelta grauds» kasieris. Saskaņā ar ierakstu kases grāmatā A. Upītim 1937. g. 17. decembrī izmaksāti 60 lati uz honorāra rēķina par tā paša gada sākumā izdoto romānu «Smaidoša lapa».

³ «Autora», bet faktiski A. Māliša izdevumā iznāca vēl otrs A. Upīša romāns «Pirmā nakts» tā paša gada beigās. To A. Upīts pašrocīgi iesēja un pasniedza J. Grāvim ar šādu veltījuma ierakstu: «Savam draugam Jānim Grāvitim Andrejs Upīts. 17. XII 1937.»

JĀNIS JAUNSUDRABIŅŠ

Olo Nesterovs

PAR RAKSTNIEKU UN GLEZNOTĀJU

Ar J. Jaunsudrabiņu iepazīnos 1919. gadā, kad viņš strādāja tautas izglītības nodaļā Pļaviņās.

Kādu dienu, nākdams no skolas, uz ielas atradu sievietes rokassomiņu. Ienesu to izglītības nodaļā. Tā bija samērā liela telpa, kurā sēdēja un strādāja daudz darbinieku. Kad teicu, kāpēc še esmu ienācis, piecēlās rakstnieks un paņēma somiņu. Atvēris to, sacīja — tanī esot nauda un dokumenti. Varbūt varēšot sadzīt īpašnieci. «Atnāc pēc kādām dienām! Tad redzēsim, kas būs iznācis.» Kad otrreiz ierados izglītības nodaļā, mani atkal laipni saņēma rakstnieks, viņš pasniedza man divdesmit rubļus un sacīja: «Tā tev atradēja alga. Somiņā bija kādas darbinieces mēneša alga. Tā dari vienmēr! Ja ko atrodi uz ielas, centies atdot īpašniekam.» Pagriezies pret citiem nodaļas darbiniekiem, piebilda: «Tas bija vajadzīgs audzināšanas nolūkā.»

Izglītības nodaļa bija noorganizējusi vispārizglītojošus vakara kursus, jo Pļaviņās un to apkārtnē dzīvoja daudz jauniešu, kas kara apstākļu dēļ nebija varējuši apmeklēt skolu. Kursos mācīja svešvalodas (vācu, angļu, franču), zīmēšanu, mākslas vēsturi, mūziku u. c. priekšmetus. Kursus vadīja J. Jaunsudrabiņš. Tajos mācījās arī viņa meita Lilija. Rakstnieks pats kursos mācīja zīmēšanu un lasīja lekcijas par mākslas vēsturi. Mūziku mācīja Pļaviņu pagastā dzimušais mūziķis K. Martinovskis. Kursus apmeklēja daži vidusskolas skolēni, arī es, jo jutot savu klasi pāraudzis un gribējās iegūt vairāk zināšanu. Sāku mācīties svešvalodas, zīmēšanu un mūziku.

Atmiņā palikusi pirmā zīmēšanas stunda. Mums bija jāzīmē skolas tāfele ar mētru vainadziņu. Pūlējos, bet nekas neiznāca. Mākslinieks redzēja, ka man ar zīmēšanu neveicas, apsēdās blakus un veikli iezīmēja burtinīcā tāfeles stūri ar vainadziņu. «Tā tam vajadzētu izskatīties,» viņš teica pieceldamies.

Mākslas vēstures lekcijas sākumā J. Jaunsudrabiņš sacīja: «Līdz šim darbaļaudis varēja uz mākslu noraudzīties tikai no tālienes kā ganu zēns caur sētu uz saimnieka ābolu dārzu.» Šajā lekcijā teikto mēs pārrunājām ar kādu skolas biedru vēl pēc tam, kad padomju vara Latvijā vairs nepastāvēja.

Kursi beidzās aprīlī. Kad aizgāju uz izglītības nodaļu, lai dabūtu atļauju kursos izsniegtās svešvalodu grāmatas paturēt pa vasaru, rakstnieks bez iebildumiem manu lūgumu ievēroja. «Mācies vien.»

Ar savu vienkāršību un demokrātisko pieeju cilvēkiem viņš bija iemantojis tādu piekrišanu darbaļaudis, ka viņu 1919. gadā ievēlēja par izpildu komitejas locekli un izvirzīja par pārtikas komitejas vadītāju. Par rakstnieka darbību šinī komitejā laudis atsaucās labi. Mana māte teica: «Tas gan ir laipns cilvēks!» Bet Lilija, atceroties kursus, vēlāk sacīja: «Tā jau vairs nebūs...»

1919. gada rudenī Jaunsudrabiņš aizbrauca uz Rīgu, jo Lilijai vajadzēja mācīties. Gandrīz desmit gadus rakstnieks pa ziemu dzīvoja Rīgā, bet vasarā — Pļaviņās. Še parasti ieradās ap vimbu laiku, t. i., maija mēnesī. Tad viņš ar makšķeri vai spiningu bieži bija redzams ejam gar Daugavas malu no Pļaviņām uz leju. Rakstnieku pazina visi Daugavmalas iedzīvotāji. Viņš ar visiem aprunājās, pat bērnus neaizmirsā. Jaunsudrabiņam parasti laimējās: viņš bieži pārnesa mājās krietnu lomu — gan vimbas, gan sapalus, gan līdakas. Bet makšķerēšana nebija tikai atpūta. Staigādams ar makšķeri gar upes malu, viņš pārdomāja arī iecerētos vai rakstāmos dar-

bus. Reiz rakstnieks stāstīja, ka divas nedēļas staigājis gar Daugavas malu un domājis, kā pabeigt stāstu «Ziema». Viņu nodarbinājis Jāņa liktenis. Žēl bijis Jāni aizlaist bojā, tomēr citu izeju nevarējis atrast.

Jaunsudrabiņš ļoti daudz un sistemātiski strādāja, cēlās no rītiem agri un rakstīja līdz pusdienai. Šinī laikā rakstnieks ciemiņus labprāt nepieņēma. Pēcpusdienā pēc atpūtas pārrakstīja no rīta uzrakstīto. Pārrakstīto viņš mēdza ģimenes locekļiem vai pazīstamiem nolasīt. Kādā svētdienas pēcpusdienā viņš nolasīja visu garo stāstu «Ziema».

Jaunsudrabiņš pirmrakstu rakstīja uz dažādiem papīriem — saņemto vēstule aploksnēm, ielūgumiem utt. Pirmrakstā daudz svītrojumu nebija. Tīrrakstu viņš pārrakstīja uz rūtiņu papīra pusloksniem, rakstīja katrā rūtiņā. Vēlāk iegādājās rakstāmmašīnu.

20. gados rakstnieks divas reizes devās ārzemju ceļojumos. No pirmā ārzemju ceļojuma pa Franciju viņš pārveda gan zīmējumus, gan neliela formāta gleznas (studijas). Man gadījās būt pie Jaunsudrabiņiem Pļaviņās, kad viņš ar dzīvesbiedri bija tikko pārbraucis mājās. Abi divi man sīki stāstīja par pieredzēto, rādīja izstāžu un muzeju katalogus un teātru programmas. Galvenā stāstītāja gan bija dzīvesbiedre, rakstnieks reizumis tikai papildināja un precizēja viņas vārdus. Bija redzams, ka viņi centušies pamatīgi iedziļināties franču tēlotājā mākslā un skatuves mākslā. Atceros, stāstīja arī — tādu mākslinieku kā mūsu baskājis Irbe Francijā esot daudz. Tie kļūstot pa restorāniem un, zīmēdami portretus, nopelnot gan ēdienu, gan dzērienu, gan naudu.

Otrajā ārzemju braucienā Jaunsudrabiņš Kapri salā bija sadraudzējies ar norvēģu rakstnieku A. Hauklandu. Tas viņam bija iedāvinājis divas savas grāmatas vācu tulkojumā «Der Elch» («Alnis») un «Die OrnsSpinnerinnen»

(«Likteņa dieves»). Romāns «Alnis» viņam ļoti patīcis jauko dabas tēlojumu dēļ. Viņš to pārtulkojis, nezinādams, kas izdos. Aiznesis A. Gulbim. Gulbis apsolījis izlasīt. Lai pienākot pēc dažām dienām. Kad aizgājis pie izdevēja, tas teicis, ka grāmatu izlasījis vienā naktī un tūlīt nodevis tipogrāfijā. Pēc pāris dienām lai nākot saņemt autora eksemplārus. Rakstnieks priecājās par izdevēja operativitāti. J. Jaunsudrabiņš pārtulkoja arī romānu «Likteņa dieves». Viņš tulkoja no vācu valodas, bet, ja oriģināls bija franču valodā, izmantoja arī to, jo daudz maz šajā valodā orientējās. Pirms sava pirmā ceļojuma uz Franciju Jaunsudrabiņš bija mācījies franču valodu. Pēc atbraukšanas ar humoru stāstīja: «Kad taisījos braukt uz Parīzi, paziņas teica, ka manu franču valodu diez vai kāds francūzis sapratišot. Bet izrādījās otrādi. Manu valodu gan saprata visi francūži, bet man bija grūti saprast viņus.» Kapri salā Jaunsudrabiņš bija sastapis arī jauno vācu žurnālistu un iesācēju rakstnieku Vili Šepleru. Lilija aizbrauca viņam līdzī uz Vāciju (Bilefeldi) un apprecējās.

Pie Jaunsudrabiņa nāca viens otrs jaunais rakstnieks un lūdza viņa atbalstu. Dažiem viņš mēģināja pašķirt ceļu. Pie tādiem pieskaitāma arī Vilma Delle. Atšķirībā no R. Blaumaņa, kas nodarbojās ar jauno rakstnieku audzināšanu, Jaunsudrabiņš bija citādos uzskatos. Viņš domāja, ka katram jāraksta tā, kā viņš izjūt, un labošana neko daudz nelīdz, jāstrādā un jāaug patstāvīgi. To piedzīvoju arī es. Kad uzrakstīju pirmo stāstiņu, Jaunsudrabiņš to izlasīja un teica, ka varētu nodot «Jaunākajām Ziņām». Pēc pāris nedēļām tas parādījās laikrakstā. Teica, ka stāstiņu esot pārrakstījis uz mašīnas, tomēr labojis neko nebija. Viņš neatzina arī savu darbu labošanu pēc pārrakstīšanas un izteicās, ka labāk uzrakstīt kaut ko no jauna nekā izlabot uzrakstīto. Es tajā laikā

biju aizrāvis ar literatūras teoriju. Viņš teica: «Varbūt tas ir interesanti, bet es rakstu tāpat bez teorijas — pēc izjūtas.»

Jaunsudrabiņš labprāt piedalījās rakstnieku vakaros, dažreiz mēroja pat garus un grūtus ceļā gabalus. Viņš savus darbus lasīja izteiksmīgi.

Reiz gan Jaunsudrabiņš mani ņēmās mācīt. Es visai kritiski izteicos par 19. gadsimta literatūru, īpaši A. Leitāna stāstiem, nosaukdams tos par lubu literatūru. Rakstnieks, brīdi klusējis, sacīja: «Bet mani šī literatūra izaudzināja par rakstnieku. Mēs šīs grāmatas lasījām ar interesi.» Kad vēlāk ieradoss pie rakstnieka, viņš man pasniedza savā laikā ļoti populāro stāstu «Hirlande». «Es to sameklēju antikvariātā. Izlasi!» No tā laika es ar savām pārgudrībām vairs nemētājos. Jaunsudrabiņam bija taisnība. Pēc A. Leitāna tulkotajiem stāstiem bija skolojušies arī brāļi Kaudzītes.

★

Kad 1934. gadā pēc Ulmaņa apvērsuma aizgāju pie Jaunsudrabiņa, viņš bija ļoti satraukts. Apcietināts bija viņa znots, kas tanī laikā strādāja «Dienas Lapas» redakcijā, tika aizliegts izrādīt «Invalidu un Rallu», ko viņš pats uzskatīja par izdevušos darbu.

Kad 30. gadu vidū Maskavas latvieši atzīmēja Jaunsudrabiņa literārās darbības jubileju, rakstniekam piesūtīja apsveikumu un sarīkojuma fotouzņēmumu, kā arī «Aijas» jubilejas izdevuma desmit autoreksemplārus. Sūtījumu rakstnieks nesaņēma vis pastā, bet politpārvaldē, kur bija uzaicināts. «Aijas» autoreksemplāri tika izsniegti ar noteikumu: ja kādam tie tiks dāvāti, jāpaziņo saņēmēja vārds un uzvārds. Jaunsudrabiņš par to bija ļoti sašutis: «Vai es kāds cilvēku nodevējs?» Aploksne ar apsveikumu bija saplēsta. Maskavieši rakstīja: «Apsveicam Tevi par tiem skaistajiem darbaļaužu tēliem, ko Tu

esi radījis savos darbos.» Fotogrāfijā sazīmējām vairākus pazīstamus cilvēkus — P. Daudi, L. Laicenu, P. Ķikutu, V. Dermani u. c.

*

Rakstnieka otrā sieva Elza (Elizabete) bija cita rakstura sieviete nekā pirmā. Pirmā sieva bija klusa, darbīga, kopā ar vīru pārdzīvojusi visas mākslinieku iesācēju grūtības, pacietīga un pieticīga.

Elza bija dzimusi rīdziniece, medicīnas māsa, viņa mīlēja sabiedrību, skaļumu. Viņai patika palepoties ar savu vīru. Pie tam savā mīlestībā pret vīru viņa negribēja dalīties ne ar vienu, pat ne ar vīra meitu. Lilija stāstīja, ka tētis nedrīkstējis glabāt pie sevis fotogrāfijas, kur redzama viņas māte. To pašu apliecināja arī rakstnieka pirmās sievas brālis J. Sproģis.

Atceros kādu gadījumu. Tas bija pirms ziemassvētkiem. Rakstnieks noraizējies stāstīja, ka sieva sadomājusi pa svētkiem rīkot viesības, bet viņam tāda jezga mājā nepatīkot. Vēlāk viņš teica: «Iznāca labi. Mani uzaicināja radiofonā nolasīt kādu stāstiņu. Es piekritu. Rīgā tomēr labāk, kaut arī aizvilka kaut kur ciemos.»

J. Jaunsudrabiņš pēc darba vakaros mīlēja paklausīties pa radio mūzikas pārraides. Mēs tā kādu vakaru noklausījāmies D'Albēra operas «Ieleja» pārraidi. Viņam pēc dienas darba nepatika mājā cilvēku burzma. Arī svētkos. Viņa galvenais ciems bija brāļu Štrālu vecā māja, kur varēja vienkārši, sirsnīgi parunāties par mākslu vai arī par tīri ikdienišķām lietām.

1935. gada martā Jaunsudrabiņš atstāja Pļaviņas uz visiem laikiem. 13. marta vakarā es biju pie viņiem aizgājis. Rakstnieka sievas nebija mājā. Jaunsudrabiņš posās aizceļošanai. Viņš teica, ka nevarot tādos apstākļos strādāt. Domāja aizbraukt uz kādu laiku pie pazīstamiem dzimtajā novadā — Augšzemē. Atvadoties teica, lai es nākot uz viņu māju tāpat kā agrāk. Lai apciemojot arī

Elzu un veco māti un paskatoties, kā tai klājas. Kad kādreiz sastapu mājā māti vienu pašu, viņa man sacīja: «Es jau nevaru žēloties. Pret mani Elza nav sliktā bijusi. Tikai Janka gan nevarēja no viņas glābties ne peles alā.» Apciemoju kādu reizi arī rakstnieka sievu. Viņa bija kļuvusi klusāka, slimoja.

*

Kad 1937. gada februārī apciemoju rakstnieku Rīgā, viņš dzīvoja Mežaparkā nelielas mājas otrajā stāvā. Dzīvoklis bija vienkāršs, bet glīti iekārtots. Jaunsudrabiņš teica — priekškarus esot iedevusi P. Tilta — žurnāla «Latvju Sieviete» redaktore, rokdarbniece, jo viņai nebijis naudas, ko samaksāt par romānu «Augšzemnieki». Jaunsudrabiņš stāstīja, ka domājis māju atstāt tikai uz laiku, lai mierīgākos apstākļos pabeigtu iecerētos darbus, bet ārpusē juties tik labi, ka mājās vairs nespējis atgriezties.

Pēdējo reizi Jaunsudrabiņu sastapu 1940. gada pavasarī. Bijām aizgājuši ar K. Štrālu uz Romas pagrabu pāņst pusdienas. Ienāca arī Jaunsudrabiņš. Stāstīja, ka jāēdot uz «Jaunāko Ziņu» šefredaktora A. Benjamiņa izvadīšanu. Štrāls teica, ka viņš gan neiešot. J. Jaunsudrabiņš atbildēja: «Es jau arī neietu, man tādas būšanas nepatīk. Bet neērti neiet, jo es viņa izdevumos esmu tik ilgi strādājis.» Atvadījies no mums, rakstnieks aizgāja. Pēc tam tikai sarakstījāties. Sarakste pilnīgi nepārtrūka līdz pat viņa nāvei.

1941. gada beigās Jaunsudrabiņš man vēstulē pavēstīja, ka sācis rakstīt jaunu grāmatu, «Baltās grāmatas» turpinājumu — par savām ganu gaitām. Tā būšot «Zaļā grāmata». Vēlāk, kā zināms, viņš to gribējis nosaukt — «Ganos», tomēr atgriezies pie sākumā iecerētā virsraksta. Sūrojās, ka grūti esot ar pārtiku — zivis un sēnes gan esot, bet trūkstot speķa.

Savu dzimteni un Pļaviņas rakstnieks arī svešumā neaizmirsā. Savā pēdējā vēstulē 1957. gadā viņš man rakstīja, ka tagad būtu tādi apstākļi, ka varētu atgriezties mājā, bet tad svešumā paliktu viņa vienīgais tuvais cilvēks — meita.

*

Rakstnieka darbistaba Pļaviņās bija maza, ar logu pret Daugavu. Mājas celšanas laikā, kad nebija sakuplojuši koki, pāri Daugavai bija redzami Sēlijas pakalni.

Pēc pārcelšanās uz pastāvīgu dzīvi Pļaviņās istabiņā atradās vienkāršs, bet ērts rakstāmgalds ar skapīšiem, pāris krēslu un tahtveidīgs sēžamais, pie sienām dažī paša rakstnieka zīmējumi un Francijas studijas eļļas un zīmuļa tehnikā, kā arī neliels lrbes akvarelis — Rīgas priekšpilsētas skats ziemas vakarā. Telpu apsildīja taupības krāsnīņa. Vēlāk pie kreisās sienas novietoja ozola grāmatplauktu, kas bija pagatavots pēc paša mākslinieka zīmējuma. Šinī istabiņā sarakstīti daudzi Jaunsudrabiņa darbi. Otrajā stāvā ar logu pret ziemeļiem atradās samērā ērta gleznotāja darbnīca. Lielā loga nišā stāvēja grāmatu plaukts. Darbnīcā izklāts pašu austeris tepikis. Uz molberta bieži redzama kāda glezna. Šeit mākslinieks gleznoja, te pavadīja pēcpusdienas stundas ģimenes vidū, te parasti notika arī ciemošanās ar tuviem un tāliem ciemiņiem. Vakaros, kad visi darbi bija pabeigti, rakstnieks uzturējās guļamistabā, kur atradās radiouztvērējs.

Dārzā auga daudz ražīgu ķiršu un dažādu šķirņu ābeles. Pagalmā bija novietots vienkāršs galds un soli. Zivju dīķī mīta omulīgas karpas. Vasarās Jaunsudrabiņu bieži apciemoja gan tuvi, gan tāli viesi. Kopā ar tiem viņš parasti devās pastaigā gar Daugavas krastiem. Dažreiz apciemoja gleznotāju A. Štrālu.

J. Jaunsudrabiņa māte bija sirsnīga, vienmēr laipna, īsts darba rūķis. Kamēr bija jaunāka, apdarija visus mājas darbus, bet arī vēlāk vienmēr rosījās. Māte adīja skaistus cimdus bez kādiem paraugiem, tomēr to raksti sakņojās tautas daiļradē. Īpaši labi viņa prata saskaņot krāsas.

Šķiet, dēls bija no mātes mantojis mākslinieciskās dotības, arī vienkāršību un sirsnību. Viņš bija labs dēls, savu māti ļoti cienīja un godāja, mājas saimniecībā uzklausiņa viņas domas.

Sirmās rakstnieka mātes gādīgo sirsnību izjutu arī es, kad vien viņu sastapu.

**PAR RAKSTNIEKA MŪŽA PĒDĒJIEM GADIEM
LATVIJĀ**

Mūsu literatūras vēsturei ir maz datu par rakstnieka Jāņa Jaunsudrabiņa dzīvi Padomju Latvijā no 1940. gada līdz 1941. gadam un vācu fašistu okupācijas laikā.

Ieskatisimies Garkalnes astoņgadīgās skolas novadpētniecības darba «Garkalnes vēsture» nodaļā «Garkalniešu atmiņas par Jāni Jaunsudrabiņu».

Garkalnetis Edgars Lopenovs stāsta: «Dzīvoju Garkalnē no 1940. gada. No 1940. gada līdz 1944. gada oktobrim bieži tikos ar rakstnieku Jaunsudrabiņu: biju taču viens no viņa vistuvākajiem kaimiņiem. Caur savas istabas logu arvien redzēju māju, kur rakstnieks strādāja gan sakņu dārzā, gan vēja rotoru ierīkojot, kur viņu redzēju gan malku vedam, pašam velkot ragavas, gan zāgējam un skaldām. 1940. gadā, kad es tikko biju ieradies Garkalnē, rakstnieks mājas augšējā stāvā iebūvēja sev atsevišķu darba istabu. Rakstnieks bija kaislīgs makšķernieks. Viņš teica, ka makšķerēšana esot viens no visveselīgākajiem sporta veidiem. Bez tam — makšķerējot domas labi darbojoties. Viņa ietekmē arī es kļuvu par makšķernieku, un bieži divatā gājām makšķerēt gan tepat uz Krievupīti, gan Gaujas līcos.»

Garkalnes ciema izpildu komitejas bijusī sekretāre Herta Kvasova atceras: «Laikā no 1942. gada līdz 1943. gadam esmu bijusi rakstnieka Jaunsudrabiņa mājā divas trīs reizes. Dzīvoklī mani pārsteidza milzīgais grāmatu klāsts — gar visām sienām plaukti pilni grāmatām. Pats mājastēvs — rakstnieks — bija laipns un sirsnīgs, ļoti

vienkāršs. Tādu pieklājīgu, laipnu un sirsnīgu redzēju rakstnieku arī ārpus mājas Garkalnes ciemā.»

Lopenova dzīvesbiedre Marija Lopenova stāstījumu papildina: «Kad vācu okupācijas laikā, laikam 1943. g., Līgo vakarā ieradāties Jaunsudrabiņa mājā un sākām rakstnieku, kā jau Jāni, aplīgot, viņš iznāca un apsauca mūs: «Klusu, klusu! Tagad tādi laiki — nevar dziedāt.» Klusēdami izdzēruši rakstnieka pasniegto kausu, klusu šķīrāmies.»

Tālāk Lopenovi risina atmiņu stāstu par rakstnieku un viņa māti Ievu Jaunsudrabiņu, kura, kā zināms, apglabāta Garkalnes kapsētā un kuras nemirstību glabā dēla darbs un ar Rakstnieku savienības gādību uzceltais un atklātais piemineklis ar rakstnieka paša veltītu uzrakstu:

IEVA JAUNSUDRABIŅŠ

dzejnieka māte

1850—1943

Apciemojis māti viedu,

Noliecies un noliec ziedu.

Lopenovi stāsta: «Jaunsudrabiņa māti paglabāja Garkalnes ciema kapos 1943. gada 9. augustā. Tajā dienā rakstnieks mums uzdāvināja romānu «Aija», kurā ierakstījis šādus vārdus: «Lopenoviem, jaukajiem kaimiņiem. Jānis Jaunsudrabiņš 9. VIII 1943. g.» Šo grāmatu glabājam kā jauku piemiņu no rakstnieka un viņa mātes, ko dzejnieks ļoti mīlēja. Rakstnieka mātes bērēs piedalījās tikai daži cilvēki: pats rakstnieks, viņa sieva Nate, sievasbrālis Valdmānis, garkalniecis Silkalns, mēs un vēl trīs četri cilvēki.

Ne mācītāja, ne cita kapu runātāja nebija. Rakstnieks pats teica dažus vārdus, atvadoties no mīlās māmuļas, kuras mūžs pagājis smagā darbā, vienās rūpēs.»

Jānis Silkalns atceras: «Rakstnieks Jānis Jaunsudrabiņš mani jo bieži apciemoja, īpaši tad, kad vēlējās maksākerēt Krievupītes lejastecē.

Mātes bērns dzejnieks stāstīja, ka mātei izvēlēties tādu vietu kapsētā, no kuras var saredzēt Gauju. Zivis bērnu mielastam esot samaksākerējis tieši no mātes kapu kalniņa redzamajā Gaujas līcī. Mātes bērnu dienas vakarā rakstnieka dzīvoklī goda vietā bija rakstnieka paša gleznots mātes portrets.»

*

Garkalnes novadpētniecības stūrītī atrodas Natālijas Jaunsudrabiņas vēstule skolotājam J. Baltkājim, kura rakstīta Kērbekā 1970. gada 10. oktobrī.

Tajā, starp citu, teikts: «Jānis Jaunsudrabiņš ir sācis tur dzīvot 1938. gada pavasarī. Pienāca 1944. gads. Mūsu māja bija pilna ar vācu karavīriem. Otrajā oktobrī lika visiem ciema iemītniekiem izvākties stundas laikā. Varēja doties pāri Gaujai uz Garkalni jeb uz Rīgu, tad tālāk ar kuģi uz Vāciju, jo tur dzīvoja J. Jaunsudrabiņa meita. No visas iedzīves paņēmām līdz 180 kg (drikstēja ņemt 200 kg). Viss, viss palika tur. Lielās gleznas pie sienas, kāds tūkstotis grāmatu utt.»

Faktu, ka rakstnieks Jaunsudrabiņš dzīvojis Garkalnē no 1938. gada pavasara līdz 1944. gada oktobrim, apliecinājusi ne tikai rakstnieka dzīvesbiedre Natālija Jaunsudrabiņa, bet arī vairāki garkalnieši — Silkalns, Lopenovi, Kvasova, Krūzes, Zants u. c., tāpat Natālijas Jaunsudrabiņas brālis Valdmanis, kas dzīvo divdesmit kilometru attālumā no Garkalnes — Ropažos.

*

Pats Jānis Jaunsudrabiņš atmiņu stāstā «Es stāstu savai sievai» apraksta savu aizbraukšanu no pēdējās dzīves vietas Latvijā. Citēsim dažas rindas: «Bija otrais pasaules

karš, un mums vajadzēja atstāt vietu, kur gadiem bijām dzīvojuši un iedzīvojušies, stundas laikā. Šosejas sargs bija viens no mūsu labākajiem kaimiņiem. Man personīgi dažā ziņā pat draugs un ienaidnieks, jo mēs likām Krievupītē naktsāķus vēdzēlēm, cerēdami noķert arī kādu zuti.»

Stāsta turpinājumā uzzinām, ka šosejas sargs briesmu brīdī rakstniekam atvēlējis sava svainā ratus. Un tā sirmais rakstnieks, padzīts no mājiņas, ielicis ratos iztikai visnepieciešamāko un pats iejūdzies par zirgu, vilcis ratus Rīgas virzienā. Te jāpiezīmē, ka tas toreiz bijis arī vienīgi iespējamais virziens, jo pa jūras smilts pieblīvēto lauku ceļu Gaujas virzienā, kur patvērumu meklējuši daži citi izdzītie, viņš, protams, nepavilkto ne pāris soļu.

Stāstā minētais šosejas sargs ir Jaunsudrabiņa kaimiņš Lopenovs, kura atmiņu stāstījumu jau citējām. Vēl tik arī piezīme par ratiem. Lopenovi paskaidroja, ka patiesībā tie neesot bijuši svainā rati, bet gan Lopenova paša pagatavotie.

Arvien vairāk tuvojoties Rīgas atbrīvošanas stundai, kādreiz rakstniekam ar Lopenoviem bijusi pārruna par to, ko darīt, ja Garkalnē būs ugunslīnija. Jaunsudrabiņš izteicis pārliecību, ka noteikti jāpaliek tepat Garkalnē, gan kaut kā paslēpsoties. Viņš ieteicis arī Lopenoviem palikt Garkalnē. Lopenovs tomēr drošības pēc pagatavojis ratus, ar ko pabraukt uz vienu vai otru pusi, lai izvairītos no tiešās kara uguns. Turpretim Jaunsudrabiņi par ratiem un izbaukšanu līdz pēdējai minūtei nemaz nav domājuši. Tāpēc, atskatot kara pavēlei iedzīvotājiem vienas stundas laikā izvākties no Garkalnes, Jaunsudrabiņi bijuši bezizejas stāvoklī. Griezušies pie Lopenoviem pēc padoma. Palīdzējis laimīgs gadījums — Garkalnē atbraucis Lopenovu svainis un savos ratus paņēmis arī Lopenovu saiņus. Nu Lopenovi savus ar cilvēka spēku velkamos ratus varējuši atvēlēt Jaunsudrabiņiem. Lopenovi, patvērumu meklēdami, aizbraukuši pie

Marijas Lopenovas māsas Rīgā, Jaunsudrabiņi solījušies doties pie meitas Lilijas.

Stāsta nobeigumā rakstnieks salīdzina sava mūža pēdējo dzīves vietu svešatnē ar pēdējo dzīves vietu Latvijā: «Kad salīdzinu «Mēnesnīcu» ar Ropažu mājoklīti, tad abi ir puslīdz vienādi. Tālu horizontu neredz ne šeit, ne tur. Ropažos mums bija tikai divas īsti draudzīgas ģimenes. Šeit bieži atskrien mūs apraudzīt meita ar savu vīru. Zem «Mēnesnīcas» logiem zied, tāpat kā Ropažos un kādreiz Pļaviņās, gladiolas, asteres un katrā ziņā kliņģerītes un samtenes. Visa, visa mums ir gana, nav tikai dzimtenes.»

Ar vārdu «Ropaži» šeit apzīmēts nevis Ropažu ciems, kura centrs, braucot pa taisnāko ceļu, atrodas divdesmit kilometru no Ropažu stacijas un Garkalnes, bet gan Ropažu vasarnīcu ciemats, ko tagad sauc par Garkalni.

No Rīgas puses iebraucot Garkalnē pa veco šoseju, pirmā mājiņa pa labi no šosejas ir bijusī Jaunsudrabiņa māja.

**DAŽAS ATMIŅAS PAR MAN TUVIEM
UN DĀRGIEM CILVĒKIEM**

Pagājuši jau trīsdesmit trīs gadi, kopš māja Pleskavas šosejā, Garkalnē, bijušajā attālākajā Ropažu pagasta stūrī, kļuvusi par svešu ļaužu mitekli. Augustā apritēja Jaunsudrabiņa piecpadsmitā nāves diena... 1977. gada jūnijā — gads, kopš pārpelnota tante Nate. Dzīvas vairs tikai atmiņas.

Biju astoņus vai deviņus gadus veca, kad mana māte saņēma vēstuli, kurā Natintante ziņoja par pārmaiņām savā dzīvē. Toreiz jau zināju, kas ir rakstnieks, tāpat kādus darbus Jaunsudrabiņš uzrakstījis, bet par to, ka viņš nolaupījis manu mīļāko tanti, sevišķi sajūsmināta nebiju. Taču mana mīlestība uz grāmatām mūs ātri satuvināja. Kara sākumā gāja bojā visas manas rotaļlietas, sporta inventārs un arī grāmatas — viss, kas ļoti nepieciešams desmit gadus vecam bērnam, un katra Jaunsudrabiņa turpmāk dāvinātā lasāmviela man bija kā slicējam pamests meldru kūlis. Divpadsmit gadu vecumā iemantoju «Balto grāmatu» ar autogrāfu. Tai sekoja «Vēja ziedi», «Augšzemnieki», maniem vecākiem tika dāvināta «Aija», «Nauda», Ferdinanda Meijera «Noveles» Jaunsudrabiņa tulkojumā.

Okupācijas gados grāmatnīcu letes vai lūza no vecām lugu grāmatām. Ja cita ko lasīt nebija, aizrautīgi lasīju lugas. Laikam tādēļ Jaunsudrabiņš uzdāvināja man «Invalīdu un Rallu» ar ierakstu, bet lugu «Jo plīks, jo traks» ar apmēram šādu mutisku piezīmi: tas man pēdējais eksemplārs, glabā, varbūt man kādreiz ievajagas pašam...

Visas dāvinātās grāmatas ir saglabātas, izņemot pašu pirmo — tā gāja bojā kara laikā.

Kara gados Jaunsudrabiņš bieži mēroja astoņpadsmit kilometrus garo ceļu uz mūsu mājām — reizēm bija kas kārtojams pagasta valdē, reizēm aicināja Lielā Jugla, citreiz tikai apciemojums. Ja gadījās ceļot pret vēju, tad šie kilometri kļuva divtik gari un, sasniedzot galamērķi, tēvoča krekls bija gluži mikls. Dubļainā laikā arī velosipēds vairs nebija parādes formā. Te mani palūdza talkā ar lupatu. Rudenim tuvojoties, Jaunsudrabiņš mēdza kastītēs ieziemot sliekas. Par laimi, man tārpi nerieba, tādēļ arī šajā darījumā varēju piedalīties. Sevišķi resnas sliekas, tādas mazā pirkstiņa apmēros, viņš dēvēja par Lielajiem Pēteriem — tās tika lietotas vēdzeļu ķeršanai uz naktsākiem.

Labi atceros Jaunsudrabiņa darba istabas iekārtojumu: logs rīta pusē, pie tā rakstāmgalds, kreisajās galda atvilktnēs makšķerēšanas piederumi, uz galda kaudzīte neaprakstīta papīra, liels, sudrabā kalts dzintara gabals — kādas jubilejas velte, rakstāmmašīna. Pie kreisās darbistabas sienas vairākas viņam dāvinātas gleznas, pie pretējās — grāmatu plaukti. Pašā istabas dibenā, pretī logam, Purviša zaļie bērzi. Šo gleznu Jaunsudrabiņš bija pircis izstādē un šādā sakarībā pastāstīja, ka Purvītis pārdotās gleznas nelabprāt parakstījis. Toreiz Jaunsudrabiņa vārds jau bija tik pazīstams, ka mākslinieks viņam savu autogrāfu nav liedzis.

Paša Jaunsudrabiņa gleznas atradās otrajā stāvā, pažobeles izbūvē. Tur arī kvernēja molberts un otas — tajos gados viņš vairāk nodarbojās ar rakstīšanu, makšķerēšanu un sava dārza kopšanu. Tāpat kurināmais tika gan stiepts pār plecu, gan ar ragaviņām mājup vests. Bagāts jau viņš toreiz nebija — ne ar mantu, ne ar draugiem.

Jaunsudrabiņa māte četrdesmitajos gados jau bija no apkārtējās pasaules daļēji atslēgusies. Vēl viņa gan ru-

šināja kādu puķu dobīti sētmalē, uz ķegīša atspiedusies, aplieca likumu pa dārzu un pagalmu, taču lielāko daļu laika pavadīja savā aizskapē. Vecajai Ievai ļoti trīcēja rokas, un tēju vai kafiju viņa varēja iedzert tikai caur slimnieku kanniņas snibi, tomēr neatceros, ka viņa kādreiz būtu aplējusi galdautu vai ko apgāzusi. Apdomīgumu kustībās laikiem Jaunsudrabiņš bija mantojis tieši no mātes. Vienīgā īpatnība, kas liecināja par Ievas lielo vecumu, — viņa necieta radiomūziku, klausījās tikai runāšanu, vienalga par ko un kādā valodā. Viņa nomira tūkstoš deviņi simti četrdesmit trešā gada vasarā un kara laikam atbilstoši klusi tika apbedīta Garkalnes kapos Gaujas malā.

Pēdējā vasarā pirms bēgļu gaitām Jaunsudrabiņš ar manu tēvamāsu sareģistrējās. Kāzu kafija tika dzerta mūsu mājās — Ropažu ciema Pliederos. Mani vecāki bija oficiālie laulību liecinieki. Tā kā man nekādu pienākumu nebija, tad varu sevi uzskatīt par vienīgo kāzu viesi.

Tad sekoja gadi, kad nebija ne vēstuļu, ne arī kādas vēstis par aizbraukušajiem.

Pirmie sveicieni tika atsūtīti caur paziņu paziņām. Pirmā vēstule pienāca uz Nates toreiz jau mirušās mātes Šarlotes Valdmanes vārda. Bet pamazām savijās jauni pavadieni, uz Kērbeku ceļoja apsveikumi svētkos un jubilejās, paretam vēstules, grāmatas.

1958. gada 1. janvārī pastnieks atnesa man pilnvaru «Aijas» honorāra saņemšanai.

Formējot šo dokumentu, tēvocis ar tanti vairākas dienas pavadīja Berlīnē. Par šo ceļojumu 1957. gada 12. decembrī tante Nate man raksta:

«Mijāl

Ir saņemtas abas Tavas vēstules. Paldies! Tagad pie lietas. Beidzot mums tomēr bija jābrauc uz Berlīni pēc

Tavas pilnvaras, jo tēvoča znots nevarēja un nevarēja atrast brīva laika braukšanai uz Bonnu. Tagad mums tas papīrs ir rokā, un drīzumā Tu viņu saņemsi ar gaisa pastu. Berlīne no mums ir 700 km atstatu. Kādu pusi braucām ar vilcienu un no Hanoveras lidojām. Man tas bija liels pārdzīvojums, jo es vēl nekad nebiju lidojusi. Ceļojums noritēja bez starpgadījumiem. Komitejas vīri palīdzēja visās iestādēs lietu nokārtot. Mēs vieni paši nemaz nezinau, ko iesākt. Sestajā decembrī septiņos no rīta mēs izbraucām no mājām un piecos vakarā bijām Berlīnē. Sestdien neko nepaveicām, bija jāpaliek līdz pirmdienai, un tikai otrdienas rītā lidojām mājup. Berlīnē mēs bijām teātrī un uz kino, un vēl daudz kas cits mums tika rādīts. Mēs tikām ļoti laipni uzņemti, mieloti un vizināti, sagaidīti un pavadīti. Var būt, ka nākamo vasaru mēs patiešām brauksim uz mājām, bet par to vēl nevajaga skali runāt...

Tava tante Nate.»

Taču kaut kur kaut kas samežģījās, un viss iznāca citādi.

Mūsu sarakste ilgusi divdesmit gadus. Vēstuļu, kaut arī ne visai bieži rakstītu, sakrājusies vesela kaudze.

Citēju 1962. gada 23. aprīlī Nates rakstīto vēstuli:

«Mums gan šoziem gāja ļoti bēdīgi. Jau agrāk tiku uzskatījusi, ka tēvocis nejūtas vesels, bet, sākot ar rudeni, veselība ar katru dienu pasliktinājās, ka beidzot bija jāiet slimnīcā. Tur viņš sabija no 13. novembra, bet, kad pārbrauca mājās, tad likās atkal gultā. Nu jau ir aizritējuši četri mēneši, bet veselība dikti lēni uzlabojas. Var būt, ka pēc svētkiem varēs sākt celties un staigāt. Ārsts ierodas ik pārdienas, špricē strofantīnu un citus modernus ārstniecības līdzekļus, ir stipri pārliecināts, ka viņš viņu dabūs veselu...»

1962. gada 6. septembrī:

«Mīļā Izolde! Tā diena, kad jāpaliek vienai, pienāca negaidīti ātri, vēl sestdien, 25. augustā, priecīgi svinējām dzimšanas dienu. Bija kādi 23 apsveicēji un puķu, puķu bez gala. Slimnīcas māsa atļāva visus pacienāt ar vīnu un torti. Svētdien vēl bija seši ciemiņi un pirmdien trīs. Lai gan paredzēju, ka tas viņu stipri piepūlēs, bet tomēr nevarēju apsveicējus noraidīt, jo nojautu, ka tā būs viņa beidzamā dzimšanas diena, un viņš tik ļoti to gaidīja un priecājās par ciemiņiem. 28. augusta rītā viņš bija acis slēdzis uz mūžu. Sestdien, 1. septembrī, apbedījām Kērbekas kapos...

Esmu tāda kā izjaukta, ne pie kā nevaru tā īsti pieķerties, viss zūd un jūk, bet dzīvajiem jādzīvo vien tālāk. Pirmās nakts Lilija palika pie manis, bet, tā kā viņa arī ir slima, bieži jāiet pie ārsta, tad ilgāk nevarēja palikt.

Beidzamajos divos gados tēvocis nav neko rakstījis, tāpēc arī nav neviena manuskripta rokrakstā. Viņš bija iecerējis rakstīt «Raibo grāmatu» — vāca materiālus, bet uzrakstīts nav nekas...

Ar daudz mīļiem sveicieniem tante Nate.»

Kad vien man gadās būt Garkalnē, tad noteikti aizēju līdz Jaunsudrabiņu pēdējai mītnei, no kuras viņus izraidīja četrdesmit ceturtā gada oktobrī. Mājai tuvojoties, man vēl allaž šķiet, ka tūlīt gar ēkas stūri savā lēnīgajā gaitā nāks Jaunsudrabiņš ar manu tēvamāsu Natāliju.

Nāks abi smaidīdami pretī, kā daudzreiz, ciemiņus saņemot, rādīs iekoptās dārzeņu un puķu dobītes, tēvocis Jānis pielieksies, saudzīgi aplūkos ešolcijas ziediņu un pasniegs nācējam...

ZEMGALIEŠU BIRUTA

«ES REDZĒJU ILGAS CEĻMALĀ STĀVAM»

(Ojāra Zandera levads un materiālu atlase)

Zemgaliešu Biruta (īstajā vārdā Konstance Grencione) pavid pie latviešu dzejas debesīm kā komēta. Viņas pirmās publikācijas atrodamas žurnāla «Vērotājs» 1905. gada aprīļa numurā, bet 1906. gada nogalē (15. XII) dzejnieces dzīve noslēdzas pašnāvībā. Neapkopoti periodikā paliek viņas dzejoļi un prozas skices.

Zemgaliešu Biruta dzimusi 1878. gada 14. oktobrī Stāmerienā. Biogrāfisku ziņu par viņu maz, dažkārt pieminētā dienasgrāmata nav atrasta. Vienīgie zināmie materiāli ir par laiku, kad Zemgaliešu Biruta dzīvojusi pie tēva Madlienā, piemēram, 1958. gadā fiksētas Jura Kosas atmiņas. Juris Kosa ar dzejnieci iepazinies 1898. gadā, kad strādājis par skolotāju Madlienā; Grencionu ģimene tolaik dzīvojusi netālu — Aderkašos. Kosa atceras Konstanci Grencioni kā trauslu, sensiblu jaunavu, kas maz bijusi piemērota praktiskajai dzīvei. Vēlāk Grencioni pārgājuši uz Madlienu, kur mirusi Zemgaliešu Birutas māte. Meitas attiecības ar tēvu (veikala īpašnieku) bijušas vēsas; tas nav sapratis viņas literārās tieksmes. 1900. gadā Zemgaliešu Biruta devusies uz Maskavu, kur trīs gadus strādājusi par mājskolotāju. Atgriešanās no liela kultūras centra nomajā Madlienā dzejniecei, bez šaubām, bijusi sāpīga.

Kā stāsta Juris Kosa, Zemgaliešu Biruta pazinusies ar māksliniekiem Kārli un Eduardu Brencēniem. Eduards Brencēns esot pat skicējis dzejnieces portretu. Kosa arī piemin, ka Zemgaliešu Biruta bijusi saderināta ar Madlienā praktizējošo ārstu Andreju Priedkalnu, vēlāk progresīvu sabiedrisku darbinieku. Domājams, ka Priedkalna ietekmē viņa pievērsusies revolucionārajai kustībai.

Zemgaliešu Biruta lasījusi Kosam savus pirmos literāros mēģinājumus, vēlāk sūtījusi viņam tos pa pastu. Pēdējo reizi Zemgaliešu Biruta viņš sastapis 1904. gada rudenī. Trīs Zemgaliešu Birutas darbus Kosa nodevis žurnāla «Apskats» redakcijai.

1904. un 1905. gada mijā sākas jaunās dzejnieces sarakste ar Augustu Saulieti, kas tolaik strādā par skolotāju Rīgā un darbojas arī grāmatu apgādā «Zalktis». 1905. gada 8. janvārī rakstītā vēstulē izdevniecībai Zemgaliešu Biruta lūdz A. Saulieša Kopoto rakstu 2. sējumu. Gluži negaidot uz vēstuli atbild pats Saulietis. Nākamā vēstule adresēta rakstniekam pašam. Sākumā uzruna ir bikla: «Augsti godātais Saulieša kungs!» Vēlāk to aizstāj vārdi: «Mīļais, sirsnīgais biedrī!» Arī parakstu «Konstance Grencione» drīz vien nomaina vārds

«Biruta», jo viņa izvēlējusies pseidonīmu — Zemgaliešu Biruta. Saulietis šinī laikā ir jau autoritāte latviešu literatūrā. Ap gadsimtu miju sarakstīti vairāki viņa labākie realistiskie stāsti, iznācis jau pāris Saulieša dzejoļu krājumu.

Zemgaliešu Biruta, kas citkārt šķiet diezgan lepna un nepieejama, vēstulēs Saulietim atklāj savu sasāpējušo dvēseli. Diemžēl nav saglabājušās Saulieša atbildes, bet, domājams, tās bijušas smalkjūtīgas, taktiskas. Reizēm Zemgaliešu Biruta sūta Saulietim atklātnes ar Madlienas skatiem, arī vēstulēs pārstāsta savu pelēko ikdienu: tēvs bieži slimis, jāpalīdz tam veikalā; uz Rīgu varot tikt reti, bet labas grāmatas Madlienā grūti sameklēt. Literatūra ir vienīgais Zemgaliešu Birutas patvērums. «Mana dvēsele ir brīva un iet turp, kur viņai mājas, kur viņu saprot.» Bet arī tā reizēm ir tikai tāda «skumja laime». Kā vērojam no dažām Zemgaliešu Birutas vēstulēm Saulietim, viņu draudzība mēģinājusi pāraugt savas robežas. «Kas mums daļas gar ļaudīm. Iesim paši savu ceļu un radīsim paši savu pasauli, vārti uz kuru tik mums abiem būs atvērti.» Šādam pavērsienam tomēr nav bijis perspektīvas.

Zemgaliešu Birutas vēstules liecina, cik uzmanīgi Saulietis sekojis dzejnieces talanta attīstībai, gandrīz par katru atsūtīto dzejoli vai prozas skici devis vērtējumu, ieteicis labojumus, īsinājumus. Saulieša norādījumus Zemgaliešu Biruta respektējusi. Reizēm gan izraisījušies arī disputi. «Es domāju, tagad Jūs nesacīsiet, ka beigas slīd uz leju,» raksta viņa 1905. gada 2. martā, sūtidama Saulietim kādu pārstrādātu vārsmu. «Jūs jau man gleznas ieliekat rokās!» (2. III.) Uz Saulieša ieteikumu, piemēram, pārļabots dzejolis «Mēs šķirāmieš», kas viens no pirmajiem parādās žurnāla «Vērotājs» 1905. gada 4. numurā. Madlienas laikā top liela daļa no tiem Zemgaliešu Birutas dzejoļiem, kas iespiesti periodiskajos izdevumos tuvākajos gados (1905—1907), kā arī tēlojumi prozā «Kādas jaunības gals» un «Purva lakstīgala». Šķiet, ka Saulietis arī teicis savu vārdu, lai topošajai dzejniecei pavērtos žurnāla «Vērotājs» redakcijas durvis.

12. I 1905.

Iedrošināta no Jūsu laipnas vēstules «Zalkša» vārdā, griežos tieši pie Jums ar sirsnīgu lūgumu. Esmu nule iesācēja rakstniece, man būtu kādi sīki bērniņi tautās raidāmi; stāsta, ka man esot dāvanas, bet es iepriekš gribētu dzirdēt tāda iecienīta rakstnieka spriedumu, kāds Jūs. Zinu, ka esmu pārdroša, izsacīdama šādu vēlēšanos, laupu arī Jums dārgo laiku; bet, kad Jūsus labi mīli palūgšos, tad taču visai nedusmosities? Jūs jau sapratīsiet,

cik nedroši ir ap dūšu, kad pirmo reizi palūkojas pēc paspārnes, kura dotu kādu stūrīti arī iesācējai. Jūs piederat pie maniem mīlotiem mūsu tautas rakstniekiem, un es apsveicu ar īstu prieku Jūsu Kopoto rakstu izdevumu.(...) Sak, cilvēks ar tādām jūtām, tādu daļu dvēseli, tas līdzēs arī tev. Man šķiet, ka mūsu atzītiem rakstniekiem vajadzētu iesācējiem drusciņ piepalīdzēt: te aizrādīt uz kļūdām, tur uzmudināt, lai nepagurst pusceļā. Bet tikai vienaldzība un vienaldzība.

19. I 1905.

Negaidīju, neticēju, ka saņemšu no Jums tik laipnu, tik sirsnīgu vēstuli. Mīļi, mīļi pateicos! Man gribētos Jums par to silti roku spiest. Jūs nākat man pretim, it kā mēs jau būtu paziņas no seniem laikiem. Tas iedrošina, un norimst sirdī pamodušās šaubas. Ir taču vēl pasaulē labi ļaudis ar siltām sirdīm, kuriem līdzcilvēku prieki un bēdas vienādi dārgi. Reti un grūti nu gan tādi ļaužu pūlī ieraugāmi. Sak, kas lai katram spēj sirdī ieskatīties, un, ja arī mūsu skats pie kāda ilgāki gribētu pakavēties, tad nepaspēj, aizrauj to drūzma sev līdz.(...) Vispārīgi, kad tā dzīvē noskatās, tad top smagi, ka varam tik maz līdzēt. Tik daudz kļūdu un vainu, un izpostītu, novārtā liktu cilvēku likteņu — tik daudz nabadzības un posta, un novārgušu ļaužu, kuri savus jaunības spēkus salauzuši cīņā dēļ maizes garoziņas. Un vai tiem nebij tāda pati cilvēka tiesība uz labāku dzīvi un gara gaismu? Bij... bij... viņi paši arī to zin — un tādēļ, lūk, vēl vairāk nelaimīgu un nelaikā sarūgtinātu. Jūs visam tam jūtat līdzī, redzat, tādēļ sajūtu patiesu prieku ar Jums iepazīties. Īsti mums, latviešiem, vajadzētu vairāk tādul! Sen mums laiks posties uz možāku dzīvi un rosīgāku darbu! Un ronas jau arī darbinieki — mūsu jaunie mākslinieki, labākie rakstnieki. Patlaban manāma tāda jauna, spirta vēsma, tā atveldzē patīkami dažu labu grūtā gaitā nogurušu un liek spožāki uzliesmot cerībai uz

baltām dienām. Kad jau ir laba griba, tad drīkstam arī nākotnē drošāk raudzīties.(...)

Un nu par maniem sīkiem bērniņiem. Man tīri kauns, cik niecīgi tie, bet nezaudēju gluži dūšu, kaut arī sagaidāma asa kritika; var būt, ka derēs. Trīs no maniem pirmajiem darbiem (viens «Garāmejot» arī Jums) atrodas «Apskata» redakcijā, kur tos pagājušā gada rudenī nodeva Juris Kosa. Viņš vēlāk tur apvaicājās, un viņam teikuši, ka tos izlietošot laikam vēl tanī pašā gadā. Bet līdz šim tie nav nodrukāti. Aizrakstīju uz redakciju un lūdzu man atbildēt, vai tie taps izlietoti vai ne. Pēdējā gadījumā es tos vēlētos atpakaļ, bet viņi man nav atbildējuši. Tā es tagad nekā nezinu. Redzat, tā iet iesācējiem. Ja Jums, cienīts kungs, iznāk pa rokai, tad mīli palūgtu iejautāties par K[onstances] Gr[enciones] «Kad ievas zied», «Garāmejot» un «Jūrmalas bērns» likteni. Redziet, Jums gan nebij ne jausmas, kādas pūles uzņemties, bet pasniedz velnam mazo pirkstiņu, tas paņem visu roku; un sievietes jau ar velnu esot identiskas! Kurā redakcijā es vismiļāk vēlētos? Teikšu tikai, ka visnesimpātiskākā man ir «Rīgas Avīze»; mūsu labākie žurnāli — «Vērotājs», «Mājas Viesa Mēnešraksts» iesācējus laikam neuzņem, tāpat kur Jūs man vislabāk ieteiktu? Jūsu «Purva pūce» «Vērotājā» ļoti skaists, dziļdomīgs gabals. Jūsu grāmatu ārpuse pilnīgā saskaņā ar saturu. Pirmās mums, latviešiem, tik glītas grāmatas ar mākslas gaumi. Lepnums pamostas krūtīs, sak: tas viss mūsu pašu audzināts un lolots, nekas tur no sveša tapināts. Kaut augtu un zeltu šie jaunie spēki un pulcētos arvien jo diženā pulcīnā! Jūsu otro sējumu — dzejoļus jau aizdāvāju uz Pēterburgu un izrakstīju priekš sevis no «Zalkša» jaunus.

22. II 1905.

Atvainojiet, ļoti lūdzu, ka atkal rakstu, zinādama, ka Jūs aizņemt, bet es tik izlūgšos no Jums divus vārdiņus.

Kas zīmējas uz manu sūtījumu — vai Jūs tur atrodat ko derīgu jeb ne? Tad jau varu gaidīt, bet gluži neziņā ir ļoti mocoši. Un ja es gribētu parakstīties ar Zemgaliešu Birutu? Vai ziniet, cienītais kungs, es aiz gaidīšanas izmisuma sāku dzejot, ko vēl nebiju mēģinājusi, kad Jums nosūtīju skices. Pielieku šē klāt labu tiesu dzejoļu, un man viņu ir vēl vairāk mājās; brīnos pati, ka šai ziņā esmu tik ražīga, un baidos, ka kādreiz nepietrūkst. Pastāstiet man, kā Jums viņi rādās un kāda forma.

24. II 1905.

Pirmā acumirkli, kad izlasīju Jūsu vēstuli, mani sagrāba tāds draiskulīgs prieks, kādu tik šad un tad sajutu, kad sēdēju vēl uz skolas soliēm. Bet tad aprimu un paliku prātīgāka, sak, niekus pie malas, vēl daudz nopietni jāstrādā, lai nebūtu jākaunas. No sirds Jums būšu pateicīga, ka Jūs man aizrādīsiet uz kļūdām, ka Jūs man gribat ziedot laiku un neraidāt mani vienkārši pie malas. Tas ļaunais jau ir, ka esmu šeit, tā sakot, viena ar sevi, nav cilvēka, ar kuru varētu šo to pārrunāt par literatūru utt. Lasu jau gan šo un to, bet taisni tad, lūk, rodas vajadzība parunāties. No dzejoļiem man noraksti ir mājās. Lūdzu aizrādīt tik, kur kļūdas, mēģināšu pārstrādāt. Ļoti, ļoti priecājos, ka Jūs gribat uzņemties pūles mani ieteikt kādā redakcijā. Jūtu, ka palikšu arvien Jūsu parādniece.

1. III 1905.

No sirds Jums pateicos! Jūs nevarat iedomāties, ar kādu prieku apsveicu Jūsu vēstuli! Zināms, spēki gan drusciņ tā kā nolaidās, kad palasīju drusciņ tālāk, bet mana laime, ka paliku atkal ātri prātīga. Redzu Jūsos mīlu un īstu biedri, kam tiešām rūp mana dzejnieces attīstība, un tālab nemaz nevaru citādi kā ar uzticību

iet Jums pretim. Viss tas, ko Jūs man tur aizrādāt, izskaidrojāt, viss man pilnīgi saprotams un skaidrs.

Ļoti priecīga, ka Jūs tā vienkārši un mīli uzstājaties. Arī es nemīlu nekā lieka, mākslota tādu cilvēku starpā, kas saprotas un kuriem kopīgi dārgumi lolojami.(...) Nezinu, varbūt es esmu liela entuziaste, bet es varu tā priekš visa daļa sajūsmināties, ka tādos brīžos aizmirstu visu pasauli. Literatūra, glezniecība, skulptūra, teātris — tās visas lietas ir vērts, ka tādēļ pusotra gada atpakaļ sabiju Maskavā trīs gadus; to laiku atceros kā saules dienas. Tretjakova galerija, teātris, it sevišķi *«Художественный театр»*, — tie bij mani mīluļi, un tagad Madliena — *разница большая*. Bet tāda dzīve. Lasu šo to pa druskaī. Uz zemēm tai ziņā ļoti slikti, ja gribi ko lasīt, tad viss jāpērk pašam. Abonēju *«Правда»* — *журнал искусства, литературы и общественной жизни*, *«Журнал для всех»*, mūsu trīs mēneša žurnālus, *«Moderne Kunst»*. Nupat izrakstīju *Paule Verlaine* visu oriģinālvalodā.

Jūs jautājat, vai es esot ko no Jūsu garā rakstījuma mantojusi, — ļoti, ļoti daudz; tagad man ceļš daudz skaidrāks, un Jūs esat tas mīlais, labais cilvēks, kam man par to jāpateicas! Bet man bailes, vai Jums drīz tik neapniks ar mani ņemties, — diezgan nepateicīgs uzdevums! Bet ko tur nu — es zinu, kad Jūs mani labi sabārsiet, tad jau būs man jāsaņemās; labu, mīlu skolotāju jau bērni nelabprāt sāpina! Un tad: vai manas skices visas būs iegājušas papīra kurvī? Man pat gluži pareizu norakstu nav, un man būtu žēl — dažu vietīņu ar sirds asinīm rakstīju. Jūs varbūt smejaties, bet tā ir, un žēl man, ja tur nekas neiznāktu.

2. III 1905.

Vakar nosēdēju visu pēcpusdienu līdz vēlam vakaram pie pārstrādājumiem, bet nekas lāgā neiznāca, un aizgāju gulēt ar galvas sāpēm. Ir jau tādi brīži, kur pie

labākās gribas nekas neveicas. (Vēstules tekstā atrodami fragmenti no kādiem divpadsmit Zemgaliešu Birutas dzejoļiem, kur izdarīti labojumi — O. Z.)

Vai tā labāki? Man tā kā bailes ir un mulķīgi ap dūšu. Es jau redzu, ka Jūs galvu kratāt, esat nemierā; es jau gribu, ka Jūs man ticētu, labo cilvēk!

10. III 1905.

Priecājos uz 12. III, uz Vēvera vakaru Jaunā Latviešu teātrī, bet nu nekas neiznāk. (Lai skatītu M. Meterlinku uz latviešu skatuves, Zemgaliešu Biruta gribējusi braukt uz Rīgu, bet tēva slimības dēļ tas jāatliek — O. Z.) Būtu bijis interesanti. Jūs nevarat varbūt ne iedomāties, cik man grūti pieciešamas tādas lietas. Un vientulība uz ilgāku laiku mocoša. Esmu liela pesimiste un vientulībā iekrītu vēl vairāk viņas nagos. Vēl grūtāk vientulība sajūtama, kad apkārtējie ļaudis mūžam nevar tuvi būt, kad jāiet svešam caur pazīstamiem; tā būt es nevaru, liekuļot es neprotu un negribu. Visu vai neko.

18. III 1905.

Viss, ko Jūs man sakāt, aizrādāt, pamatots, pareizs. Bet sāp un grauž, ka tik maz dažreiz spēka, neskatoties uz gribu. Esmu stipri nepacietīga, un ir reizes, kur es degu un kaistu, un nopūlos kādu sajūsmu — jūtu atspoguļojumu ietērt vārdos, un, jo vairāk es tvarstu, jo vairāk attālinos no mērķa.

Reizēm ir atkal tādi brīži, kur viss dodas viegli un rit gludi kā no kamoliņa sudraba pavedieniņš. Vai ziniet, dzejolītis «Liekas man...», kurš ir viens no pirmajiem, ir gluži nepārdomāts. Uzrakstīju viņu, tā sakot, vienā vilcienā, tāpat. Tas bija tik sen...

Neskumstu jau tādēļ, ka Jūs man aizrādāt uz kļūdām, trūkumiem, ai nē, skumstu par nespēku, kurš dažreiz

nomāc. Bet nešaubieties: Biruta negrib būt glēva, pavirša, tik viņai jāpārvar nepacietība. Es jau mīlu dzeju, literatūru tāpat kā visas dailes un brīvas mākslas; sirdsasinis atdotas, lai tiktu tai tuvāki, tikai strauja un karsta esmu (...). Taisnība, Jūs skaldāt, kritizējat neganti stingri, bet tas labi, lai sāp. Jo skaidrotāka sāpe, jo dziļāks prieks pēc tam. Nieki! Mazgājiet tik labi galvu, labāk vairāk nekā par maz. Ja jau būs pār mēru, tad, esiet pārliecināti, es turēšos pretim, bet līdz šim tik jāsaņem pelnītais...

Par dzejoļiem prozā Jums, no vienas puses, taisnība. Bet sakiet—vai nokaut jūsmu, kura manī dzimst un raisās, un meklē izeju taisni tādā formā un tērpā un kurai citas piederīgas neatrodu, tikai tādēļ, ka neesmu liels gatavs mākslinieks? Es domāju— to nevajaga vis darīt. Kad kāda tiešām izjosta jūsma man zināmā veidā arvien uzmācas, tad man viņa taisni tā jāuzraksta. Citādi, ja es ko sveru, neizjusti pēc slaveniem paraugiem tik gribētu pakal darīt. Es ļoti mīlu dzejoļus prozā un varbūt arī pati pie viņiem šad tad ķeršos.

12. IV 1905.

Ļoti priecājos, ka dzejolītis «Meitene» Jums mīļš. Tātad «Meitenei», kad to pie gadījuma nodosiet «Vērotājam» (pārgrozījumam es piekrītu), piezīmējiet: dāvāts A. Sauliešam,—citādi Jūs mani ļoti apbēdinātu (...). Jūs nemaz nevarat iedomāties, cik labprāt man gribētos tikties ar Jums un parunāties: sak, kāds tad īsti patiesībā ir tas mīlais cilvēks, kas palīdzējis akmeņus velt no tava ceļa. Rotāt un diet atrod biedrus papildnam uz jaunības krāšņā ceļa, bet nopietnu darbinieku bez liekiem vārdiem, ar pašreizējām dvēselēm nav daudz. (...)

Es visdziļāki, man pašai šķiet, varu ierosināta tikt no liela ļaužu mudžekļa teātri, koncertā pa pauzēm;

interesanti novērot viņu sejas, kustēšanos, runāšanas veidu utt. Agrāk, kad nemaz nedomāju par rakstīšanu, labprāt ņemos vērot un, vienā otrā sejā ieskatījusies, nodomāju: tas varētu to un to piedzīvojis būt un otrs atkal to un to; ir jau sejas, no kurām var lasīt, un tas ir ļoti interesanti.

3. V 1905.

Zinu jau, ka Jums taisnība ar cilvēku naidu, arī es viņus nīstu, reizēm līdz nāvei, bet es arī mīlu viņus, kad atrodu starp pūli kādu, kas atšķiras ar savu individualitāti un iemet dzirksteles dvēselē, iededzina to spožās liesmās un aizrauj sev līdz.

29. VI 1905.

Tēva mājas es zaudēju, dzimteni un iešu pasaulē, būšu mūžam viena, un būs jāstāv uz savām kājām. Man nupat Vasaras svētkos bij milzīgs konflikts ar papu dēļ demonstrācijām, kuras notika pie mums baznīcā. Viņš pats gan tad nemaz nebij mājās, bet vēlāk viņam kas sastāsītis, ka es esot devusi naudu priekš ieročiem utt. Un ar to pietika, lai viņš mani svešu cilvēku priekšā pazemotu. (Nespēdama ar to samierināties, Zemgaliešu Biruta grib doties uz ārzemēm, bet tēvs līdzekļus nedod. Tad viņa lūdz kāda Parīzē dzīvojoša latviešu mākslinieka, domājams, Gustava Šķiltera palīdzību — O. Z.)

Es jau vairāk nekā negribu kā brīvību un aiziet. Gan jau vilkšu dzīvību. Simt un tūkstoškārt labāk brīvībā ēst sausu maizi nekā verdzībā pie gaļas podiem. Cilvēkam izlīdzēt jau ir tik jauki, kad apzinās viņam ar to ceļu uz patstāvību, brīvību līdzināt. (...) Jūs zināt, ka zvaigznīte visspožāki mirdz, pirms dziest, un roze visreibinošāki smaržo, pirms vīst. Esmu liesma... nemierīga, skrejoša. Man nezin kālab arvien šķiet, ka man nav daudz laika...

PIECI DZEJOĻI

Tik viena balta, mirdzoša puķe...

Daudz krāšņu ziedu dvēselē plauka,
Un kvēlot visi pēc gaismas tiecās —
Bet dzīves ielejās vīta un liecās,
Birušas lapas sen samītas dubļos...

Tik viena balta, mirdzoša puķe
Drudžainās elsās dvēselē glaužas...
Iz sāpošām krūtīm gaviles laužas:
Nemirsim dubļos — bet kalnāju vētrās.

1905

Ceļmalas ziedīņš

Es ceļmalas ziedīņš
Nievāts un bāls —
Mans laimes sapnis
Tik miglains — tik tāls...

Kad vakara saule
Sarkani kvēl,
Nāk ilgas klusi
Un diezin kā žēl.

Bet saltajā miglā
Vientulis, kluss
Ceļmalas ziedīņš
Aizmirsies dus.

1906

Pazuduse laimīte

Kā sapnis — kā jausma no laimes
Dvēselē snauž,
Baltiem ziediem man vaigus glauž...

Kā dziesma — kā sudraba zvaniņš
Sirsniņā skan:
Velti meklēt, ilgoties man!

Kā vaidi — kā nopūta sēra
Silmalā trīc...
Tai aizgāja laimīte līdz!

1906

Kas zin par ilgām...

Kas zin par ilgām, kuras manī deg
Bezgala vientuļas, bezgala lielas...
Kas teiks to vārdu, mūžībā kas dus
Sen dzirdēts, puspiemirsts, arvienu meklēts?

Kas zin, ka mirkļos, ko par laimi sauc,
Ir cilvēks nesaprasts, vistuvāk sāpēm?
Rit laiks. Arvienu vientuļāks, tālš, svešs
Iet ceļinieks, liesmodams bezprāta ilgās...

1906

Brīvībai

Tev ugunssarkanās rozēs nesu:
Brāļu asinīs izplauka tās!
Tava kareive turpmākās cīņās
Lepni karogu vīcinās! . . .

Tev manas jaunības ilgu skaņas,
Tev šolu ziedošu dzīvību!
Dievišķā, noliecies, svētījot mani,
Ceļā uz cilvēces brīvību!

1907

EMĪLIJA PRŪSA

Valdemārs Ancītis

PĻAVIŅU RAKSTNIECE

Pļaviņas ir viena no mazākajām Latvijas pilsētām, kas daudz lielāka nekļuva arī 1956. gadā, kad tai pievienoja Gostinūs. Taču mūsu tautas vēsturē un kultūras vēsturē Pļaviņu vārdam labi sadzirdama skaņa. Pie Pļaviņām satiekas Daugava ar Aivieksti. Šī vieta gadsimtiem ilgi atradusies uz robežas gan starp valstīm (zviedru Vidzeme, poļu Vidzeme, Kurzemes hercogiste), gan starp guberņām (Vidzemes, Vitebskas, Kurzemes), gan arī starp apgabaliem (Vidzeme, Latgale, Zemgale) un tādējādi kļuvusi it kā par Latvijas viduspunktu. Ūdeņu tuvums, labā satiksme ar Rīgu un tai pašā laikā pietiekams atstatums no tās, lai līdz šejieni neatnāktu lielpilsētas steiga un nemiens, laikam ir tie iemesli, kuru dēļ Pļaviņas par savu mājvietu izraudzījies dažs labs rakstnieks, mākslinieks, kultūras darbinieks.

Te dzīvoja un strādāja rakstnieks un gleznotājs Jānis Jaunsudrabiņš, brāļi Štrāli — gleznotājs Aleksandrs un rakstnieks Kārlis. Te dzīvoja (vismaz vasarās) arī komponiste un pianiste Lauma Reinholde. Ciešas saites ar Pļaviņām bija rakstniekam, kādreizējam grāmatu izdevējam Augustam Mežsētam. Literatūrā kļuva pazīstams Oto Nesterovs (pseidonīms Atis Radze). Visa šī kopa dažkārt dēvēta par «Pļaviņu mākslinieku koloniju».

Viena no «Pļaviņu mākslinieku kolonijas» pilntiesīgām locekļēm bija arī rakstniece Emīlija Prūsa (pēc lietuviešu valodas parauga rakstījusies: Emīlija Prūsas).

Tā kā apcerējumu par Emīlijas Prūsas dzīvi un literāro darbību ir maz, izmantoju rakstnieces simtgades

reizi, lai kaut galvenajos vilcienos raksturotu viņas vietu latviešu kultūrā.

Šo apceri sarakstot, izmantoti gan publicēti materiāli, gan arī šādi rokraksti: Pētera Lustes «Emīliju Prūsu atceroties», Augusta Mežsēta «Emīlija Prūsa», Oto Nesterova «Kaut kas no atmiņām par Emīliju Prūsu», Zemas Štrālas atmiņas, arī Fridriha Lāča, Pētera Lustes, Emmas Prūses, Viļa Stukula vēstules apceres autoram.

Emīlija Prūsa, dzimtajā uzvārdā Dzenīte, ir Vietalvas Bisnieku saimnieka meita. Nākusi pasaulē 1878. gada 20. februārī. Ģimenē viņa ir ceturtais bērns (par viņu vecāki ir divi brāļi; māsa mirusi pirms Emīlijas dzimšanas). Pirmā skola — Vietalvas Grīvās Rozalinsku ģimenē, kur Rozalinska jaunkundze māca Emīliju un vēl dažus kaimiņu bērnus kopā ar pašas jaunākajām māsām un brāli. Emīlijai nepatīk matemātika, toties liela interese par valodām. Kad astoņu gadu vecumā sākas ganu gaitas, kullītē allaž līdzī ne vien maizes rieciens, bet arī vācu, krievu un franču mācību grāmatas.

Vienpadsmit gadu vecumā Emīlija sāk mācīties Vietalvas ministrijas skolā, kuras pārzinis ir tolaik pazīstamais literāts un sabiedriskais darbinieks Juris Kalniņš (pseidonīms Prātkopis). Par Kalniņu rakstniece vēlāk atceras tikai labu, turpretī ar kādu citu skolotāju attiecības izveidojas asas, un, kad savstarpējās antipātijas izlaužas atklātā konfliktā, Emīlijai no skolas jāaiziet. Līdz ar to skolas gadiem pienācis negaidīts gals, jo citās skolās vecāki meitu vairs nespēj sūtīt.

Grāmatas tomēr netiek pamestas, un 1896. gadā Emīlija var nokārtot mājskolotājas eksāmenu. Divus gadus viņa ar šo arodu nodarbojas Latvijā, pēc tam — Iekšējā. 1904. gada vasarā Pēterpilī viņa salaulājas ar lietuvieti Ādamu Prūsu (vēlāk viņš ir kāds augstāka ranga ierēdnis buržuāziskajā Lietuvā), un tā par rakstniece īpašumu līdzās latviešu, vācu, krievu un franču valodām kļūst arī lietuviešu valoda.

1918. gadā Prūsi pārceļas uz dzīvi Viļņā (tur rakstniece strādā Universitātes bibliotēkas svešvalodu nodaļā), bet, kad Viļņu sagrābj panu Polija, dodas uz Kauņu.

1922. gadā Emīlija Prūsa šķiras no vīra un atgriežas Latvijā, iegūst īpašumā nelielu māju Pļaviņās, Meža ielā 21 (tuvu kaimiņos Jaunsudrabiņa mājai), un, tikai lāgu lāgiem iebraukdama Rīgā, nodzīvo te līdz pat mūža galam. Šeit viņa sadraudzējas ar «Pļaviņu mākslinieku koloniju», visvairāk ar brāļu Štrālu ģimenēm.

Uz kapakmens Pļaviņu kapsētā attēlota stilizēta zoss spalva un zem tās vārdi:

Rakstniece

EMĪLIJA PRŪSAS

dz. Dzenīte

1878. g. 20. II—1950. g. 19. IX

Rakstnieces bērnības atmiņas skumju pilnas. Māte nebeidz sērot par mirušo meitiņu, kuras nāvē pati jūtas vainīga. Smagi saslimst brālis. Netrūkst arī citu bēdu. Un tā Emīlija izaug ļoti jūtīga. Sāp viņai gan pašas, gan citu nelaimes. Te tad arī meklējamas saknes kā rakstnieces labestībai, tā viņas mūža traģiskajam noslēgumam. Emīlija nespēj nevienam nodarīt pāri — ne dabai, ne cilvēkiem. Mātes jūtu viņai tik daudz, ka pietiek gan daudzajiem audzubērniem, gan putnam, gan vaguliņam. (Pļaviņās viņa pat nodibina Bērnu aizsardzības biedrību — pirmo Latvijā — un Dzīvnieku aizsardzības biedrību.) Bet, jūtīga būdama, Prūsa ir arī viegli ievainojama. Pirmoreiz — pēc konflikta ar Vietalvas skolotāju — Emīliju paglābj tas, ka viņa nav zinājusi, kur īsti ir artērijas. Otrreiz — mājskolotājas laikā Iekškrēvijā — neizdodas noindēties ar nāveszālēm. Tas pats neizdodas arī trešajā reizē — kad vācu okupanti pirms atkāpšanās rakstnieci dzen ārā no mājām.

Otra zīmīga līnija Emīlijas Prūsas personībā ir viņas vērienīgums. Viņas paaudzes latviešu sieviete palaikam pazīst tikai vienu dzīvi — mājai, ģimenei, bērniem. Ģimenes instinkts arī Prūsai spēcīgs, taču tas nekavē viņai raudzīties pāri mājas sliekšnim. Valodu prasa, ceļojumi (viens no iespaidīgākajiem notikumiem Prūsas dzīvē ir brauciens uz Austroungāriju un Itāliju 1906. gadā), pašas visai raibā biogrāfija, grāmatas — tas viss dara plašākus rakstnieces apvāršņus.

Prūsas sabiedriskie uzskati ir visai nenoteikti, pat konservatīvi. Piemēram, par Piekto gadu viņa autobiogrāfijā raksta: «1905. g. revolūcija ar soda ekspedīcijām un visām briesmām pagāja man garām kā pārkoņa debess, neatstādama dziļāka un paliekošāka iespaids ne personīgā dzīvē, ne arī kā rakstnieces.»

Parodijas Emīlija Prūsa sadzejo, «jau gluži maza meitene būdama», un smīdina ar tām mājiniekus, bet pirmo lirisko dzejoli — vienpadsmit gadu vecumā. Tuviniekiem meitenes vārsmas patīk, dzejoļu burtnīca kļūst aizvien pilnāka, un galu galā Emīlija uzdrošinās dažus dzejoļus aiznest Vilim Olavam uz «Baltijas Vēstneša» redakciju. (ZA Fundamentālās bibliotēkas izdotajā bibliogrāfiskajā rādītājā «Latviešu periodika» (I, 1977) V. Olavs pie «Baltijas Vēstneša» redaktoriem gan netiek minēts, taču šoreiz jātic pašas E. Prūsas liecībai.) Tā 1896. gadā ar «Baltijas Vēstnesī» publicētajiem dzejoļiem «Amora uzdevumi» un «Ziemas sals» sākas Prūsas literārā darbība.

Pirmos dzejoļus jaunā autore paraksta ar pseidonīmu — Vijolīte. Taču jau 1897. gadā «Mājas Viesī» parādās kāda cita dzejniece Viola (īstajā vārdā Leontīne Blaua). Lai divas dzejnieces nesauktos līdzīgi, Vijolīte atkāpjas. Viņa grib pārdēvēties par Praurimu, bet Olavam šāds paraksts šķiet nepieņemams, viņš Emīliju Dzenīti nosauc par Grietiņu. Šāds pseidonīms Prūsai paliek daudzus gadus.

Dzejoļu Prūsai nav daudz — tikai divi krājumi. Populārākais — «Kokle un satīra» (1908). Bez tam zināms arī

dažs labs dzejolis, kas palicis ārpus krājumiem. Nav šī dzeja arī izpelnījusies kaut cik nopietnāku kritikas un literatūrvēstures ievēribu. Kaudzītes Matīss gan aicina Prūsu iesūtīt dažus dzejoļus un savu ģimetni dzeju krājumam «Smaidi un asaras» (acīmredzot domāts antoloģijas «Smaidi un asaras» 3. izdevums — 1904. gadā). Pēc tam Prūsas dzejoļus antoloģijās vairs neatrodam. Arī Vitolds Valeinis savā «Latviešu lirikas vēsturē» Prūsu nepiemin.

E. Prūsas dzeja ir formā neizkopta, tagad jau lielā mērā novecojusi, šai dzejai trūkst spilgtuma, toties piemīt neuzbāzīga, klusināta emocionalitāte, jūtu patiesīgums, un, ja nebūtu šādas dzejas, zustu ekoloģiskais līdzsvars, kāds nepieciešams visur, arī dzejā un literatūrā.

Pirmais Emīlijas Prūsas prozas darbs «Ziemeļi» publicēts «Baltijas Vēstneša» pielikumā 1897. gadā — gadu pēc pirmajiem dzejoļiem. Ja sākumā skaitliskais pārsvars pieder dzejai, tad turpmāk par galveno novadu kļūst proza — stāsti, tēlojumi, romāni. Prūsa ar laiku iekaro popularitāti: laikraksti un žurnāli viņas sacerējumus labprāt iespiež. Atsevišķās grāmatās iznāk četri stāstu krājumi, pieci romāni un divi prozas darbi bērniem — «Puikas un Ješka» (1929), «Laimīgā Putānija» (1939). Proza arī ir tā Prūsas literārā darba daļa, kas kaut cik pazīstama ārpus Latvijas. («Kunigas Kairis» tulkots lietuviešu valodā.)

Visai bargi Prūsas prozu savā laikā vērtējis Andrejs Upīts. Arī «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsturē», kas pa lielai tiesai veidota uz agrāk publicētu recenziju pamatiem, kritiķis no saviem noliedzošajiem vērtējumiem neatsakās: «Grietīņa liekas itin kā Ivandes Kaijas atēna vai neizdevusēs kopija, lai gan viņa rakstīja jau pirms tās. (...) Viņas stāstos nav ne sabiedrisku, ne mākslas, ne kādu citu nolūku. Tāpēc tur nav arī it nekādas sistēmas, vispārī nekādas formas, tikai vienkārša feletoniska plāpāšana. Sieviešu rokdarbi aiz garā laika tomēr raksturīgi visai sieviešu literatūrai. (...) Kaut kāda reālpsiholoģijas pamata visiem šiem erotiskiem pārspīlējumiem ne-

var sāskatīt; tie radušies vienīgi literāriskas dāmas pašas mazliet noklīdušā fantāzijā.(...) Pagalam diletantisks viņas problēma risinājums. Kura bērnu grīb un mīlē, tai dzīvē svētības netrūkst, bet, kura nē, tā beidzas cietumā un citādās lielās mocībās. Dzīvē tā lieta tik vienkārša pavisam nav. Ne tikai no iedzimtām normālām un nenormālām tieksmēm, bet daudz vairāk no sarežģītiem saimnieciskās un tiesiskās iekārtas apstākļiem atkarājas precētas sievas liktenis.»

Gadiem paejot, Upīša spriedums kļūst citāds: «Emīlija Prūsas (Grietīņa, 1878) pēc pirmajiem jūsmīgiem, literāriski maznozīmīgiem dzejolišiem pievērsusies prozai. Pirmajos stāstos viņa nodarbina tas pats «Iedzimtais grēks», tikai viņa iztīrza to daudz neveiklāk kā Kaija. Manāmi vērtīgākas jau noveles «Sadzīves burzmā» (1927), kur viens otrs zīmīgi notēlots skats latviešu un cittautu dzīvē. Prūsas galvenie darbi ir romāni «Itāliete» un «Kunigas Kairis». Pēdējā laikā viņa kā laba leišu dzīves pazinēja sniedz zīmīgas ainas no Leitijas apstākļiem nesenā pagātnē. Gluži maznozīmīgi Prūsas dramatiskie mēģinājumi.»

Par savu darba metodiku pati rakstniece autobiogrāfijā stāsta: «Gatavu fabulu man nav izdevies dabūt, tā mani patiesībā maz interesē. Toties man prieks savākt raksturīgus modeļus, un viņi man visur nāk pretim: viesībās, teātrī, dienas strādnieku vidū, starp ļaudīm, ar ko iznāk bieži redzēties. Tā sakrājas personāžs. Daži der nopietnam darbam, daži kādam viegli uzmetamam stāstīnam, lugai.»

Par savas prozas galveno elementu autore tātad uzskata personāžu. Un tiešām: rādīt un tēlot cilvēku, viņa iekšējo pasauli, viņa vietu sabiedrībā, viņa likteņus — tas jau ir katras literatūras pamatuzdevums. Bet, ja tēlojumā pietrūkst pārējo elementu — laba stila (Prūsas stils palaiķam nepaceļas pāri feļetona līmenim), nopamata sižeta (sižeti bieži vien cieš no zināmas samāksloti-

bas), filozofiskās bāzes, ko autors uzskata par savējo (Prūsai ir savi uzskati, bet tie vēl neveido uzskatu sistēmu filozofiskā nozīmē), tad daudz ko var zaudēt arī personāžs. Rezultāts: proza, kas uzrakstīta nenoliedzami veikli, proza, kura ir pietiekami interesanta, lai spētu saistīt mazāk prasīgu lasītāju, bet kurā ir samērā maz lappušu ar paliekamu nozīmi.

Izņemot dažas novecojušas vai neizdevušās detaļas, arī šodien interesi var radīt Emīlijas Prūsas proza, kas adresēta bērniem, piemēram, daudzas nodaļas grāmatā «Laimīgā Putānija». Te maz kas izdomāts vai sakonstruēts, viss notēlotais tiešām noticis «Pļaviņu mākslinieku kolonijas» bērnu dzīvē. Rakstniece palaikam tēlo ne tikai latviešus, bet arī citu nāciju pārstāvjus, ne tikai Latviju, bet arī citas zemes.

Nevar sacīt, ka Emīlija Prūsa dramaturģijā darbojusies gluži bez panākumiem. Piecas lugas viņai izdotas atsevišķās grāmatās, trīs izrādītas Rīgā profesionālos teātros, bez tam vēl viņas lugas iestudētas laukos — uz tautas namu un skolu skatuvēm. Ne jau katrs Prūsas laikabiedrs, kas rakstījis dramatiskus darbus, var lepoties ar šādiem rezultātiem.

Taču tie visi ir tīri formāli panākumi. Īstu atbalsi ne teātra kritikā, ne publikā Prūsas lugas neņemanto.

Par Prūsas nozīmīgāko dramatisko sacerējumu acīmredzot uzskatāms Dailes teātrī izrādītais «Baltais jātnieks», kam izmantota romāna «Kunigas Kairis» viela. Tā ir vēsturiska drāma iz Lietuvas pagātnes, un tajā izpaužas autores neviltotās simpātijas lietuviešu tautai.

Emīlijas Prūsas publikāciju vidū sastopam arī nebeletristiskus sacerējumus: ceļojuma aprakstus (piemēram, 1909. gadā — «No Pēterburgas līdz Neapolei»), virkni publicistisku rakstu par labdarību, zīdaiņu patversmēm, bērnu slimnīcām, sociālo apgādi un tamlīdzīgiem jautājumiem, kā arī dažas recenzijas par grāmatām.

Pati būdama vietalviete un Vietalvas lokālpatriote, Prūsa vismaz kādu pusduci rakstu veltījusi Vietalvai un vietalviešiem. Materiāla par dzimto pusi sakrāties tik daudz, ka beigās no tā izaug vesels romāns — «Senie saulvedieši» (palicis manuskriptā).

Tāpat kā daudzi latviešu literāti, arī Emīlija Prūsa nodarbojas ar tulkošanu, un kā plašākais darbs šeit atzīmējams vācu rakstnieka Riharda Fosa romāna «Divi cilvēki» tulkojums. Šim tulkojumam tomēr tikai gadījuma raksturs.

Citādi ir ar lietuviešu literatūru. Kaut arī šī tauta mums pati tuvākā gan tīri topogrāfiskā nozīmē, gan arī pēc valodas, kulturālie un literārie sakari ar lietuviešiem mums sākuši veidoties samērā vēlu un gausi.

Emīlijas Prūsas ieguldījums lietuviešu un latviešu literāro sakaru attīstīšanā visai kupls. Kārlis Egle aizrāda, ka viņa, «Lietuvā dzīvodama, rakstījusi arī lietuvju laikrakstos par latvju literatūru un citiem jautājumiem». Diemžēl tuvāku norādījumu par šiem rakstiem nav ne latviešu avotos, ne arī lietuviešu literatūrzinātnieka Ķēstuta Nastopkas plašajā pētījumā par lietuviešu un latviešu literatūru sakariem.

Labāk pārrēdzams tas darbs, ko Prūsa literatūras sakaru labā paveikusi šeit, Latvijā.

Pirmkārt — sabiedriskā aktivitāte: viņa uztur kontaktus ar lietuviešu literātiem.

Otrkārt — lietuviska tematika Prūsas oriģināldarbos. No plašākajiem sacerējumiem te atzīmējams romāns «Kunigas Kairis» (1930) un drāma «Baltais jātnieks» (1936), bet tematisks sakars ar Lietuvu arī vairākiem Prūsas stāstiem un dzejoļiem.

Treškārt — sākot ar 1920. gadu, dažādos latviešu periodiskajos izdevumos iespiesti Prūsas raksti par Lietuvu un lietuviešiem, viņu dzīvi, vēsturi, kultūru, mākslu un literatūru. Šādu rakstu skaits sniedzas vairākos desmitos.

Ceturtkārt — lietuviešu rakstnieku darbu latviskojumi. Tie Emīlijai Prūsai sāk parādīties latviešu presē ar 1921. gadu, un šo latviskojumu vidū sastopam gan dainu, gan arī klasiskās un modernās dzejas un prozas paraugus. Pats apjomīgākais — lietuviešu prozas antoloģija «Lietava sveicina».

Lūk, kā šo darbu vērtē Kēstutis Nastopka: «Tiesa, latviešu un lietuviešu biedrība Latvijā izdeva divas lietuviešu literatūras antoloģijas, ko sagatavoja E. Prūsa: 1935. g. prozas antoloģiju «Lietava sveicina» un 1936. g. «Lietuvju liriku skolām». Bet abi šie izdevumi bija ārkārtīgi zemas kvalitātes. Sastādītāja, cenždamās neatstāt neievērotu nevienu lietuviešu rakstnieku, prozas antoloģijā bija uzņēmusi arī gadījuma autoru darbus.» (Grām.: Latviešu literatūra PSRS tautu saimē, 1967.) Nastopka šoreiz kļūdījies, un kļūdu nav novērsuši arī rakstu krājuma redaktori: viņš te sajauc divas personas, divas lietuviešu literatūras tulkotājas — prozas antoloģijas tulkotāju Emīliju Prūsu un dzejas antoloģijas tulkotāju Emmu Prūsi. Vēlāk pētījumā par lietuviešu un latviešu literatūru sakariem viņš šo kļūdu izlabo.

Asu, bet argumentētu un lietišķu Emīlijas Prūsas antoloģijas vērtējumu dod nule minētā Emma Prūse savā recenzijā. «... Šī grāmata ir tikai ierosinājums citas — labākas grāmatas izdošanai, un izteiksim pateicību tulkotājai Emīlijai Prūsai par to, ka viņa dara mūs uzmanīgus un rāda, kā nevajaga strādāt, lai nākotnē neatkārtotos līdzīgas kļūdas.» (Citēts pēc recenzijas rokraksta. Presē parādījies cits recenzijas variants, kurā vairāki antoloģijas trūkumi noklusēti.)

Kādas tad ir šī darba kļūmes? Principu trūkums, izraugoties autorus, principu trūkums materiāla izkārtojumā, neprecizitātes materiāla pasniegumā (nav nošķirts tulkotais teksts no pašas tulkotājas teksta, teksta izlaidumi), daudzas neprecizitātes tulkojumos. Emmas Prū-

ses — profesionāli labi sagatavotās lietuviešu literatūras pazinējas kritika ir pamatota.

Kaut arī Emīlijas Prūsas antoloģijai ir daudz nepilnību, tomēr laikā, kad latviešu lasītājam lietuviešu literatūra tikpat kā nav pazīstama, sava nozīme ir pat kvalitatīvi visai pieticīgam ieguvumam.

Daudzpusīga un visai produktīva ir Emīlijas Prūsas literārā darbība. Paliekamu literāru vērtību viņa tomēr radījusi samērā maz. Kopumā atzinīgi vērtējams viņas ieguldījums latviešu un lietuviešu literāro un kultūras sakaru izveidē.

SAULAINAIS KAKTIŅŠ

Vētras vēstneši

Lai gaudo pa laukiem vēji,
Lai meži un upes šņāc, —
Mēs cīnā traucamies spēji,
Mūs neattur valdons — prāts.

Mums bīties no spīdošiem pīķiem?
Kas uzdrīkstas to vēl teikt?
Pār biedru un pretnieku liķiem
Mēs ejam brīvību sveikt.

1905

Sestdienas vakars

Kluss ziedoņa vakars. Ābeles
Un zemzarotās cerīnes
Jau posušās maijsvētku vizmainos tērpos.
Kūp pirts. Nāk darbvīri kreklos jau baltos,
Uz soliņa pagalmā atsēžas,
Bāž tabaku pīpēs, atpūšas.
Pulks bērnu pa samtaino mauriņu skraida
Un pēdējos pirtsgājējus gaida.
Jau baltas, tīras tiem rociņas,
Tur smaršīgas kviešu karašas,
Ēd, smejas, lēkā un ķircinās.
Tēvs smaidīdams pulciņā noraugās.
Aizvienam rūpīga, darbīga

Ar piena spaiņiem nāk māmiņa.
Vēl viņai nav iezvanīts svētvakars.
Jel pasteidzies! Pirtī jau izdzisis gars.

1910—1912

Saulainais kaktiņš

Mans kaktiņš pilns saules:
Divas actiņas zilas,
Divas rociņas tuklas.
Ak, kaimiņi,
Jel redzat manu puisīti!

1914

Mazmeitiņai šūplāsvētki

Mazmeitiņai šūplāsvētki,
Liksme visā namā:
Rošas, pošas lieli, mazi,
Vāra, cep un kamā.

Agrā rītā pīļu koris
Svētku maršu spēlē,
Baltcimdainais sunīts Moris
Labu laimi vēlē.

Skrūķis, panna, pavārnīca
Griežas jautrā dejā,
Ceļas mazmeitiņa Tīca
Prieka sauli sejā.

1922

JĀNIS STRAUJĀNS

REVOLUCIONĀRS, DIPLOMĀTS UN RAKSTNIEKS

(Ilonas Salcevičas ievads un materiālu atlase)

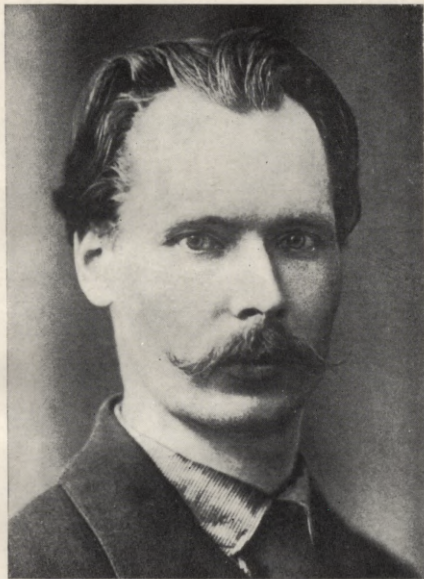
Rakstnieks Jānis Straujāns (1884—1938) — «Mežabrāļu» autors. Rakstnieks, kurš savu talantu nepaguva izkopt īsās, straujās (veiksmīgi izvēlēts pseidonīms), revolūcijai un padomju iekārtas nostiprināšanai pilnībā veltītās dzīves laikā.

Straujāns piedalās 1905. gada revolūcijā, pēc tam nokļūst cietumā un trimdā. Viņš ir profesionāls revolucionārs, aktīvs partijas darbinieks, diplomāts. Partijas darbs Straujānu aizved uz daudzām zemēm — Somiju, Šveici, Zviedriju, Franciju, Itāliju. Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras J. Straujāns strādā atbildīgos jaunās Padomju valsts posteņos: no 1920. gada līdz 1924. gadam viņš ir padomju sūtniecības pirmais sekretārs Itālijā, pēc tam strādā par TASS korespondentu, kā arī diplomātisku darbu Ķīnā, no 1926. gada līdz 1935. gadam ir TASS pārstāvis Latvijā. Padomju sūtniecības bijusi preses referente un tulks Basja Kreice atmiņās, kas glabājas Literatūras un mākslas vēstures muzejā, atceras:

«Straujāns bija ļoti izglītots cilvēks ar plašu vērienu, veikli orientējās visos politiskās un ekonomiskās dzīves jautājumos kā Latvijā, tā starptautiskā mērogā.

Straujāns arī darbā bija temperamentīgs, daudz strādāja. Viņš parasti sūdzējās, ka diena esot par īsu un viņš nespējot padarīt visu, ko iecerējis. Viņš pats parasti rakstīja uz mašīnas savas korespondences, ziņojumus, stāstus un reti griezās pēc palīdzības pie saviem padotajiem. Atcerēdamies savas mežabrāļa gaitas pēc 1905. gada revolūcijas un jau uzrakstītos stāstus, kārtoja attiecīgos materiālus. Cerēja par šo tēmu uzrakstīt lielāku darbu. Bez tam gribēja arī rakstīt par ievērojamiem cilvēkiem, ar kuriem ticis, — Gorkiju, Raini un citiem.»

Straujāns daudz interesējās par dailliteratūru un teātriem, it īpaši Dailes teātri. Viņš satikās ar A. Kurciju, V. Lāci, A. Kirhenšteinu, viņam bija draudzīgas attiecības ar I. Lēmani. «Straujāns augsti cienīja Raini kā dzejnieku un politiķi un ar ārkārtīgu sašutumu nosodīja Latvijas sociāldemokrātu toreizējo vadību, kas visādi centās ierobežot Raiņa revolucionāro garu, baidoties, ka Rainis varētu nodibināt tuvākas attiecības ar revolucionāriem latviešiem Padomju Savienībā, it sevišķi Pēteri Stučku un Raiņa māsu Doru Stučku.»

Andrejs Upīts

Jānis Jaunsudrabiņš

1918. gadā ar M. Gorkija palīdzību žurnālā «Северные записки» (Pēterburgā) iespiests Straujāna stāsts «Mežabrāļi», 1918. gadā iznāk viņa pirmā grāmata — «Uz viņa krasta». Te pārsvarā skices un tēlojumi — liriski, emocionāli, zināmā mērā hamsuniski. Viņa liriskais (patiesi liriskais, jo šie darbi tuvi lirikai, dzejai prozā) varonis ir kluss vērotājs, sāpju sagrauzts inteliģents. Varonis, nevis autors. Autors darbojas, cīnās, bet viņa pārdomas un sāpes izpaužas grāmatā. A. Kurcijs, šīs grāmatas recenzents, 1919. gada «Taurētājā» raksta: «Kā viss dzīvākais mūsu literatūrā, tā arī Straujāna mūza ir saistīta ar 1905. gada lieliem notikumiem mūsu tautas dzīvē un ar to šausmīgo atplūdu laikmetu, kurš tam sekoja. Lielas bij mūsu jaunatnes cerības, bet vēl lielākas bij pēc — ciešanas un jo rūgta trimda. Strādniecība pēc spēja sabiedriskā savilnojuma turpināja savu cīņu, kaut arī šaurākos apmēros un nedrošāki. No sabiedrības atrautais inteliģents gremdējās sevī un veltīgi meklēja līdzsvaru starp dzīves uzvaras prieku un nāves jausmām.»

Latviešu lasītājs ne tuvu nav pazīstams ar visiem Jāņa Straujāna darbiem. Dažas grāmatas sarakstītas un izdotas krievu valodā, daļa stāstu atrodamā periodikā — galvenokārt krievu, daži darbi palikuši neiespiesti.

Jāņa Straujāna darbu galvenā tematiskā līnija ir 1905. gads, kā arī dzīves vērojumi dažādās zemēs — Ķīnā, Itālijā, buržuāziskajā Latvijā.

1911. gadā Parīzē J. Straujāns iepazīstas ar Maksimu Gorkiju. Ciešāka tuvība izveidojas vēlāk Kapri salā (1913—1917), kur Straujāns ārstējās. Kapri periodā Straujāna literārā darbība ir sevišķi intensīva. Top vairāki stāsti un romāns (palicis rokrakstā, nav at-rasts). Šai laikā Straujāns ar lielu ieinteresētību un iejūtību tulko Raiņa un citu latviešu rakstnieku darbus krievu valodā un jau 1913. gadā gatavo materiālus latviešu rakstnieku krājumam krievu valodā. Tomēr pie tā galīgās izveidošanas viņam neiznāca piedalīties: krājumu 1916. gada beigās sagatavoja M. Gorkijs, V. Brjusovs, V. Serebrovs (Tihonovs) un citi.

J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā glabājas arī J. Straujāna vēstules Rainim, rakstītas Kapri salā no 1911. gada līdz 1917. gadam. Tās liecina par Straujāna lielo ieinteresētību latviešu rakstnieku darbu izdošanā un popularizēšanā citās valodās, par viņa rūpību un atbildības sajūtu, strādājot pie Raiņa darbu tulkojumiem. Publicējam daļu no tām.

VESTULES NO KAPRI — RAINIM

Davosa, 8. III 13.

Miļo biedri!

Griežos pie Jums un Aspazijas ar to pašu lūgumu, ar kuru jau senāk Vecozols pie Jums griezās: pabalstīt ar Jūsu darbiem emigrantu rakstu krājumu «No rītiem un vakariem». Izdevēji tagad mums ir: Rīgas P[olitehniskā] I[nstitūta] studentu pulciņš «Stars» (senā «Zemgale»). Sakārtošanas darbus ceram pabeigt uz aprīļa vidu, lai krājums vēl šopavasār varētu iznākt.

Vēlētos par krājumu un dažām citām lietām ar Jums personīgi parunāties. No šejienes aizbraukšu 16. III uz Itāliju. Pa ceļam man būtu izdevība Jūs apmeklēt, ja Jūs tai laikā (17.—18. martā) būtu Kastanolā un ja mans apciemojums Jūs netraucētu Jūsu darbā. Gaidīšu no Jums šai lietā atbildi.

Ar biedra sveicieniem
J. Masters.

Capri, 15. IV 13.

Miļo biedri, tas nu gan būtu vareni, ja Jūs atbrauktu šurp uz Kapri. Stāstīju Gorkijam par Jums. Viņš teic, ka būtu ļoti labi, ja Jūs atbrauktu. Dzīve te nav sevišķi dārga. Istabas var dabūt, sākot no 18 fr. mēnesī. Es ar vienu biedri irēju mēbelētu dzīvokli ar 2 istabām un ķēķi par 55 fr. mēn. ļoti skaistā vietā, solus desmit no jūras. Un kas tā ir par jūru! Tādas krāsu bagātības ūdenī nekur neesmu redzējis. Bez tam — mežonīgas klintis ar romantiskām alām.

Arī produkti te nav dārgi: piens 30 sant. litris, sviests ap 4 fr. kilo, olas 10 sant. gabalā, apelsīni 30 sant. kilo. Vispārīgi augļu te ir daudz, un visi ir diezgan lēti. Mans dzīvokļa biedris stāsta, ka esot izticis ar 80 fr. mēnesī, kamēr pats sev pusdienas gatavojis, pie kam no 80 fr. 20 izdevīs par tabaku. Pansijā var dzīvot par 5 fr. dienā (lētākais). Visgrūtāk istabas atrast maijā, kad sabraucot ļoti daudz ārzemnieku, bet man šķiet, ka, ja Jūs arī maijā atbrauktu, tad istabu tomēr varētu atrast.

Gorkijs vāc «mazo tautu» rakstnieku darbus krievu tulkojumā. Izdošot viņus atsevišķos krājumos. Es rūpējos par latviešiem. Vienu tulkojumu (no Poruka) jau viņam nodevu. Mēģināšu tulkot Jūsu «Induli un Āriju» (tikai acumirkļi man viņa nav pie rokas), lai gan baidos par labu izdošanos. Gribēju Jums aizsūtīt «Kalnā kāpēja» krievu tulkojumu, bet līdz šim neesmu to vēl atradis: manas lietas pēc ceļojuma lielā nekārtībā. Varbūt Plūdons dotu projektējamam krājumam Jūsu «Vēl ziema» krievu tulkojumu? Varbūt Jūs varētu viņu man piesūtīt?

Nudien, mīļo biedri, braucat šurp: gaiss un jūra, un saule te tādi, kādus citur, man šķiet, grūti atrast. Es vismaz vēl pasaulē nekā labāka neesmu atradis (izņemot Parīzi), bet Kapri un Parīzi grūti salīdzināt.

Sirsnīgākās labdienas!
Jūsu J. Masters.

22. VI 13.

Mīļo biedri!

Jau sen gribu ar Jums parunāt par tiem pašiem mūsu «Krājumiem». «Emigrantu rakstu krājuma» sakārtošana velkas diezgan gausi. Šimbrīžam ir iesūtīti tikai pārs manuskriptu, vairums tikai apsolīti, tā ka agrāk kā uz augustu—septembri laikam nekas nebūs darāms. No Lunačarska saņēmu vēl otrreiz ziņu, ka viņš ar savu rakstu nenokavēšoties.

Bez «Rītiem un vakariem» man te ir uz dienas kārtības vēl divi citi krājumi. Par vienu no tiem dos Jums paskaidrojumu klātpieliktais uzsaukums. Varbūt arī Jūs uz to atsauktos un piesūtītu projektējamajam «Itālijas krājumam» kādu dzeju? Es mēģinātu to pārtulkot krievu valodā.

Otrs krājums krievu valodā, kas mani patlaban nodarbina, ir latv. rakstnieku darbu tulkojums. Pēc Gorkija domām, tāds krājums varētu būt līdz 20 dr. loksnes liels. Viens es, protams, tik daudz nevaru pārtulkot: palīdzēs daži kolēģi Parīzē. Pats es tulkošu Jūsu «Ind[uli] un Ār[iju]», Blaumaņa «Nāves ēnā» un varbūt Niedras «Zemnieka dēlu». No «Ind. un Ār.» acumirkli gan esmu pārtulkojis tikai pirmo gabaliņu. Domāju tomēr, ka spēšu šo darbu veikt. Es arvien vēl ceru, ka Jūs atbrauksit uz Kapri. Jūsu padoms man tulkošanu atvieglinātu. Man šķiet, ka «Ind. un Ār.» varētu gan uzvest uz krievu skatuves. Sakari ar krievu literātu pasauli man tagad ir diezgan labi, un uz priekšu, cerams, tie vēl nostiprināsies.

Mīļo biedri, kā tad tomēr galu galā paliek ar Jūsu šurpbraukšanu? Jauki tas nu būtu gan, ja Jūs atbrauktu. Liels traucēklis pārbraucot tagad, kā liekas, būs lielais karstums. Te uz Kapri tas nav sevišķi sajūtams — jūra atveldzē, bet Neapolē esot gatavā elle.

Jā, gribēju apvaicāties, ko no Aspazijas prozas darbiem vislabāk varētu tulkot krievu valodā. Savā laikā «Dienas Lapā» un «Mājas Viesa Mēnešrakstā», cik atceļos, parādījās no viņas skaisti gabaliņi, tik nezinu, kā lai tos sadabū. Atsevišķos krājumos, kā liekas, nekas nav parādījies. Varbūt Jūs man varētu dot šai ziņā kādus aizrādījumus?

Ar nepacietību gaidīšu no Jums kādu ziņu.

Sirsnīgas labas dienas!

Jūsu
J. Masters.

Mīļo biedri!

Pateicos par paskaidrojumiem labojumu lietā, tagad man tas nosaukums ir skaidrs. Nosūtu Jums no «Ind. un Ār.» tulkojuma pašu sākumu, Induļa monologu. Manā tulkojumā monologa pirmās rindas ir nejēdzīgas, bet varbūt vēlāk varēs tās izlabot: tas te jau ir tikai pirmais uzmetums, pie kura bez manis neviens vēl nav pirkstu pielicis.

Būtu Jums jau sen aizrakstījis, bet gaidīju ziņas vienā lietā, par kuru gribējās ar Jums parunāt. Lieta ir šāda. Es te parasti mēdzu piesolīt visiem krievu redaktoriem un izdevējiem, ar kuriem iznāk darīšanas, latviešu rakstnieku darbus krievu tulkojumā. Patlaban Amfiteatrovs¹ taisās laist klajā veselu rindu almanahu ar jaunāko rakstnieku darbiem. Piesolīju — joku pēc — arī viņam latv. rakstnieku darbu tulkojumus un dabūju atbildi, ka almanahu redakcija labprāt iepazīstināšot krievu lasītājus ar latviešu literatūru, bet uzņemšot tikai tulkojumus no rokrakstiem un tikai tādus, kuri paliekot almanahu īpašums.

Maksāšot labi, cik, to gan vēl nepaziņo, bet labs honorārs pie krieviem parasti ir: rublis par dzejas rindiņu un 120—150 rub. dr. loksne par prozu. Varbūt Jums būtu kādas dzejas, kas vēl nekur nav drukātas, ko Jūs varētu piesūtīt minētiem almanahiem? Es mēģinātu pārtulkot. Varbūt izdodas. Varbūt Aspazijai ir kāds neiespiests stāstiņš? Tā šinī, kā «Spožo sapņi» lietā man gan vajadzētu griezties tieši pie viņas, bet ceru, ka viņa neļausies, ja savu lūgumu izsaku caur Jums. Acumirkli almanahu redakcijai varēju apsūtīt tikai vienu no saviem stāstiem. Kā Jums šķiet, pie kura no tagadējiem latv. stāstu rakstniekiem varētu griezties šai lietā? Pie Birznieka-Upīša un Jaunsudrabiņa? (Pie Andr. Upīša jau nu gan ne.) Tiešām lāgā nezinu. Krājumiem var piesūtīt

¹ Amfiteatrovs A. (1862—1938) — krievu rakstnieks un izdevējs.

darbus tikai ar neapstrīdamu literārisku vērtību. Par savu stāstu biju lielās šaubās, bet šejienes krievu literāti apgalvoja, ka esot labs, un tādēļ sadūšojos uz sūtīšanu.

Ar manu Parīzes braukšanu diezin vai kas iznāks: veselība nav sevišķi spīdoša, būs laikam jāpaliek Itālijā.

Daudz sirsnīgu sveicienu no manis un mana krievu biedra (Leonīda Starka).

Jūsu
J. Masters.

Capri, 15. X 13.

Mīļo biedri!

Sorīt saņēmu Jūsu vēstuli. Labi gan, ka dzejas atsūtījāt. Kaut tik nu man izdotos uzķert īsto «toni» un viņas labi pārtulkot.

Pie Jūsu plāna man gribas taisīt dažus papildinājumus. Tiesa, «Ind.» tulkojums virzās visai lēni uz priekšu pa daļai tādēļ, ka esmu spiests nodoties citiem darbiem (kuriem pie reizes nav pat nekā kopēja ar literatūru, piem., stundu pasniegšana), pa daļai tādēļ, ka izdošana vēl nav droša un tādēļ nav ko steigties. Man bij tāds plāns: pabeigt «Ind.» tulkošanu uz nākamo pavasari un dot manuskriptu manam krievu biedrim līdzī, kas ap to laiku, kā liekas, varēs braukt mājās (viņš bij izsūtīts uz ārzemēm, bet pēc manifesta Pēterburgā izsūtīšanas laiks tiks saīsināts). Tam ir Pēterburgā visādi «sakari», un viņš apgalvo, ka izdevēju atradīšot, ja pats varēsot personīgi to lietu vadīt. No ārzemēm ir diezgan grūti ar izdevējiem saprasties: neatbild, izvairās utt. Ar «Ind. un Ār.» pie šāda plāna, man liekas, būtu jāpaliek, Jūsu plāns par «Jāzepa un viņa brāļu» izdošanu vienā laikā latviešu un krievu valodās man ļoti patīk. Bet arī šinī lietā man iepriekš gribētos izmēģināt vienu citu plānu. Ja man izdotos Jūsu dzejas labi pārtulkot un tās tiks nodrukātas «Energijas» rakstu krājumā (tā saucas Amfiteatrova

izdevumi), tad tais krājumos varētu ievietot arī «Jāzepa un brāļu» tulkojumu, kuram tādā gadījumā gan būtu jāparādās krievu valodā mazliet ātrāk kā latviešu. «Enerģijai» esot līdzekļi nodrošināti 6 krājumu izdošanai. Pirmais iznāks visā drīzumā, otrais uz janvāri un trešais, ja nemaldos, martā jeb aprīlī. Taisni uz to laiku «Jāzepa un brāļu» tulkojums varētu būt gatavs. Materiālā ziņā šis plāns priekš Jums būtu vislabākais, jo kādēļ gan izdot pašam, ja ir izdevējs, kas, bez šaubām, samaksās vismaz 100 rubļus par loksni. Pie tulkošanas es varētu ķerties pēc 2—3 nedēļām. Acumirkli vēl esmu aizņemts ar dažiem darbiem: nobeidzis rakstu par latv. literatūru prognozētajam latviešu rakstnieku krājumam krievu tulkojumā, bez tam sakārtojis savus paša stāstus un skices, kuras ar gribētos reiz izdot.

Jā: varbūt Jums būtu iespējams dot «Jāzepa un [viņa] br[āļu]» manuskriptu pārrakstīt. Baidos, ka Jūsu rokraksts pie tulkošanas atņems man daļu uzmanības. Esmu šai ziņā ļoti nejēdzīgs cilvēks un nevaru nopietni strādāt, ja ir kādi tehniski traucēkļi, piem., nevaru nekā nopietna ar spalvu uzrakstīt, tādēļ ka tā taisa troksni, un parasti rakstu ar zīmuli.

Daudz sirsnīgu sveicienu
no Jūsu J. Mastera.

Capri, 25. X 13.

Mīļo biedri!

Izmantoju Jūsu atļauju un rakstu vēstuli ar zīmuli: tas man tiešām vieglāki.

«Jāzepa» tulkojumu es, bez šaubām, paveikšu līdz pavasara beigām. Pa rudenī un ziemu es allaž varu vairāk strādāt, un pārtulkot 30—40 rindas dienā būs viegli iespējams. Kas zīmējas uz izdošanu, tad šai ziņā izredzes ir labas, ja arī ar Amfit[eatrovu] nekas neiznāktu. Ar pēdējo mans krievu biedrs man nedod padomu ielaisties

tuvākās darišanās (aiz dažiem iemesliem, kurus viņš labāki pārzin kā es). Lieta tā, ka Gorkijs pēdējā laikā ir tik tālu atlaborojies, ka decembrī varēs braukt uz Krieviju. Viņu izārstēja kāds krievu ārsts, kas jau 10 gadus nodarbojies ar diloņa bacīļu pētīšanu. Un taisni pašā pēdējā laikā, kad Gorkijs bij jau pie miršanas, tam ārstam bij izdevies ar rentgena staru palīdzību iznīcināt diloņa bacīļus. Par šo jauno līdzekli drīzumā runās un rakstīs visa pasaule. Pie cilvēkiem līdz šim tas līdzeklis ir izlietots tikai trijos gadījumos: pie kāda nedziedināma diloņa slimnieka Parīzē, pie pašā atradēja sievas un pie Gorkija (tas ārsts viņu jau senāk bij labi pazinis). Pānākumi tiešām apbrīnojami. No šejienes tas «brīnum-ārsts» aizbrauc atkal uz Parīzi, Londonu un Berlīni, kur savu jauno metodi demonstrēs.

Krievijā G[orkijs] atjauno savu grāmatapgādniecību — vai nu tagadējo «Знамя», vai dibinās gluži jaunu. Vispārīgi viņš vēl daudz ko darīs.

«Jāzepa» manuskriptu sūtāt, lūdzu, tūlīt šurp: sāksu tulkot bez kavēšanās. Citus darbus, kas nav vēl pabeigti, padarīšu pa vaļas brīžiem.

Jūs prasāt, cik naudas man vajadzētu, lai netraucēti varētu tulkot. Te man iziet ap 120 fr. mēnesī. Tomēr ar šādām lietām man negribētos Jūs apgrūtināt. Varbūt «Universālā Bibliotēka» tiešām varētu izdot manu stāstu krājumu? Tad es materiālā ziņā būtu uz dažiem mēnešiem nodrošināts. Tas krājums būs 6—7 loksnes liels. Ir jau tikpat kā gatavs, tikai jāsakārto un jāpārraksta. Bez tiem sīkiem gabaliņiem, kas ir dažos laikrakstos («Laika Balsī», «Dzīvē» un Amerikas «Proletārietī»), man krājumam ir sagatavoti 3 stāsti. Pašam liekas, ka ir diezgan labi uzrakstīti, bet pašam par saviem darbiem gan grūti spriest.

«Ind.» tulkošanu pagaidām pārtraucu. Varbūt tomēr būs iespējams arī to līdz pavasarim sasteigt.

L[eonīds] St[arks] sūta Jums daudz, daudz sveicienu,
un tikpat daudz mīlu labdienu saņemāt no manis.

Jūsu J. Masters.

13. XI 13.

Mīlo biedri, piedodat, ka tikai tagad atbildu: gribējās pamēģināt, kā veiksies «Jāzepa» tulkošana, un tad Jums rakstīt. Tagad varu apliecināt, ka veiksies labi: 40 rindīņas dienā varēšu pārtulkot bez sevišķām pūlēm. Valoda ir skaista un gluda, tulkojas pate no sevis, ritums ar nedara tik daudz raīžu kā dzejās. Būtu gan labi, ja es jau pie laika dabūtu iepazīties arī ar pārējiem cēlieņiem: ja drāmā iedzīvojas, tad — man šķiet — labāk var tulkot. Un vienā cēlienā vien lāgā nevar iedzīvoties. Tulkošanā mani tas tomēr netraucēs. Acumirkli gan esmu paveicis tikai ap 15 lapas puses, pēdējās desmit dienas biju aizņemts ar visādām padarīšanām: mans krievu biedrs pa ziemu aizbraucis uz Florenci, tādēļ man bij jāmeklē jauns dzīvoklis, jāpārkravājas utt. Šorīt savu biedri aizvadīju, lika Jūs vēlreiz labi sirsnīgi pasveicināt. Tikai nu vēl lāgā nezinu, kas manu tulkojumu caurskatīs: vai sūtišu Starkam uz Florenci jeb došu kādam no šeit palikušajiem literātiem pārlasīt (pie Gorkija negribas griezties: acumirkli viņš vēl ir par vāju, lai viņu varētu apgrūtināt ar darbiem).

Ar dzeju tulkojumu neesmu pats apmierināts. Tādēļ neesmu tās vēl nosūtījis ne Jums, ne Amfiteatrovam. Bez tam gribu nogaidīt, kamēr šurp atbrauc viens no «Energijas» rakstu krājumu redaktoriem — Zinovijs Peškovs, Gorkija audzudēls un Amfiteatrova znots. Vēstulēs vien ar tiem redaktoriem grūti saprasties. Tā par manu stāstu viņi man raksta, ka tanī neesot nekā latviska (tur viņiem tiešām taisnība), esot no manis gaidījuši kaut ko tipiski latvisku, varbūt es varētu dot kaut ko «бытовое».

... Ja pie manis griežas ar aizrādījumiem, kāda rakstura stāstu lai zināmai redakcijai piesūtu, tad par to es vēl sevišķi neuztraucos. Bet baidos, ka tie redaktoru kungi tamlīdzīgas piezīmes varētu taisīt arī pie Jūsu dzejām, kurās arī nav nekā «tipiski latviska». Un pēdējā gadījumā es nekādas piezīmes ne no kāda redaktora nevaru pielaist. Tādēļ gribu iepriekš ar tiem redaktoriem personīgi aprunāties un tad tikai nodot viņiem Jūsu dzejas.

Savus stāstus Jums nosūtīšu pēc 5—6 dienām. Tikai neesmu lāga ar «Univers[ālās] Bibl[iotēkas]» drukas loksnēm skaidrībā: pēc mana aprēķina, tur 16 lappusēs iznāk tik ap 30 tūkst. burtu. Krievu žurnālu dr. loksnē 32—40 tūkstoš burtu. «Univ. Bibl.» 4 loksnēs tādat vajadzētu būt 120 tūkst. burtu? Atrakstāt, lūdzu, vai tas aprēķins ir pareizs.

Latv. rakstnieku darbus krievu tulkojumā drīzāk kā uz nākamo pavasari laikam nevarēsīm izdot: nav acumirkļi neviena biedra, kas Krievijā varētu to lietu ar izdevēju nokārtot. Pārtulkotais esmu lielu tiesu: Blaumaņa «Nāves ēnā», Poruka «Ubagus gadatirgū», Niedras «Zemnieka dēlu». Personīgi man pašam vēl gribētos pārtulkot Aspazijas «Spožos sapņus» un pēc iespējas vairāk no Jūsu dzejām. Bez tam dažus tulkojumus dos mani Parīzes biedri. Varbūt krājums varēs būt tik liels, ka tanī būs iespējams ievietot «Ind. un Āriju», dalīt viņu — man šķiet — nebūtu labi. Tomēr man liekas, ka par Jūsu drāmu izdošanu nav daudz ko raizēties: tām izdevējs būs vieglāk atrodams kā lielam rakstu krājumam.

Daudz, daudz sirsnīgu labdienu! Jūsu

J. Masters.

Mīlo biedri!

Tā taču ir tīrā nelaime, ka Jums ar veselību neveicas. Varbūt tiešām būtu bijis labāki, ja Jūs būtu pārbraukuši uz dienvidiem. Es par savu veselību gan daudz nevaru žēloties. Tos rentgena starus pie sevis gan izmēģināšu, bet vēlāk, kad beigšu «Jāzepu» tulkot. Tagad negribas velti laiku tērēt. Strādāt varu lieliski. Par 30—40 rindām dienā nevar būt ne runa — varētu pārtulkot 50—60 rindas. Tikai, par nelaimi, neesmu vēl brīvs no citiem darbiem. Vispirms manu stāstu pārrakstīšana, kas nekādi neveicas (pārrakstīšana vispārīgi — ļoti nepatīkams darbs), labi ja pēc 3—4 dienām tikšu galā. Bez tam vēl līdz šī mēneša beigām jāsagatavo divi politiski raksti grupas «*Bneped*» rakstu krājumam. No tā darba nekādi nevarēju atteikties. Tomēr «Jāzepa» I cēliens būs pilnīgi gatavs, vēlākais, ap 10. dec. Kad sūtišu savus stāstus, tad pielikšu kādas lappuses tulkojuma. Gribas zināt, kāds viņš Jums izliksies. Labi būtu, ja Jūs pārējos cēlienus varētu atsūtīt uz 15. dec. Tad es vēl līdz janvāra beigām varbūt tiktu ar tulkošanu galā. Savā laikā avīzēs lasīju, ka vācu dzejnieks *Günters* tulkojot «*Induli*» vācu valodā. Vai nezināt, kā viņam veicas?

Daudz sirsnīgu labdienu. Jūsu

J. Masters.

27. I 14.

Mīlo biedri, labi gan, ka Jūs «Jāzepa» tulkojumu varēsīt dot uz mašīnas pārrakstīt. Šodien pārlasīju pirmā cēliena beigas kopā ar vienu krievu biedri (*Иван Вольнов*). Zemnieku rakstnieks, par viņu krievu kritiķi pag. gadā daudz rakstīja. Lielu neko viņš gan manā tulkojumā nepārlabo, bet daži sīki aizrādījumi ļoti noder. Pēc 2—3 dienām beigšu pārrakstīt un tad Jums tūlīn

nosūtišu. Tagadējā veidā nevaru sūtīt — esmu tulkojis ar zīmuli, un dažas vietas ir tā sastrīpotas, ka tikai es pats tās varu saprast. Sūtāt, lūdzu, otrā cēliena pārējos skatus šurp: «Dinas skats» ir jau pārtulkots, un, tiklīdz beigšu I cēl. pārrakstīt, aprūks darba.

Acīmredzot jaunais gads uz mums dusmojas. Man pie visām ķibelēm un nepatīkšanām pievienojas vēl viena: sāk mocīt reimatisms (etapa cietumu mantojums). Sen nebij traucējis un nu uzlēdis kā nelabais.

Gorkijs jau Krievijā. Aizbrauca gluži negaidot. Te mēs līdz beidzamajam brīdim neticējām, ka viņš tiešām aizbrauks. No sākuma gribēja tikai savu dēlu pavadīt un griezties atpakaļ.

Daudz mīlu labdienu!
Jūsu Masters.

Capri, 27. III 14.

Mīlo biedri,

biju par Jums pilnīgā neziņā. Lieta tā, ka Jūsu paziņojumu par «Jāzepa» I cēl. saņemšanu neesmu dabūjis (vēstuli nozušana te nav nekas jauns) un vispārīgi no Jums nebij nekādu ziņu ap 2 mēneši. II cēlienu beidzu tulkot jau februārī. Kad biju Neapolē «apstaroties», pār-lasīju tulkojumu ar vienu krievu biedri. Tas man ieteica dažas vietas (dažus atsevišķus izteicienus) pārlabot. Bet, tā kā pēc «apstarošanas» mani pārņēma tāds nespēks, kādu savā mūžā nebiju sajutis, un gandrīz veselu mēnesi novārtījos pa gultu, tad arī tos pārlabojumus vēl neesmu izdarījis. Tagad gan temperatūra ir normāla un arī spēki atgriežas (acīmredzot process plaušās ir izbeidzies). Sāku atkal strādāt. Sūtāt, lūdzu, III cēlienu šurp. Pēdējās dienās gan esmu iesācis kādu jaunu darbu, bet ar to es drīz būšu galā.

Mani «Mežabrāļi» tiek drukāti žurnālā «Северные записки» («narodņiku» izdevums). Mani saņēma ārkārtīgi

laipni: darbu sāka drukāt tūlīn pēc iesūtīšanas, maksā ļoti augstu honorāru, pie kam daļu izmaksāja jau pirms drukāšanas (tas jau man deva iespēju «apstaroties»), un vispārīgi izturas pret mani varen «džentlmeniski». Žurnāls pieder pie labākajiem Krievijā, esmu ļoti apmierināts, ka man tagad nodibinājas tieši sakari ar krievu redakcijām (tam arī priekš «Jāzepa» tulkojuma izdošanas būs nozīme).

«Skatuves un Dzīves» saturā bij atzīmēts arī «Jāzeps un viņa brāļi». Kā tās lietas īsti ir: vai ir drukāts tikai fragments, jeb vai ir iesākts jau viss darbs? Pēdējā gadījumā krievu tekstu vairs nevarētu izdot kā tulkojumu no rokraksta, un tas stipri pazeminātu honorāru. Daudz sirsnīgu sveicienu no Jūsu

J. Mastera.

Capri, 28. IV 14.

Mīlo biedri!

Vakar beidzot nosūtīju Jums «Jāzepa» tulkojuma otro cēlienu. Visas pēdējās nedēļas palīdzēju Ladižņikovam¹ likvidēt Gorkija darišanas. Viņam te bij vesels lērums mantas: iznāca ap 70 lielas kastes (grāmatas vien ap 3500 eks. tika sapakotas 36 kastēs). Pie saviem darbiem tātad neatlika laika ķerties.

Tulkojumu netiku pārrakstījis: ceru, ka rokraksts būs salasāms. Vai pirmo cēlienu esat devuši uz mašīnas pārrakstīt? Ja būtu pārrakstīts, tad vienu eksemplāru varētu nosūtīt kādam krievu dzejniekam vēlreizējai pārlasīšanai: varbūt būtu iespējams vēl ko pārlabot.

Par honorāriem man visai sīki pārstāstīja Ladižņikovs. Par lugām honorāri mēdzot būt ļoti dažādi — no 100 — 1000 r[ub]u] (un vēl vairāk) cēlienā. Čehovam, piem.,

¹ Ladižņikovs Ivans (1874—1945) — krievu padomju izdevniecību darbinieks.

par «*Вишневый сад*» esot samaksāts 5000 r. Par tulkotām lugām autors saņemot pusi, tulkotājs otru pusi honorāra. Tāpat tas mēdzot būt ar tulkoto lugu izrāžu honorāriem, ja autors neesot slēdzis ar tulkotāju sevišķu līgumu. «*Северные записки*» par maniem «Mežabrāļiem» maksā 150 rubļus loksnē (40 000 drukas zīmes). Nepazīstamiem rakstniekiem vairāk neviens, cik zinu, nemēdz maksāt. Katrā ziņā ar tādu honorāru var būt mierā. Redzēsim, cik izdosies par «Jāzepu» dabūt. Kādi pie latviešiem ir lugu honorāri? No krieviem, bez šaubām, būs jāprasa trīsreiz tik daudz kā latvieši mēdz maksāt.

Kur Jūs tagad atrodaties: Lugāno jeb vēl arvien Cīrihē? Un kā iet ar veselību?

Es par veselību tagad nevaru žēloties, lai gan neesmu vēl gluži darba spējīgs: zināms gurdenums vēl pastāv.

Daudz sirsnīgu labdienu!

Jūsu J. Masters.

Gaidu «Jāzepa» III cēlienu.

Capri, 18. V 14.

Mīlo biedri,

«Jāzepa» I cēl. tulkojumu un III cēlienu bez beigām saņēmu. Ar pēdējā tulkošanu vēl tālu neesmu ticis; 12. lpp. tur ir vieta, ar kuru esmu nesaprašanā, un gribētu Jūs lūgt man to paskaidrot.

«Ar čūsku A t e f — kroni tapsi godāts.

Lai liek vēl divkārt virsū spalvu kuškus,

Kā T a t u m e n s sēd H e r m a n h i s a krēslā

Ar rotām izrotāts kā A t u m d i e v s!»

Ar pastrīpotiem vārdiem neesmu skaidrībā, ja Jūs man viņus paskaidrotu, tad es varbūt tos drīzāk atcerētos krievu valodā. Acumirkli tiešām nezinu, kā lai tulko (jāatzīstas, ka nepārzinu, kā pienākas, ēģiptiešu mitoloģiju). Krievu valodā daži personu vārdi skan gluži citādi, tā, piem., «Nofers» jātulko *Иафнер* (pēc bībeles). (...)

Tas nu gan nav visai jauki, ka Jums pašam tas tulkojums jāpārraksta: milzīga laika tērēšana (vispārīgi es pārrakstīšanu nevaru ieredzēt).

Par izrāžu honorāriem pie krieviem apprasīšos krievu biedriem; zināju, bet vairs skaidri neatceros (bij diezgan sarežģīta padarīšana).

Nosūtu Jums 1 eks. «Mežabrāļu» atsevišķā novilkumā. Atsauksmi «Dz[imtenes] V[ēstnesī]» neesmu lasījis: te man tā avīze nav pieejama.

Daudz sirsnīgu sveicienu!
Jūsu J. Masters.

12. VIII 1914.

Mīļo biedri, Jūsu karti saņēmu gan. Pasts starp Itāliju un Šveici acīmredzot darbojas kārtīgi. Par satiksmi ar Franciju mums te nav nekādu noteiktu ziņu. Uz Spāniju, protams, var braukt, bet, kā no turienes tiek uz Franciju, to nezinu. Tāpat ar Angliju pašlaik satiksme ir nekārtīga, vēstules gan vēl iet. Viens no maniem šejienes krievu biedriem pieteicās par savvaļnieku pie Francijas konsula Neapolē, varbūt no tā dabūšu kādus aizrādījumus, kā tikt uz Franciju. Es gan laikam nekur nebraukšu, ja ar būtu iespējams tikt pār[i] Francijas robežai: ar veselību neveicas sevišķi labi (augsta temperatūra un nespēks). Ar «Jāzepa» tulkošanu mēģināšu pa kara laiku tikt galā. Ar citiem darbiem gan laikam būs jāgaida līdz mierīgākiem laikiem (uz rudenī gribēju sākt jaunu romānu): tagad nepietiks spēka. Vai Jūs man nevarat atsūtīt kādu Šveices vācu avīzi? Interesanti — kā tur spriež par tagadējo stāvokli? Te mums pieejamas tikai itāļu avīzes. Ar mīļām labdienām Jūsu

J. Masters.

Capri, 1. XI 14.

Miļo biedri, kā izrādās, tad Jums pēdējā laikā ar veselību ir gājis vēl ļaunāk kā man. Es nogulēju apmēram nedēļu uz gultas ar ļoti augstu temperatūru un pēc tam stipru kāsu. Domāju jau, ka būšu iebraucis nākamajā diloņa stadijā, bet izrādās, ka gluži tā nav. Kāsus sāk pāriet, un jūtos atkal gluži spējīgs. Strādāju maz. «Jāz.» IV cēl. iesāku, bet tālāk par pāra lappusēm neesmu ticis. Var būt, ka abus pēdējos cēlienus es Jums nosūtīšu pār-lasīšanai uz mašīnas pārrakstītus. Rakstāmmašīna te ir vienam krievu biedram, tik es vēl nemaz neprotu rakstīt.

No latv. avīzēm saņemu tikai Amerikas «Proletārieti». Kādā Amerikas krievu avīzē esot bijusi ziņa, ka visi Baltijas latv. laikraksti pa kara laiku esot apturēti. Liekas gluži neticami. Vai nevēlaties kādus krievu laikrakstus? Es varētu nosūtīt no šejienes krievu bibliotēkas, tikai viņi būtu jāsūta atpakaļ. Šad un tad saņemu pa vēstulei no Krievijas, bet tās visas iet cauri kara cenzūrai.

Šogad te rudens ir sliktāks kā pērn. Pēdējās dienās bij tādas vētras, ka pat kuģi nepienāca. Daudz sirsnīgu labdienu.

Jūsu J. Masters.

Capri, 24. XII 14.

Miļo biedri, paldies par avīzēm. Cik no tām var spriest, tad Šveices pilsoniskā sabiedrība pilnīgi jūt līdzī Vācijai. Tāpat tas ir te, uz Kapri salas, kur visi viesnīcu, pansiju utt. īpašnieki pārtiek gandrīz vienīgi no vāciešiem. Par laimi, pārrēķinājās Itālija ir citās domās un par karu ar Franciju vai Angliju pat neiepīkstas. Tagad zinu — no Spānijas uz Franciju gan var braukt, tāpat pastāv diezgan kārtīga satiksme ar Angliju un ar Krieviju (caur Konstantinopoli). Arī vēstules no Krievijas sāk pienākt,

tikai naudu nesūta: varot sūtīt vienīgi caur Ārlietu ministriju un vietējiem konsuļiem — protams, cilvēkiem ar kārtīgām pasēm.

Ar mīlām labdienām
Jūsu J. Masters.

2. I 1915.

IV cēl. neesmu vēl pabeidzis. Beigšu janvārī, tagad jau pa svētku laiku nekāda strādāšana nebūs, kaut ar tie svētki būs diezgan bēdīgi.

Ar veselību iet puslīdz labi, un strādāt varu, tikai laiks te ir nevēdzīgs — bieži list.

Par avīzēm liels paldies. «J[auno] D[ienas] L[apu]» ir ļoti interesanti palasīt, lai gan tas «patriotiskais tonis» stipri riebjas. «Proletāriešus» Jums aizsūtišu rīt. «Strādnieku» man gribētos gan dabūt, sevišķi tos numurus, kuros ir principiāli raksti par karu. Bez tam gribētu redzēt tos NN, kuros ir Roziņa polemika ar dažiem soc[iāldemokrātiskās] part[ijas] biedriem (tā polemika gan bija, cik zinu, jau labi sen atpakaļ).

Daudz mīļu sveicienu un priecīgus svētkus, cik jau tie šinīs bēdīgajos laikos priecīgi var būt.

Jūsu J. Masters.

29. I 15.

Mīļo biedri, «Jāz.» beidzu tulkot jau ap 4.—5. febr. Pēdējās nedēļās stipri traucē darbā aukstums: rakstot rokas salst... Manuskriptus uz Krieviju esmu sūtījis un ir saņemti, iet gan ļoti ilgi — gandrīz vai mēnesi. Labāk ja izdodas aizsūtīt ar kādu paziņu. Vai esat saņēmuši «Jauno Vārdu», ko izdod no «J. D. L.» aizgājušie redakcijas locekļi un līdzstrādnieki? Ja Jums nebūtu pienā-

cis — varu aizsūtīt. «Jāz.» IV cēl. nu atkal ir dažas mazas nesaprašanas, bet uz tām es aizrādišu, kad sūtīšu Jums tulkojumu. Daudz mīlu labdienu.

Jūsu J. Masters.

Capri, 25. II 15.

Mīlo biedri,

Jāzeps izdošanas lietā neesmu vēl saņēmis nekādas ziņas. Visu to lietu gribu nodot savam biedrim Pēterburgā. Tieši ar apgādniecībām vai redakcijām sarakstīties šinīs laikos nav vērts: nevar pateikt, kāds žurnāls vai apgādniecība uz priekšu pastāvēs, kāds ne (līdz šim no lielākajiem krievu žurnāliem 1915. gadā ir sācis iznākt tikai viens — «Вестник Европы»). Daudzi, bez šaubām, bankrotēs. Arī par «Северные записки» turpmāko pastāvēšanu man ir stipras šaubas. Apsolīja man avansu par vienu no turpmākajiem darbiem, bet līdz šim nav ne no avansa, ne žurnāla ne vēsts.

Kā dramatisks darbs «Jāzepe» man ļoti patīk, par atsevišķām dzejiskām vietām es un mans krievu biedris, kas man palīdzēja valodas ziņā, bijām gluži sajūsmināti. Uz skatuves iespaidam vajag būt lieliskam. Kaut tik nu izdotos nodot to darbu kādam no lielajiem krievu teātriem, kam netrūkst līdzekļu inscenējumam (tas jau maksās ļoti daudz, un es nesaprotu, kā latv. J[aunais] Teātris to varēs veikt). Viens kas man drāmā lāgā nepatika, bij vietām garie monologi, bet tos vispārīgi nekad neesmu varējis panest.

Daudz paldies par Jūsu piesolījumu izpalīdzēt man ar naudu, bet šimbrīžam mans materiālais stāvoklis vēl ir tāds, ka varu cauri kulties. Dzīvoju gan pa lielākai daļai uz kredīta, bet ceru, ka krievu redaktori mani drīzumā tomēr glābs.

Arī man atkal dara veselība galvas sāpes. Laiks te

gluži bezgodīgs: elļišķi vētrains un lietains. Līdz ar visu to mani atkal sācis drudzis kratīt. Iesāku garāku darbu, bet ar to netieku nekur uz priekšu.

Paliekat daudzreiz mīli sveicināts.

Jūsu J. Masters.

Capri, 5. V 15.

Mīļo biedri, varbūt Jūsu bibliotēkā atrodas kāds 1905. gada izdevums, kurā būtu nodrukāti zemnieku kongresa lēmumi? Būtu Jums ļoti pateicīgs, ja Jūs man tos varētu piesūtīt jeb aizrādīt, kur viņi būtu dabūjami. Šinīs laikos tādus dokumentus gan laikam būs grūti atrast, varbūt Cīriķē būtu dabūjami? Vai Jūs man nevarētu aizrādīt kādu biedri, pie kura šai lietā varētu griezties? Man par tiem lēmumiem iznāk runa stāstā. Baidos samelot. Pēdējā kartē piemirsu aizrādīt, ka «Jāz.» III cēl. 24. lpp. pārrakstītājam ir mazliet misējies. Salīdzināt, lūdzu, to vietu ar manu rokkrakstu: pats es īsti neatceros, kā tur bij. Kā klājas Jums ar veselību un kā iet ar darbiem? Mani sāk mazliet traucēt karstais laiks. Citādi gan iet labi. Daudz sirsnīgu labdienu.

Jūsu J. Masters.

28. III 16.

Mīļo biedri, mēnesi atpakaļ aizrakstīju Jums kartīti (pa itāliski), bet līdz šim nav no Jums nekādu ziņu. Mani interesē «Jāzepa» tulkojuma liktenis. Vai esat nosūtījis?

Jums jau laikam būs zināms, ka tiek drukāts kr. valodā «Latv. rakstn. almanahs». Tā izdevuma organizētāji (kāds maz pazīstams krievu literāts Tihonovs; galvenais red. gan ir Gorkijs) pret mani ir izturējušies drusku nekorekti, ļoti vēlu paziņodami par visu pasākumu, lai gan viņiem bij zināms, ka man ir daži materiāli. Ievadu

krājumam ir rakstījis Jansons. Gorkijs man rakstīja (arī ļoti vēlu), ka tiekot tulkota kāda Jūsu drāma. (Kāda? To viņš pats vēl toreiz nezināja.) Kas un kādu Jūsu drāmu ir tulkojis? Es ļoti vēlētos, ka Jūs man atstātu atļauju tulkot «Induli un Āriju». Šogad man katrā ziņā atliks laiks to darbu paveikt. Jūsu dzeju tulkojumi ir jau ievietoti žurnālā «Летонучь» jaunākajā burtnīcā. Cik var spriest, tad Brjusovam tās dzejas ir tikušas burtiski pārtulkotas un viņš tām ir piedēvis attiecīgo formu. Ir izdevušās, lai gan izvēle nav sistemātiska. Gaidu no Jums kādu ziņu. Ja «Jāz.» vēl nebūtu nosūtīts, tad sūtāt, lūdzu, labi drīz b. Starkam. Acumirkli man tas ir ļoti no svara. Honorāra dēļ, ko par tulkojumu varētu dabūt.

Daudz sirsnīgu sveicienu.
Jūsu J. Masters.

MEINHARDS RUDZĪTIS

Ilgonis Bērons

NO MEINHARDA RUDZIŠA KARA GADU HRONIKAS

1941

Jūnija beigās, vācu fašistiem iebrūkot Rīgā, laikraksta «Jaunais Komunārs» darbinieks dzejnieks Meinharda Rudzītis evakuējas no Rīgas caur Valmieru uz Valku. Kara pirmās dienas viņš pavada nelielā partizāņu vienībā. Kādā naktī uz plakāta top dzejolis «Komjaunieši partizāņi». Uzsvērts, ka komjaunieši ir gatavi cīņai uz dzīvību un nāvi.

Rudzītis evakuējas tālāk uz Tatāriju, kur strādā Kzilsulskas rajona S. Budjonnija kolhozā.

1. IX—1. XI Rudzītis ir sarkanarmietis, 201. latviešu strēlnieku divīzijas 122. pulka ložmetējnieks. Gorohovcā saraksta «Ložmetējnieku dziesmu» (tā iespiesta avīzē «Latvijas Strēlnieks» 18. X). Slimās kājas dēļ Rudzītis no armijas atbrīvots (oktobrī).

1941. 1. XI—1942. 1. V Rudzītis strādā Kirovā par 6. amatnieku skolas komandantu.

1942

8. I raksta vēstuli draugam dzejniekam Albertam Kalnlejam (A. Bergtālam) uz Baškīriju, pastāsta, ka pie viņa ir dzīvesbiedre Lidija un Kārlis Fimbers, kurš nesen sarakstījis romānus «Padomju zemē» un «Saulainās

dienas», stāstu krājumu «Partizāņu stāsti» un sākumu poēmai «Partizāņi».

29. IV Rudzītis uzraksta «Autobiogrāfiju» (sk. «Varavīksne», 1967, 269.—272. lpp.) un nosūta to Latvijas Padomju rakstnieku savienības atbildīgajam sekretāram Jānim Niedrem uz Maskavu. Pārskats: šajā gadā sarakstīti daži dzejoļi, pa pusei — stāsts, Kirovā nolasīts referāts «Tagadējais karš, tā izcelšanās un norise».

1942. 1. V — 1943. 15. V Rudzītis strādā Ivanovā, gatavo literāros materiālus LPSR Valsts mākslas ansamblim.

30. V J. Niedre raksta vēstuli Rudzītim, aicina ierasties uz Rakstnieku savienības plēnumu (tas notiek 13. un 14. VI), kuram paredzēta šāda darba kārtība: latviešu pašreizējās literatūras mākslinieciskais līmenis (A. Upīts), tēmas problēmas (prozā — A. Sakse, dzejā — F. Rokpelnis, publicistikā — Ž. Spure), par grāmatām latviešu (J. Vanags) un krievu (J. Niedre) valodā, mūsu pagātnes literārais mantojums un folklorā šīs dienas apgaismojumā (J. Niedre), latviešu rakstnieku ētika (V. Lācis), par angļu un amerikāņu literatūru pasaules karā (A. Fadejeva vietnieks P. Skosirevs, M. Apletins). «Paņem līdzi visus savus jaunākos darbus, jo nāksies uzstāties arī radiofonā un sarīkot kopēju vakaru latviešu kolonijai.»

Jūnijā laikraksta «Cīņa» literārajā pielikumā Nr. 4 iespiesti Rudziņa dzejoļi «Komjaunieši partizāņi» un «Pioniera vēstule tēvam».

10. IX saraksta dzejoļi «Raina tēls». Pēdējā rinda: «Cilvēcē kļūst mūžīgs, kas to jūt un rada.»

24. IX vēstulē Kalnlejam stāsta par darbu ansambli, kurā ir ap simt cilvēku. Rudzītis ir sienas avīzes redaktors. «Manu iztikšanu pagaidām materiālā ziņā nodrošina Niedres piešķirtie tulkošanas darbi, kas tad arī noēd manu galveno laiku. Uzrakstīju divus viencēlienus, bet tos man Rokpelnis un Ādamsone (M. Ķempe — I. B.) «noēda» bez sāls.» Rakstnieku savienības vadītāji ir

kritizējuši Rudzīti par nepietiekamu literāru aktivitāti, brīdinājuši par izslēgšanu no organizācijas. Dzejnieks jūtas saskumis, taču vēstuli nobeidz optimistiski: «Tad jādomā par lielajām lietām un par nākotni, grandiozajiem notikumiem, kuri izšķiras un kuri nāks. Priekšā stāvošajam darbam gatavojos nopietni — visas manas dienas paiet bibliotēkā. Mēs vēl, Albert, cīnīsimies! Padomju Latvija bija un būs, — esi drošs, tavš draugs Meinhards nepazudīs — viņš

nenokārs degunu zemāk par smakru,
jo priekš Rīgas nomales puikas tas vēl par agru!»

5. XI Rudzītis saraksta dzejoli «Ivanovas audējas». Vēstulē Kalnlejam pastāsta par kantātes teksta konkursa rezultātiem: I godalga M. Rudzītim un J. Vanagam, II — M. Rudzītim un F. Rokpelnim, III — V. Luksam un A. Kupsei (A. Brodelei — I. B.). Pašreiz rakstot stāstu un poēmu, mudina draugu: «... Raksti, latviešu literatūrai tādi kā Tu nedrīkst pazust!» Rudzītis uzsver to faktu, ka Kalnleja otrreiz dzīvo Baškīrijā un var savākt vienreizēju materiālu daiļradei.

17. XI Rudzītis pārceļas uz dzīvi Padomju nama 2. barakā un joprojām strādā par rakstnieku mākslas ansamblī (bez algas).

23. XI Niedre raksta lūgumu Šujas—Novinskas tekstila izstrādājumu fabrikas direktoram dot iespēju Rudzītim jaunrades nolūkā iepazīties ar evakuēto LPSR iedzīvotāju darbu šajā uzņēmumā.

Novembrī «Cīņas» literārajā pielikumā Nr. 14 ievietots dzejolis, kas ir kantātes teksts.

11. XII Ivanovas laikrakstā «Rabočij kraj» — Rudziša «Audējas dziesma» A. Blagova tulkojumā.

19. XII Rudzītis sāk rakstīt dienasgrāmatu. Trīs nedēļas nogulējis slims, tāpēc uz Niedres norādītajām vietām nav varējis izbraukt. «Galva pilna ar poēmu («Nāves vilciens» — I. B.), par to vien gribas domāt.» Tās ieskaņa noraidīta pa radio. «Nule viss ansamblis kā spārnos;

ieradušies mīļi un gaidīti ciemiņi — biedri Kalnbērziņš un Lācis. Visu dienu kancelejā steidzu pārrakstīt uz mašīnas poēmas otro daļu «Divi draugi».» To viņš iedod J. Kalnbērziņam un V. Lācim, nosūta A. Upītim un J. Niedrem.

20. XII Rudzītis satiek labu paziņu — Alīdi Grīnbergu, ar kuru kopā braucis uz Vispasaules jaunatnes pretkara un pretfašisma kongresu Parīzē 1933. gada septembrī. Izraisās interesantas sarunas par Austru Skujiņu, Ivandi Kaiju, Jāni Grotu, trauksminiekiem. «Biedram Ozoliņam nodotas komponēšanai kantātes, arī abas manas. Viņš par sev vistuvāko atrod biedres Kupšes tekstu, bet grib mēģināt arī manu — to, kurš guva pirmo godalgu. Kopīgi pāranalizējām tekstu.»

21. XII ļoti aukstā, nekurinātā Ivanovas apgabala Drāmas teātra mēģinājumu telpā M. Ādamsons, komjauniete Kletke, C. Palkavniece, F. Rokpelnis, Ā. Vanags (ansambļa direktora vietnieks) un J. Žīgurs noklausās M. Rudziša «Nāves vilcienu». «Poēmas nolasīšana vilkās kādu stundu; centos lasīt pēc iespējas izteiksmīgāk, jo uzmanīgi klausījies pats, lai vērotu, kuras vietas saturiski un valodas ziņā vēl nav īsti labi izdevušās. Man par lielu brīnumu, kad beidzu, visi biedri man sirsnīgi aplaudēja. Šādu mirkli biju piedzīvojis tikai vienu reizi — kad 1941. g. Rīgā man komjaunatnes CK aplaudēja propagandas komisijas locekļi par agitkolektīva uzveduma tekstu «Nākotnes ceļš».» Biedri kritizē poēmā dažviet sastopamo frāžainību, to, ka par daudz esot izcelta komjaunatne. Rudzītis iecerējis uzrakstīt skeču par lidmašīnu eskadriļas būvēšanu.

22. XII Rudzītis brauc uz Savinu, kur bijis tieši pirms gada, viņš ved uzsaukumu vākt līdzekļus lidmašīnu eskadriļas «Latviešu strēlnieks» būvei. «... Iekāpju kareivju vagonā — arī man ir viscaur kareivju tērps: stulmu zābaki, sarkanarmiešu šinelis, ko dabūju divīzijā, kareivja cepure, pie kuras trūkst vienīgi dārgās un svētās piecstūrainās zvaigznes.»

23. XII Rudzītis dodas kājām (tās traki sāp no augoniem!) uz Šuju—Novinsku, jānoiet astoņi kilometri. Viņš iepazīstas ar tekstilrūpnīcu. Latvieši — divi vīrieši un divdesmit piecas sievietes — sastāda transporta brigādi. Par to, kā sievietes strādā vīriešu darbos, Rudzītis nolemj uzrakstīt korespondences radiofonam un «Cīņai».

24. XII Rudzītis Sariginā uzzina bezgala smagu vēsti — 1941. gadā kaujā kritis «Jaunā Komunāra» un «Pioniera» redaktors Alberts Miezis. Sarunas ar latviešiem Panfilovas kūdras rūpnīcā.

25. XII: «Dedzina griba tikt pie literārā darba — nedēļa jau pagājusi, bet es neesmu varējis ne uz mirkli pietikt pie saviem rakstnieka nodomiem.»

26. XII Rudzītis uzraksta korespondenci Niedrem «Priekšzīmīgā transporta brigāde», nolemj kaut ko nosūtīt arī apgabala avīzei «Rabočij kraj». Sāk rakstīt skeču «Latviešu strēlnieki».

27. XII strādā pie skeča. «Pirmā aina gandrīz jau gatava, bet rodas jaunas domas, pārrakstu, laboju. Un vienmēr atkal tās pašas bailes — nederēs mans skečs, nav atkal viņā tās skatuviskās darbības. Cilvēki atkal tikai nāk un iet, parunā — un cauri. Un, kaut es cenšos dot dzīvus tipus, dzīvu sarunu valodu, tomēr tik īsā skečā izdomāt vēl kaut kādu speciālu darbību un pretdarbību — tas ir tiešām grūti . . .»

28. XII visu dienu raksta skeču. Pašam lielas šaubas par otro daļu — par fronti viņam maz zināšanu. «Uzmetu pirmās skices dzejolim, kas vēl piņķējas apziņā kā dzejojums «Akila Nikitičs Savinā» — par padomju dzelzceļnieku. Interesantas divas lietas, kurās pats sevi gribu kontrolēt. Vispirms jūtu, ka tēmu pareizi uztveru un ievadu īsti dziļā gultnē, bet tad vēl traucē nevajadzīga novirzīšanās uz blakus lietām — pārāk jūtami doma izsakās jēdzieniskos apsvērumos. Nav dzejā reālas konkrētības, kura ar nedaudz vārdiem un tēliem dod visas manas domas īsti dzejisko stāstu. Tas droši vien tādēļ, ka šī tēma

vēl pārāk svaiga.» Pie poēmas Rudzītim negribas pieķerties, iekams nav saņemtas atsauksmes no J. Kalnbērziņa, V. Lāča, J. Niedres un A. Upīša. Vakarā latviešu komitnē Rudzītis lasa dzejoļus, izvilcumu no poēmas un nelielu referātu par karu. «Tagad dažas savas poēmas vietas esmu lasījis vairākas reizes, tāpat dzeju «Tautas saule» un «Ivanovas audējas Oktobris». Nezinu, kas tas ir, bet pats par savu darbu visvairāk savaldzināts un, ja tā varētu teikt, sajūsmināts esmu tad, kad to rakstu. Tad pilnīgi degu katrā rindā, vārdā, katrā domas risinājumā. Ar lielu patiku, prieku, kaut arī dzilu nemieru lasu savus sacerējumus pirmo reizi, bet tad — savāda parādība — ar katru reizi man mana dzeja paliek vienaldzīgāka un it kā tālāka un svešāka. Par šo lietu jāpādomā dzilāk. Tur kaut kam vajag būt. Tāpat klusībā pie sevis pārļasīt — nekas, tad vēl arvienu atrodu jaunas vietas, kur varētu labot, domu un valodu izskaidrot vēl labāku, bet, tikko jālasa stipri, tā neveicas. Un tad lasu mehāniski, cērtu kā ar cirīti. Nekādā ziņā pats nejūtu tādu sajūsmu kā dzejas sarakstīšanas mirklī. Un paliek iespaids, ka arī klausītājs to jūt. Tātad, ja gribu lasīt, mūžīgi jāraksta jaunas dzejas. Bet, lai uzrakstītu labu dzeju, man reiz izvēlētais temats ilgi jāpārdomā, mēnešiem jāiznēsā zemapziņā, ar katru elpas vilcienu nomodā un miegā organizējot jaunus motīvus, materiālus un pārdzivojumus izvēlētai tēmai, līdz viņa gatava liek ķerties pie spalvas. Ja laiks ir bijis pietiekošs — iznāk laba dzeja, bet, ja uzrakstās pārāgri, — samocīta. Gluži tāds pats inkubācijas periods var pastāvēt starp reiz uzskicētu dzeju, pirmrakstu un tās galīgo izveidojumu. Starpība starp abiem var būt diezgan liela, pie kam šis tas iet arī zudumā, — uzmetumā ir daudz kas labāks kā galīgi uzrakstītajā, toties pēdējā atkal pavisam jaunas labas vietas, kādas nebija uzmetumā. Savā apziņā esmu tajos ieskatos, ka labu dzeju samērā maz, dzejas galvenā labuma pazīme: koncentrētība, kura tai pašā laikā dod vislielāko, visdziļāko

un daudzpusīgāko (vistuvāk īstenībai, realitātei) izjūtu, pārdzīvojumu un ierosinājumu iespaidu. Jābūt domas, valodas, izjūtas un pārdzīvojuma — tēlojuma un atziņas visiespējamākai vienībai, tātad nedrīkst būt liekvārdības. Visspēcīgākā dzeja, kas rakstīta visīsākajās rindās, visīsakajos ritmos.»

31. XII Pokrovkā Rudzītis nolasa divus dzejoļus un fragmentus no «Nāves vilciena». «Visiem patīk, slauka asaras, paši atzīstas: «Jūs mūs aizrāvāt līdz asarām.» Gribu izspiest kritiku, jo labs padoms derīgs, vēl varētu labot, bet neviens nesaka ne pieci. Labi, labi, un viss.» Pienāk pusnakts. Cits citam sirsnīgi spiež rokas. Kolektīvi atskan dziesmas — V. Luksa vārdi «Pāri Daugavai, Ventai un Gaujai» kādā vecā meldijā, «Dziesma par Volgu», «Internacionāle» u. c.

«No vīriešu kārtas bija valmierietis vecais Kulaka tēvs un biedrs, ar kuru jau biju ticies 1941. g. Preses dienā Valmierā, kur bijām kopā ar Talcī. Mēs toreiz Tērvetes ēdnīcā tikām labi pacienāti, iesviedām pa šnabim, un es ļaužu pārpildītajā Tautas nama zālē turēju enerģisku runu, kuru, kā atminos, valmierieši vairākas reizes pārtrauca aplausiem. Talcis lasīja stāstu «Pēdējā tikšanās» par partizāniem, par revolucionāru, kas krīt partizāņu cīņā. Bet tagad tādās cīņās kritis pats Talcis. Talcī labi un ilgi pazinu. Bija vienkāršs, sirsnīgs cilvēks, talants, kas nepaspēja vēl sevi parādīt, jo vienmēr bija apkrauts visvisādiem sabiedriskiem un saimnieciskiem pienākumiem.» (Īstenībā Ā. Talcis bija kritis vācu gūstā.)

1942. gadā Ivanovā bez jau minētajiem dzejoļiem Rudzītis saraksta vēl «Spēka, naida un uzvaras vārdus».

1943

1. I Rudzītis piedalās pamatskolas Jaungada eglītes vakarā, domā par to uzrakstīt «Cīņai».

2. I sajūsmīna ziņa, ka Sarkanā Armija atbrīvojusi Velikije Lukus. «Nezinu pats, kamdēļ, bet nu jau kādu krietnu laiku — varbūt dažus mēnešus — manī aug un veidojas doma, kurai svarīga nozīme. Man tāda sajūta, ka ne vien es, bet visi cilvēki visās vietās izjūt to, par ko es jau sen domāju, priekš kā savu būtību gribu atvērt visplašāk, — izjūt uzvaras, mūsu Sarkanās Armijas uzvaras tuvošanos. Tas ir kaut kas līdzīgs pavasara nojautām, tik daudz, daudz plašākas, dziļākas un varenākas. Šajā nojautā sevi visdziļāk sajutu, izbraucot no Ivanovas, kad uzrakstīju dzejas metu «Zeme mostas». Uzrakstīju to vilcienā — sajutos, it kā esmu Latvijā. Tagad apzinos, ka būtu ļoti labi, ja šai savai sajūtai varētu likt saprotamos vārdos skanēt manas poēmas izskaņā un dažās vietās arī skečā. Vakarā stacijā, vilcienu gaidot, domāju, ka skečā vajadzētu pirmā daļā ar radio palīdzību iekārtot ziņas par Sarkanās Armijas pēdējiem lielajiem panākumiem. Tam vajadzētu būt pirms noslēguma — pirms trafaretajiem vārdiem «Lai dzīvo Sarkanā Armija!», pret kuriem droši vien būs iebildumi. Bet otrajā daļā vairāk vajag par Sarkano Armiju, par tās gadadienu. Par to jādōmā.

Un beidzot vēl atziņa: par savu komandējumu esmu priecīgs, kaut rakstīt maz iespēju, — ierosinājumu daudz, materiāli labi.

Un vēl ļoti derētu tikt uz fronti, redzēt lielo notikumu reālo nozīmi. Pašķirstīt kaut dažas šīs varenās grāmatas lapas puses. Jāgatavojas uz to un taisni jālūdžas — lai taču reiz tie augoņi atbrīvotu mani no mocībām.»

3. I Rudzītis uzraksta korespondenci «Jaunatnes aktivitāte Pokrovkā», pārstrādā skeča pirmo daļu.

4. I. Dilemma: rakstīt vairāk korespondences vai dzeju un dramaturģiju? Vai J. Niedre būs apmierināts?

5. I Rudzītis dažiem klausītājiem lasa sava skeča pirmo daļu. «Garākas pārrunas izceļas par vietējām nebūšanām, par to, ka mums, atgriežoties mājās, būs jābūt apzinīgiem

un tādā veidā izaugušiem, lai spētu patiesīgi un ideoloģiski tīri atbildēt uz visu tenkotāju un baumu ziņu iznēsātāju jautājumiem. Tas nozīmē, ka mums jāaug, jāmacās, jāiepazīst visa šāsdienas dzīve un lielā cīņā kā frontē, tā te, aizmugurē, jāsaprot, kā rodas grūtības, kā tās bolševistiski jāatrisina un jāpārvar.»

6. I. Rudzītis turpina rakstīt «Nāves vilciena» trešo daļu — sešas stundas nepārtraukti. Grūti izveidot tilta uzspriecināšanas un vilciena katastrofas ainu, jo kaut ko tamlīdzīgu nav pieredzējis. Grūti atrast nobeigumu. Tomēr poēma nu uzrakstīta, varētu «ķerties pie jaunas, pamatīgas redakcijas kā satura, tā valodas ziņā». Bet ko teiks lasītāji? «Nupat man pašam radās tāda nelāga doma: vai nav viss tas garais dzejojums pārāk romantisks? Teiks — tu neesi parādījis ne īstus bolševikus, ne īstus kaujiniekus — partizāņus. Tev viss tā iet kā pa samta segām noklātiem celiņiem. Bet es turēšos pretim. Protams, poēmai ir tās autora — tātad mans ģimis, tam tā jābūt. Un, ja darbs neapmierinās, tad tas rāda, ka man vēl jāaug. Bet tas vēl nenozīmē, ka manu darbu var nobāzt pie malas, mani pašu noklusēt.»

7. I. Rudzītis pabeidz poēmas trešo daļu. Viss darbs sastāv no 1500 rindām. Visu pārlasot, autors konstatē, ka vēl diezgan daudz pasmagu vietu, ka pašam vislabāk patīk trešā daļa, kas tapusi slimības laikā.

9. I. Atkal pārdomas par radošo darbu. Visu dienu Rudzītis raksta dzejoli par dzelzceļnieku. Grib uzrakstīt īsi, četros piecos pantos, kuros «konkretizētā un koncentrētā veidā viss pateikts, ko var teikt par padomju dzelzceļnieku». Bet rodas variācija pēc variācijas. «Nu jau ir ap 6 atsevišķi dzejoli, kas katrs par sevi pats uz savām kājām neturas, bet, kad šos saklīsterē kopā, tad arī vēl nekas krietns nav iznācis.» Jānovērš pretruna starp iemīļotiem poētiskiem priekšstatiem (romantisko) un realitāti. Asi un krasi izteiktas domas par mākslas laikmetīgumu un tā pārliecinošu izpaušmi: «Visspēcīgākai

jābūt dzejai par pašu ciņu, par grūtību pārvarēšanu. Tā arī grūtākā problēma mums, dzejniekiem. Tas stiprās dzejas pamats — tagadnība, kur galvenais taisni tas, kas šodien notiek, par ko visi domā, ko pārdzīvo, ko izjūt. Par pagātni un nākotni te piederas runāt tik, cik tas vajadzīgs, tikai uz pagātni un nākotni balstoties, laba, tagadnīga dzeja neiznāks. Te nu bieži iznāk, ka par pagātni un nākotni mēs, dzejnieki, protam un spējam atrast un pateikt labus, dziļus vārdus, bet par šodienu neko vairāk par frāzēm un kailiem jēdzieniem izdomāt nevaram. Bet te ar domāšanu vien vēl par maz, te vajag redzēt šodienu, redzēt pašu galveno viņā, degošo, liesmojošo un tad to pateikt spēcīgos vārdos — īsteni pašam tas viss jāpārdzīvo un jāizjūt, pašam aktīvi jābūt ierautam notikumā, pārdzīvojumos, īstenībā, tagadnē. Ja man tas izdosies, tad iznāks dzeja, bet, ja ne, — neiznāks.»

Koncertā, ko sniedz Ļeņingradas mākslinieki, Rudzītis sajūsminās par fragmentu no A. Tvardovska poēmas «Murāvijas zeme»: «Aktrise meistariski pastāstīja šīs poēmas tiešām asprātīgās un spēcīgās rindas, kurās dzīvā valodā runā jaunā padomju lauku sēta, spēcīga savā apzinīgumā un reizē patiesi krieviska, tautiska. Šai ziņā padomju literatūrā Tvardovskis pats stiprākais, nepārspēts. Viņš reāli un patiesi dziļi pārlicinoši sakausē tautisko (pie tam pavisam izslēdzot folkloras trafaretisko) ar padomju tēmu. Viņa tēli — padomju cilvēki, kas runā un darbojas kā dzīvi krievu cilvēki, vienkāršie kolhozu ļaudis. Katrā ziņā šī prasme mani, jau kopš lasīju Tvardovska «Vasiliju Tjorkinu», interesē. Šai jau-tājumā gribu iedziļināties, nopietni pētīt viņu. Arī mana vēlēšanās ir rast zināmu sliecību šai virzienā. Padomju tautiskums — labākās sociālistiskā reālisma literatūras ceļš. Būtībā es to jau apjautu Rīgā, kad rakstīju dzejoli «Mūsu vārds», kam vajadzēja parādīties pēdējā «Karo-ga» numurā. Tagad viņš fašistu rokās, noraksts laikam pie mātes — šī dzeja aizies zudumā. Par šo pašu padomju

tautiskumu domāju, rakstot «Nāves vilcienu», bet, liekas, iekarsumā atkal piemirsu un nosliecos uz atsevišķiem tā elementiem. Tā man īsti labi [neizdevās] sakausēt abas puses — tautisko, kas ir katrā tēlā un nāk līdzī ar visiem pagātnes piejaukumiem, un tīri boļševistisko, kas tēlā ienāk kā jaunā realitāte, kā dienas degošais — pavisam jaunais.

Mēģināju to dot Rītuma un Klāva tēlos («Nāves vilcienā» — I. B.), tāpat vēstures variācijās un par Rīgu. Bet par to vēl varēja vairāk padomāt, tāpat par komjaunatnes lomu. Izskanā tas jāizdomā attiecībā uz Sarkano Armiju un mūsu gvardistiem.»

10. I Rudzītis visu dienu strādā pie dzejoļa par dzelzceļnieku. Vakarā rodas dzejoļa «Ivana Korčagina kaps pie Valkas» iecere.

11. I visu dienu raksta dzejoli par Akilu Nikitiču. Iznāk maza poēma — vairāk nekā 300 rindas.

12. I. Pabeigts dzejojums par dzelzceļnieku. Pavisam 10 atsevišķi dzejoli — kopā 330 rindas.

13. I. Pēdējā diena Arhipovkā, pēdējās piezīmes dienasgrāmatā. Dzejnieks konstatē, ka ir «atrakstījies — visu laiku kombinēju rindas un drāžu atskapas. Tas neko labu nevar solīt. Mazliet vajadzētu kaut ko citu pastrādāt: kaut būtu grāmatas.» Rudzītis sadabū un konspektē Jankas Kupalas dzejoļu krājumu «Dziesmas Dzimtenei». Šajā pašā dienā Maskavā J. Niedre uzraksta šādu vēstuli M. Rudzītim:

«Mīļo biedri!

Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes plēnums, iepazīnies ar Tavas literārās darbības pēdējā pusgada posmu, atzīst, ka tas bijis diezgan sekmīgs un sagādājis Tev samērā vērtīgus panākumus dzejā. Lai gan Tavā poēmā ir daži sīkākas dabas trūkumi, tā ir nenoliedzami liels dzejas darbs. Poēma nodota pārraidei pa radio. Valdes vārdā izsaku pārliecību, ka nākamā mūsu savienības

pilnā biedru plēnumā Tu varēsi uzrādīt vēl labākus panākumus. RS valdes prezidijs turpmāk solās sagādāt Tev vēl plašākas komandējumu iespējas, lai Tu varētu labāk iepazīties ar latviešu evakuēto dzīvi.»

31. I. Augsts novērtējums arī Rakstnieku savienības valdes priekšsēdētāja Andreja Upīša vēstulē, kas rakstīta Kstiņinā.

«Mīļo biedri Rudzīt!

Jūsu neaicināšana uz mūsu sanāksmi Kstiņinā ir nepareizs un nemotivēts solis, par kuru gan nevainojiet mani: šajā nomalē man nav iespējams Savienības vadību tā turēt rokās, kā to varētu prasīt, apstākļi tādi, ka organizatoriskai pusei nepieciešami atrasties centrā, Maskavā. Negribētu domāt, ka Jūs ar nolūku neesat apziņoti uz sanāksmi, — tur būs bijuši citi iemesli sakarā ar pārāk grūto nokļūšanu šurp pie mums, 25 kilom. no Kirovas.

Par Jūsu izslēgšanu no Rakstn. sav. nevar būt runas, tās bij manas domas jau, ja nemaldos, pag. g. pavasarī, kad dzirdēju par to ieminamies, šo savu ieskatu esmu katrā gadījumā uzsvēris un paturu vēl šobrīd. Jūsu izslēgšanas jautājums vairs neeksistē, par to nav vairāk ko runāt. Jūsu pēdējā laika darbi paši tam pārvelk noteiktu svītru.

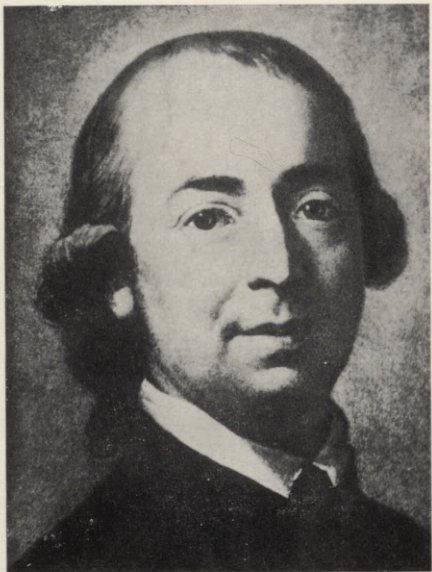
Visas manās rokās nonākušās dzejas pakāpeniski ievietošu «Cīnā». Ja vienai otrai nepiemēroti ilgi jāgaida, tad tas neatkarīgas no manis, bet no tās miniatūrās lapiņas, kurā jāpalauj vārds visiem mūsu spalvas darbiniekiem. Poēmu neesmu izlasījis, bet, spriežot pēc pirmās, pavirši pārlūkotās lappuses, tas ir vērtīgs, katrā ziņā izlietojams darbs. Niedre grib viņu ievietot «Karoga» otrā grāmatā, tad iespīesana «Cīnā» atkristu, jo paralēlu būšanu nepielaiž mūsu šaurās iespējamības. Mana personīgā vēlēšanās gan būtu, lai Jūs nedodat fragmentus, bet veselu nobeigtu darbu. Tomēr par to sazināties ar b. Niedru.

Visu labāko Jaunajā gadā!

Jūsu Andrejs Upīts.»

Meinhards Rudzītis

Johans Gotfrīds Herders

Janvārī Panfilovas kūdras purvā Rudzītis sacer dzejojumu «Panfilovas brigadiere».

18. II Ivanovā M. Rudzītis raksta A. Kalnlejam arī par to, ka kantāti ar viņa tekstu dzied koris un Rūdolfs Bērziņš orķestra pavadījumā. Ansamblis viņam uzdevis sarakstīt oratorijas tekstu. Ivanovas rakstnieki, ar kuriem Rudzītis iepazinies, pārtulkojuši dažus viņa dzejoļus.

26. II Maskavā LĻKJS CK sekretāre Ella Ankupe, kuru M. Rudzītis pazīst kopš 1933. gada, vēstulē raksta: «Tava poēma būs lielākā dāvana, ko saņems komjaunatne, Latvijā atgriežoties. CK vārdā izsaku par to Tev vissirsnīgāko pateicību. Mēs taču esam tik nabagi ar komjaunatnes-jaunatnes literatūru un tāpēc jo laimīgāki par Tavu jauno darbu.» Rudzītis vēstulē pirms mēneša ir izteicis vēlēšanos iestāties komjaunatnē. E. Ankupe atbild, ka viņu var uzņemt tikai simboliski, jo ir par vecu. «Bet tas jau nav galvenais — biedrs vai nebiedrs, galvenais, ja Tavās dzejās un poēmās deg komjaunieša uguns.»

Martā «Cīņas» literārajā pielikumā Nr. 5 ievietots dzejolis «Ivanovas audējas».

7. V Maskavā Latvijas Komunistiskās partijas CK sekretārs J. Kalnbērziņš sūta telegrammu M. Rudzītim ar aicinājumu 15. maijā ierasties Kirovā uz sešu mēnešu ilgiem padomju un partijas darbinieku kursiem.

13. V Kirovā Rudzītis raksta vēstuli dzīvesbiedrei uz Ivanovu, lūdz viņu aprunāties ar Mākslas lietu pārvaldes priekšnieku Herbertu Likumu par iespēju atgriezties ansambļa darbā. «Saki, ka es uz to skatos ļoti nopietni, ka darbs mākslas laukā ir un paliek mans galvenais mērķis un augstākā vēlēšanās un ka tikai tādēļ es tagad visā savā centībā pildu partijas uzdevumu un pavēli.» Rudzītis saka: «... šinīs dienās visiem jābūt stipriem. Lai varētu nīst, bet tad, kad ienaidnieks būs satriekts un mēs brauksim atpakaļ uz Padomju Latviju, lai tad

spētu milēt dzīvi un cilvēkus, kas veicinās mums straujāk uzcelt jaunu, skaistu un cilvēcīgu dzīvi.» Šajā pašā dienā Rudzītis raksta vēstuli bijušajam Latvijas LKJS CK sekretāram Vikuļinam, ar kuru viņš iepazinies Rīgā un kurš ar «Cīņas» starpniecību gribējis uzzināt dzejnieka adresi. Evakuēdamies no Latvijas, viņi izšķīrās Tallinā.

15. V—15. XII Rudzītis ir kursants Kirovā.

28. V dzīvesbiedrei Lidijai: mācības kursus dažās disciplīnās sākušās, ir lekcijas arī par Puškinu, Gorkiju, Majakovski un citiem rakstniekiem, «tā ka man iznāk arī sirdij īsti tuvas lietas». Un: «Es taču tagad arī esmu sava veida augstskolā, tāpat tagad mēs abi būsīm ar lielām izglītošanām.»

31. V parakstīta iespiešanai almanaha «Karogs» otrā grāmata, kurā ievietota «Panfilovas brigadiere».

5. VI Rakstnieku savienības atbildīgais sekretārs F. Rokpelnis Maskavā raksta vēstuli Rudzītim.

«Tas visādi labs notikums, ka Tu atrodieš Kirovā un vari sistemātiski mācīties. Tam arī velti savu vērību, jo no tā, kā Tev ies pa kursiem, atkarājas īsti daudz. Taču neaizmirsti arī dzejas — un izmanto iespējas aizvien strādāt arī kā rakstniekam. Īpaši tagad, kur Tu esi, kā nākas, atspēries, ilgstoši darba pārtraukumi nebūtu labi.» Rokpelnis ir saņēmis oratorijas tekstu un pārstrādāto poēmu «Nāves vilciens». Oratorijā esot daudzas īsti labas vietas, bet teksts par garu. Komponists Nils Grīnfelds teicis, ka tas drīzāk esot teksts lielāka apmēra kantātei. («Teksts viņam patīcis, esot skanīgs un piemērots komponēšanai.») Rokpelnis sola daļu oratorijas ievietot «Karoga» 3. grāmatā (tomēr nav iespiesta) un «Nāves vilcienu» izdot atsevišķā grāmatā. No vēstules redzams, ka Rudzītis grib sagatavot materiālu «Sociālistiskā reālisma pamati».

22. VI Lidijai: šodien kursanti piedalās talkā lauksaimniecībā — stāda tomātus. Rudzītis ir brigadiera lomā.

23. VI kursanti piedalās Līgo svētkos, viesos ir arī Andrejs Upīts, kurš vedina Meinhardu Rudzīti rakstīt prozā un ieteic savus sacerējumus dot viņam.

11. VII Rudzītis pavēsta dzīvesbiedrei, ka ir nolēmis iestāties Komunistiskajā partijā.

21. VII laikrakstā «Padomju Strēlnieks» iespiests fragments no «Nāves vilciena» — «Rīga — latvju zemes rota».

25. VII Niedre vēstulē Rudzītim norāda, ka «Nāves vilcienā» jāizlabo dažas vājas vietas. Oratorijas teksts neesot izdevies — tur daudz trafareta un štampa. «Ceram, ka partskola palīdzēs Tev pārvarēt trafaretisma paliekas. Tu tomēr esi liels dzejnieks.»

10. IX vēstulē Lidijai Rudzītis izsaka dziļu apmierinātību ar kursiem, iegūtās zināšanas cer izmantot literatūrā un darbā mākslas iestādēs. «... Šajās dienās, kad visai pasaulei dzimst jauns laikmets, katram mums jāaug, jāaug taisni neiedomājami daudz.»

13. X vēstulē Lidijai: Rudzīti aicina iestāties partijā, bet viņš nevar sadabūt galvotājus, jo viņam kā bijušajam sociāldemokrātam tādu vajag daudz un ar lieliem stāžiem. F. Rokpelnis vēstulē ziņo, ka nosūtīšot oratorijas tekstu A. Upītim, varbūt viņš nodrukāšot «Cīņas» literatūras pielikumā. «Karoga» iespiešana ļoti aizkavējas, jo nav burtliču. Ierosina Rudzītim uzrakstīt dzejoļus komjaunatnes jubilejai un Oktobra svētkiem. Kad beigsies kursi, viņam došot sakārtot un pārtulkot no krievu valodas labāko kara aprakstu krājumu.

1943. 15. XII—1944. 20. IV Rudzītis strādā Maskavā par Latvijas Padomju rakstnieku savienības tehnisko sekretāru.

1943. gadā Maskavā izdotajā lasāmajā grāmatā «Rīta saulē» 1. un 2. klasei ievietots dzejolis «Leņins» un grāmatā «Слово Латвии» — dzejoļi «Komjaunieši partizāni» un «Ivanovas audējas dziesma», laikrakstā «Latviešu Strēlnieks» — dzejolis «Rīga».

7. I vēstulē Lidijai Rudzītis stāsta par savu jauno darbu. Viņš palīdz Fricim Rokpelnim. Sēž aukstā, ar grāmatām piekrautā istabiņā Tveras bulvārī. Nupat viņam uzdots sarakstīt — sastādīt montāžu ansamblim estrādes programmai. Drīz jau būs pagājis mēnesis, kopš Rudzītis dzīvo Maskavā. Šajā laikā viņš ir uzrakstījis dzejojumu «Dzimtā zeme» (apmēram 200 rindas), par to labu atsauksmi devis Jānis Sudrabkalns.

25. I parakstīta iespiešanai «Karoga» 3. grāmata, kurā iespiesti poēmas «Nāves vilciens» fragmenti (16.—37. lpp.).

27. II Lidijai: Rudzītis visu laiku strādā pie montāžas «Uzvaras ceļš», šajās dienās nodošot «Nāves vilcienu» izdevniecībai.

8. III Lidijai: ar F. Rokpelni sarunāts, ka «Nāves vilcienu» tulkos krievu un angļu valodā.

16. III Lidijai: Rudzīti grib sūtīt darbā uz avīzes «Par Padomju Latviju» redakciju — uz Valdaju, tālāk uz frontes aizmuguri, F. Rokpelnis negrib viņu laist.

Martā «Cīņas» literārajā pielikumā iespiesta Rudziša korespondence «Neuzvaramās Ļeņina pilsētas rakstnieku vakars Maskavā».

1. IV Lidijai: «Uz Valdaju, man liekas, nenāksies braukt. Nule vienu dienu uz ielas satiku biedru Kalnbērziņu, un viņš man paziņoja, ka esot mani atkal nozīmējis uz jauniem kursiem, kuri notiks Maskavā. Tai viņa domai, ka «mācīties nekad nav par daudz», es piekritu un teicu: «Prieks censties, biedri Kalnbērziņ!» Maskavā notiks izpildkomiteju priekšsēdētāju vietnieku kursi — tātad pa padomju līniju. Dienu vēlāk Fimbers, kas tagad Maskavā, man paziņoja, ka Tautas Komisāru Padomes kadru daļas priekšniece par mani apprasījusi, kurā

vietā es labāk gribot strādāt «augstā amatā» — Čēsīs vai Jelgavā. Protams, viss tas notiek bez manas personīgas iniciatīvas, tomēr devu piekrišanu — Jelgavā, t. i., Jelgavas apriņķa izpildkomitejā, — darba vieta būs Jelgavas pilsētā. (...) Pašlaik cenšos savas personīgās tieksmes saskaņot ar partijas interesēm, un nav mazs sasniegums, ka mani kā bezpartejisku partija tomēr ievēro un cenšas izvirzīt aktīvam sabiedriskam darbam.» Maskavā Rudzītis uzrakstījis vēl «Maija priekšvakarā» un «Jūrnieka startu» (no pēdējā dzejoļa izveidota «Dziesma par Baltijas jūru», kuru varbūt komponēsot), kā arī, tāpat kā citi dzejnieki, tekstu Padomju Latvijas valsts himnai. Pašlaik viņš gatavojot parindeņus «Nāves vilciena» tulkojumiem. «Mīļā Lida, drusku jāpagrozās plašākos ūdeņos, jāizstrebj tā rūgtākā un plānākā ikdienības putra, lai īsti labi redzu tās bļodas dibenu, tad kā māksliniekam man pavērsies vēl lielākas iespējas radīt vērtīgus darbus. Un sevi kā mākslinieku gribu uzskatīt jau par tik nobriedušu, ka nepazaudēšu sevi, dažus gadus metoties visspēcīgākos dzīves ūdeņos. Viegli tas nebūs, bet, ja arī šoreiz mana nojauta būs pareiza, tad gala rezultātā būšu ieguvis, izaugšu vēl lielāks, mana dzeja (nākotnē jānāk arī prozai — stāstiem, romānam) iegūs vēl lielāku spēku un nozīmi.»

15. IV LPSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja vietnieks R. Ķīsis paraksta šādu norīkojumu: «Sakarā ar apstiprināto štatu sarakstu Latvijas PSR vadošo padomju orgānu operatīvajām grupām b. M. Rudzīti nozīmēt Jelgavas apriņķa izpildu komitejas sekretāra postenī no 1944. g. 15. IV ar algu 750 rubļi mēnesī.» Vēstulē Lidijai: Rudzītis ir samulsis, nezina, vai priecāties vai bēdāties. «Rokpelnis, Vanags, Lukss un citi visi brīnās par to, ka mani nozīmē tik atbildīgā jeb, kā viņi saka, «ļoti lielā» vietā. Protams, uz viņiem iespaidu atstāj arī tas, ka visiem nepārprotami un iespaidīgi bija

redzams un saprotams, ka šai darbā mani nozīmē tieši CK un pats biedrs Kalnbērziņš. Sanāksmē, kurā pie Kalnbērziņa bija aicināti visi rakstnieki, viņš tieši tā teica: «Viņi (mēs abi ar Fimberu) mums tā iepatikušies, ka viņus jums vajadzēs mums dot.» Rokpelnis gan mēģināja runāt ir ar Kalnbērziņu, ir Vili Lāci, bet nekas neiznāca...» Rudzītis gan runājis, ka šai darbā strādās tikai uz laiku, vēlāk atgriezīsies pie preses un rakstniecības. Un Jelgavā iegūto dzīves materiālu taču varēs pārkausēt mākslas darbos. «... Ir jāiet, jāaug, jāspēj noturēties partijas priekšā kā stipram vīram un tai pašā laikā jāaug un jāveidojas arī kā rakstniekam.»

20. IV—20. VII Rudzītis kā nākamais sekretārs ir Padomju un partijas darbinieku kursu kursants Maskavā pie Augstākās partijas skolas.

26. IV Lidijai:ursos ir arī Pēteris Briedis, Arnolds Deglavs, Kārlis Fimbers, Kārlis Pugo; drīzumā tipogrāfijas sāks iespiest poēmu, pāris reižu uzstājies radiofonā, nākamajā «Karoga» numurā būs dzejolis «Jūrnieka stāsts» un neliela kritika par jaunatnes grāmatām.

17. V Rudzītis piedalās Jāņa Sudrabkalna piecdesmit gadu jubilejā kādā Piemaskavas vasarnīcā, viesu vidū ir A. Grigulis, F. Rokpelnis un J. Vanags ar dzīvesbiedrēm, Mirdza Ādamsone un citi. «Sirsnība nebija viltota, visi ļaudis daudz klīda atmiņās pa Rīgu, tā ka bija arī interesanti» (28. V vēstulē Lidijai).

19. VI Lidijai: «... tagad mēs, Maskavas latvieši, kaut vienu reizi nedēļā ejam pie drupu un gruvešu nojaukšanas darbiem mūsu pārstāvniecības mājā, kuru vācieši sabumboja 1941. gadā kara pašās pirmajās dienās. Tur strādājot, gan var iedomāties un izjust, cik šis karš, tas ir — vācieši briesmīgi daudz sapostījuši un sagrāvuši un līdz ar to, cik daudz darba, enerģijas un pūles būs vajadzīgas tā atjaunošanai.»

7. VII Lidijai: sākas atgriešanās uz Latviju. «Braukšu kopā ar operatīvajām grupām, kaut esmu nemākulis, būs jāņem rokā arī šautene un pamazām jāpierod pie tā, ka padomju vara jāizcīna ne vien ar spalvu (dzejām), bet ar visu būtību — tiešā dzīvē un darbībā. Tas ir ļoti valdzinoši un skaisti, tik es jau nu tomēr esmu tik neapzinīgs pilsonis, ka nemaz iepriekš neesmu domājis par to, kā šos uzdevumus labāk veikt.»

11. VII parakstīta iespiešanai grāmata «Nāves vilciens» — 3400 eksemplāros.

13. VII LPSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja vietnieks F. Deglavs paraksta rīkojumu par M. Rudziša atbrīvošanu no Jelgavas apriņķa izpildu komitejas sekretāra pienākumiem sakarā ar pāriešanu citā darbā. Pie šī dokumenta ir Olgas Augustes piezīme: pēc norunas ar b. V. Lāci Rudzītis pāriet darbā uz Radiokomiteju.

22. VII Lidijai: Rudzītis iecelts jaunā amatā — par Latvijas PSR radiokomitejas literatūras daļas vadītāju («kas to īsti izgudrojis un izlēmis, to pats ir nemaz nezinu»). O. Auguste paskaidrojusi, ka «tas darīts tāpēc, ka jaunais darbs būšot man piemērotāks un tajā es spēšot daudz vairāk laba paveikt un organizēt. Lai nu kā, bet šī lieta mani ļoti iepriecināja, jo sirds dziļumos es par to Jelgavas būšanu biju tīri bēdīgs, sevišķi tad, kad man te, Maskavā, jau vajadzēja sākt skaitīt teļus, jērus un sivēnus un rēķināt mākslīgo mēslu maisus un citus praktiskās dzīves «sikumus». Es jau nu nekautrējos un diezgan atklāti «rūcu» par savu jauno sekretāra šefti.» Radiokomitejas direktors Jānis Bumbieris noskaņots labvēlīgi pret jauno darbinieku: «... saņem ļoti draudzīgi, slavē mani kā dzejnieku, ir kā ideoloģiski apzinīgu un uzticamu pilsoni, kas spēšot tikt galā ar man uzticēto darbu». Vēl uz laiku būs jāpaliek Maskavā, kamēr atbrīvosies kāda raidstacija Latvijā.

29. VII Lidijai: šovakar Rudzītis nolasījis pa radio «Nāves vilciena» izskaņu, pašlaik rakstot radiomontāžu «Maskavas salūts», sastādot plānu pārraidēm Rīgā pirmajos trijos mēnešos, nule Maskavā iebraucis Arvids Grigulis, kurš jau bijis Latvijā — līdz Šķaunei, kur dzēris Latgales ezeru ūdeni un pienu. «Uzvara ir liela, visa pasaule to apzinās un jūt, uz visu cilvēci tā atstāj un atstās grandiozu iespaidu.»

Jūlijā Rudzītis saraksta dzejoli «Atgriešanās».

12. IX «Cīņā» iespiests dzejolis «Saules kalnā» — par Raini.

13. IX vēstulē, kas rakstīta Daugavpilī Lidijai: no Ludzas (tur, starp citu, Rudzītis nolasījis referātu par Raini) viņš braucis cauri Rēzeknei, kuru vācieši ļoti nopostījuši. «Mūsu šoferis bija rēzeknietis un pats arī atrada savas mājas, no kurām palikusi tikai pelnu un drupu kaudzīte. Viņa vecāki un visi tuvinieki bez vēsts pazuduši, domājams, nonāvēti, jo viņš pēc tautības ir ebrejs.» Vēl vairāk cietusi Daugavpils. Saņemtas ziņas, ka dzīvi ir Ē. Adamsons, A. Čaks, V. Grēviņš, J. Plaudis, Ā. Talcis.

29. IX «Latviešu Strēlniekā» ievietots Rudziša dzejolis «Rīga».

14. X «Cīņā» — dzejolis «Latvju gvardi Rīgā», «Sovetskaja Latvija» — raksts «Liksmojies, tautal!» (par Rīgas atbrīvošanu).

18. X «Sovetskaja Latvija» — raksts «Latviešu tautasdziesma».

29. X Radiokomitejas priekšsēdētājs J. Bumbieris paraksta apliecinību par to, ka M. Rudzītis ir Radiokomitejas literāro raidījumu galvenais redaktors.

30. X «Sovetskaja molodjož» — Rudziša raksts «Tēraudcietā paaudze» (par N. Ostrovska «Kā rūdijās tērauds»).

Oktobrī izdevumā «Par Padomju Latviju» — dzejolis «Rīga».

7. XI «Cīņā» — dzejolis «Nemirstīgais Oktobris», «Padomju Jaunatnē» — dzejolis «Dzimtenei».

18. XI «Cīņā» — dzejolis «Sarkanā Armija». 1. pants:

Kā liesmu šalts caur nakti baigu
Tavs šķēps un karogs staro spožs, —
To gaišums skaidro mūsu vaigu,
To spēkā katrs jūtas drošs.

30. XI «Padomju Jaunatnē» — raksts «Varonīgā bolševika S. M. Kirova tēls padomju literatūrā un mākslā».

3. XII «Cīņā» ievietoti trīs materiāli, kas saistās ar M. Rudziša vārdu. Viņa dzejolī «Pārnācējs» ir rindas:

Pār drupām atkal pāri
Te skaistai dzīvei zelt,
Mēs esam komunāri,
Mēs atgriežamies celt.

E. Damburs recenzijā par «Nāves vilciena» izdevumu Maskavā atsevišķā grāmatā raksta, ka tas ir labākais M. Rudziša dzejas darbs. «Te dzejnieka talants jau atraisījies un ierunājas pilnā balsī.» M. Rudzītis uzrakstījis atsaukumi par tulkotās dzejas krājumu «Dzimtene», ko sastādījis F. Rokpelnis.

6. XII rakstnieku sanāksmē Rudzītis saka: «Vairāk kā pēc trim gadiem atkal satiekamies mūsu atbrīvotajā Padomju Latvijā; mūsu Rīgā šais gados norisinājušās lietas, grandiozas cīņas. Satriekts un no Padomju zemes padzīts kultūras un cilvēces niknākais ienaidnieks — vācu fašisms.

Uzvaras nenāca pašas no sevis, daudzām latvju mātēm acīs nenožūst asaras, daudzu tēvu pleci nelaikā salīkuši, viņu galvas nosirmojušas. Sievām nav vīru. Meitenēm nav mīļoto...

Cīņa vēl nav galā. Līdz galīgai uzvarai vēl jāpārvar daudz grūtību un šķēršļu. Lai tos veiktu, visi, arī rakstniekiem, nepieciešama liela sajūsma, darbs ar visu sirdi, visu apziņu, visu savu būtību. Rakstnieks nedrīkst būt vienīgi vēss vērotājs, rakstnieka darbos jāredz viņa dziļākā pārliecība.» («Cīņa», 10. XII.)

*Rakstā izmantoti M. Rudziša
arhīva materiāli.*

NO LITERĀRĀ MANTOJUMA MAZAJIEM APCIRKŅIEM

MIRDZAS ĶEMPES VĒSTULE RINČENAM

(Imanta Pijola ievads un publikācija)

Daudzu citu Tautas dzejnieces Mirdzas Ķempes paziņu un draugu vidū sastopam mongoļu valodnieku, filoloģijas zinātnu doktoru, arī dzejnieku Rinčenu. Abi iepazinušies tūlīt pēc Lielā Tēvijas kara Maskavā pie N. Tihonova. «Man zūd laika izjūta, es jūtos kā septītājās debesīs, kad ierodos septītā stāva dzīvoklī pie mūsu kopīgā drauga,» raksta Rinčens M. Ķempei 1947. gada 14. novembrī. (RLMVM — 166 825.) Citās vēstulēs stāstīts par mongoļu valodas fonētikas un leksikas materiālu vākšanu, gatavošanos 15.—16. gadsimta tekstu publicēšanai, kas var sniegt daudz ierosmju dzejai. Piemēram, tautas leģenda: veca māte ziedam nes stepē pienu, kad dzird zosis kliežam un redz aizlidojam uz siltām zemēm. 1958. gadā Rinčens viesojas Rīgā, un dzejniece ir viņa pavadone braucienā pa Latvijas skaistākajām vietām; abi bijuši arī Turaidā pie Rozes kapā, kā to liecina šī notikuma fotogrāfijas.

Vācot materiālus atmiņu krājumam par dzejnieci un vēstules iecerētajam Kopoto rakstu izdevumam, 1978. gada janvārī lūdzu dramaturgu Gunāru Priedi, kas šajā laikā viesojās Mongolijā, uzzināt kaut ko vairāk par Rinčena un M. Ķempes saraksti. G. Priede rakstīja: «Šajos Mongolijas kalnos klejo vairs vienīgi (kopš 1976. g.) Rinčena gars, bet ir ievadītas sarunas ar viņa atraitni, tā ka iespējams — līdz projāmbraukšanai kaut ko uzzināšu.» (Ulanbatorā 28. 01. 78.) «Tāpat kā Suhebatoram kādreiz pasniedza atvadu kumisa kausu, man mongoļu rakstnieki šodien svinīgi pasniedza divu Dzejnieces vēstulu mikrofotokopijas, kuras Tu savukārt svinīgi saņemsi Rīgā!» (Ulanbatorā 30. 01. 78.) Šīs vēstules aptuveni datē M. Ķempes un Rinčena pazišanās (1947—1958) aploces, taču, jādomā, nav vienīgās, un meklējumi jāturpina. Dzejnieces vēstule tulkota no krievu valodas.

Rīgā 19. X 47.

Dārgo un cienījamo dzejniek,
pateicos Jums par brīnišķīgajām vēstulēm un dzejoļiem,
kurus es saņēmu tikai 18. X, kad atgriezos no tāla

ceļojuma. 7. IX es kopā ar latviešu rakstnieku grupu izbraucu radošā komandējumā un Rīgā atgriezos tikai vakar.

Sajā laikā es apmeklēju Ukrainu, Azerbaidžānu, Armēniju, Gruziju un Abhāziju. Es nokāpu pazemē Pečerskas Lavrā, stāvēju uz Dņeprostroja aizsprosta, skatījos uz Dņeprodzeržinskas martena krāsnīm un domnām, staigāju pa naftas atradnēm Baku, redzēju Širvanšanu kapenes, mošejas un hanu pilis, Ararata pakājē stāvēju vīna dārzā, Ečmiadzinā priecājos par senajiem armēņu tempļiem, ar bijību pieskāros Zvartnoca drupām, uzkāpu Tbilisi svētajā kalnā, kur Panteonā apglabāti izcilie gruzīnu rakstnieki un Gribojedovs, redzēju zelta un sudraba raktuves Laveti, klausījos azerbaidžāņu, armēņu un gruzīnu dziesmas un mūziku. Un, galvenais, es sajutu Kaukāza augstieņu skaistumu, padomju Kaukāza tautu daili.

Mēs redzam šo tautu pagātni un šodienu, viņu sajūsmas pilno darbu, mākslu un dzīvi. Tagad esmu atgriezies, un man jāraksta par to visu.

Tajā tālajā ceļojumā es vairākas reizes domāju par Jums. Kad ieraudzīju Jūs pie mūsu dārgā drauga Tihonova, man likās, ka Jūsos iemiesojusies dievība. Jums ir tāda cēla un gaiša seja. Tā liekas man nedaudz noslēpumaina. Jūs pazīstat mūsu zemi, bet mēs Jūsējo — nē.

Jūsu dzejoļi mani ļoti aizkustināja, un es tos saglabāšu kā dārgu piemiņu. Jūs parādāt man pārāk daudz goda. Jūs rakstījāt tik labus vārdus par mani. Bet vai gan manā sejā nav ierakstīts, ka mans liktenis ir cietsirdīgs un divains? Un tas, ka manī ir daudz drūmuma?

Esmu ļoti neapmierināta ar sevi, jo esmu trauksmaina un daru citus nelaimīgus.

Es gribētu uzzināt, ko Jūs domājat par nāvi, par iemiesošanos, par bailēm no vecuma. Es ļoti augsti vērtēju austrumnieku gudrības.

Jūs mani droši vien tagad uzskatāt par nelaipnu, jo nesaņemāt atbildi uz savām vēstulēm. Ceru, ka šī vēs-

tule aizlidos pie Jums desmit dienās. Lūdzu, paziņojiet man to!

Pēc dažām dienām rakstišu Jums otru vēstuli un ielikšu aploksnē arī savu fotogrāfiju. Kur ir Jūsējā, kuras dēļ tā pūlējāties? Droši vien uzņēmums nav izdevies. Jā, Jūs esat liela mākslinieka otas cienīgs, fotogrāfija ir kaut kās nedzīvs.

Kad Tihonovs atgriezīsies no Gruzijas, es palūgšu viņam Jūsu dzejoļu parindeņus. Jūsu vēstules iepriecinās mani. Un Jūsu rokraksts, kas daudz labāks par manējo. Man ļoti iepatikās mongoļu raksts — tā ir dzeja.

Pateicos vēlreiz Jums par visu skaisto. Sveiciens Jums un Jūsu dzimtenei.

Mirdza Ķempe

VIĻA LĀČA VESTULE ROMĀNAM ČHOBADZEM

Kas ir šis adresāts?

Būdam sarkanarmietis, Romāns Čhobadze piedalījās Lielajā Tēvijas karā un tika demobilizēts Rīgā. 1946. gadā viņš strādāja Ventspilī, pēc tam divus gadus bija skolotājs Latgalē. Rakstīja korespondences «Cīņai» un «Padomju Jaunatnei».

1948. gadā atgriezies Gruzijā, Čhobadze sāka tulkot Viļa Lāča isos stāstus krievu valodā. 1951. gadā mūsu žurnālā «Zvaigzne» bija iespiests Leo Kiačeli stāsts «Tēvs un dēls» Čhobadzes tulkojumā.

1969. gada 14. augusta paskaidrojumā Latvijas Padomju rakstnieku savienībai, kuras valdes sekretāram tika nodota V. Lāča 1961. gada 12. jūlija vēstule, Čhobadze pastāsta, ka esot pārtulkojis gruzīnu valodā «Vēlo pavasari», «Vainīgos» un «Nākotnes kalējus».

Rīga, 12. Jūn. 1961.

Cienjamā būdā Čestovij!

Jūsu vēstulē saņēmu Jūsu rūpes par izmeklēšanu, kade vēlējāt maniem literāriem darbinā, un par Jūsu draudzīgā palīdību los pārdabiskajai grupai valodā. Izpildot Jūsu vēstījumus, es nosūtītu Jums sava raksta ("Corvus") II sējuma: tajā es nodrošinātu Jūsu parakstus un vēl vienu parakstu, ita kā "Kārtas" katrā. Tas, raksta sējums, arī būtu nodrošināts ar šīs slēgti (vairāki no jūsu) izdevumiem 1961. gada beigās. Tā kā tas ir pabeigts, es jūtu nosūtītu manu eksemplāru un gan jau Jūs patie baltā grāmatā satīkšānāi izdevuma los darbus, kuri varētu interesēt grupu lasītājus.

Paldies Jums daudz šķēpā, tāpēc ar šo baltā manu paguris jūmu atzīstot. Paldānā strādājot par jauno romānu, kurā es sāgu palūgt un raksturošu Jūs patie baltā latviskā un krievu, Krievijā arī lo Jums, bet tas laicāi nosūtīs Jūs atp.

Vēlu Jums veselības saņemšanu un sūtīšanu
draudzīgas sveicības.

Vēl Jūs

KĀRĻA PEĻĒKĀ VĒSTULES ALBERTAM KRONENBERGAM

Maskavā 10. IX 35.

Labdien! Ļoti priecājos, ka Tev labi iet un ka jūties liels savās biksēs. Ka pats esi ķēries pie teksta, tas mani nepārsteidz. Arī kā karikatūrists Tu aizvien sacerēji tekstus, pie tam ļoti raksturīgus un zīmējumiem pieskanošus. Es no savas bērnības aizvien vēl atminos Tavu karikatūru: kails, sniegains lauks, vienā vietīnā mazliet atkušis un izlīdis asns. Un suns nosēdies raugās uz viņu ar tādu cerību pilnu skatu. Paraksts: «Pavasars nāk, un viņam ir jānāk!» Zini, visnejaukākos brīžos man dažkārt ir nākusi atmiņā šī tava karikatūra ar to vienkāršo, lielo dzīves gudrību.

Man ir nācis prātā savākt visu savu «bagāžu», kas izkaisīta pāris desmitos gados dažādos izdevumos. Pie mums tagad parasts atzīmēt izcilākus gadus cilvēka mūžā. Kad tā manta būs apkopota, kad pievienošu nekur nebijušo — iznāks pieklājīga grāmatele. Sakarā ar to parakos Valsts bibliotēkā, sameklēju vecos izdevumus. 1913. gada «Gailī», piemēram, sastapu visus vecos paziņas: Rutku Tēvu, Klenderi¹, Jokumu, Tevi u. c. Es mazliet brīnos, kāpēc pie jums ar tādu sparū svin Skuju Frida² 15 gadu jubileju un ne ar vārdu neatzīmē tik lietišķu un apdāvinātu darbinieku kā, piem., Tevi. Nepārproti, ne par to godināšanu iet runā. Bet, ja cilvēks nostrādājis radošu sabiedrisku darbu 30 gadi, vajag apvērtēt sabiedriski noieto gaitu, noraksturot īpatnējo taku, kādu ieminis attiecīgais darbinieks. Brīnos arī, kāpēc humoram, satīrai tik maz cieņas. Ir jau labi, ka strādā bērnu literatūrā, bet

gribētos redzēt arī Tavas karikatūras. Visu laiku gaidīju, vai neparādīsies Latvijā latvju satīras vēsture. Vai zini, man sen ir tieksme ķerties pie šī darba. Par nožēlošanu, daļa materiālu man drīzumā nebūs pieejama. Bet daži materiāli šie ir pieejami, kādu nekur nav, — sevišķi, kurus aizturējusi cara cenzūra. Gribētos apskatīt visu to lietu jau no tautas dziesmu un pasaku laikiem — līdz mūsu dienām, kad ne tikai satīra, pat humors šķiet galīgi izdzisis. «Svariem» izbeidzoties, to parādību izskaidroja ar... krīzi. Tik bēdīgos laikos smieklī nenākot.

Savas bērnu grāmatas visādā ziņā atsūti. Patiešām, viņas redzējis vis neesmu. Un Tev jau ir taisnība, ka ar senajiem autoriem vien iztikt nevar. Bet, ja jau pie jums viņu tāds trūkums, tad šeitā tas vēl lielāks. Neaizmirsti, ka šeitā tikai apmēram 150 000 latviešu, kamēr pie jums vismaz pusotra miljona. Esam milzīgas grūtības pārvarējuši — un tas pēdējos pārs gados —, ka visas skolas apgādātas ar mācības grāmatām un ka šīs grāmatas vairs nemainās ik pēc pusgada. Mūsu apstākļos nav vis joks izdot to pussimtu dažādo mācības grāmatu, kas pašlaik skolām dots mātes valodā visādās disciplīnās un dažādām klasēm. Tagad jau šejienes bērni lasa «Mērnieku laikus», Raiņa dzeju blakus šālaika literatūrai. Tu nevīpsnā par tiem «Mērnieku laikiem». Lai uzglabātu tīru valodu, vajadzīgi arī viņi. Tu, protams, esi laimīgāks lasītāju daudzuma ziņā. Pie mums parastā latvju grāmatu tirāža ir no 1¹/₂ tūkst. līdz 5 tūkst. eks. Beletristika (stāsti, romāni) turas tā ap 3 tūkst., vēstures izdevumi — ap 5 tūkst. Tas ir tanī laikā, kad krieviem simt tūkstoši un pat miljoni eksemplāru labākām grāmatām! Pašlaik iznāk Veidenbauma un Raiņa dzeju kopojumi.

Vecais Edžus ir zirgts un mundrs, ko jau jutīsi arī no klātpieliktās viņa vēstulītes³. Pa vasaru cilvēks bij izbraucis uz laukiem ciemos pie Krodertēva⁴. Lieliski izdzīvojis — bet, atpakaļ taisoties, iesēdināts pārāk straujā zirgā. Tas rāvies sāpus — un izsviedis Edžu no ratiem. Vecais

pārlauzis labo roku, pareizāk sakot — atlauzis vienu kaulu nost no otra delnas tuvumā. Bijām stipri nobažījušies, bet viņš ir tik dūšīgs, pat mājās nenosēd: staigā jau ar gipsā nocietināto roku un sāk rakstīt ar kreiso. Tu apprasies, vai viņš daudz ko uzrakstījis. Rakstījis viņš ir diezgan daudz. Še tiek izdoti arī viņa Kopoti raksti. Nesen iznāca 5. grāmata, nupat darbā ir 6. grām. Tiek drukāta arī brošūra par viņa literāro darbību — uz jubileju. Bet ne jau tas ir tik daudz no svara. Man šis cilvēks tomēr ļoti patīk. Un es Tev teikšu, ka Tev ar viņu arī ir daudz kas kopējs, kaut gan Pleskavas laikos Tu bieži par viņu vīpsnāji. Abi jūs esat ļoti taisnas dabas cilvēki, ļoti latviski, mazliet zemnieciski, varbūt arī vienādi dzīvespriecīgi (vismaz darbos).

Gaigala dzejoļus, paldies dievam, vairs it kā neraksta. Viņš nobeidza universitāti — un tagad laikam gan visvairāk nododas arhīvu darbam. Nupat ir sastādījis solīdu sējumu — 1905. gada satīra. Maķenīt iemetu acis — tā jau materiāls ir interesants. Domāju tikai, ka viņu vajadzēja dažādi komentēt utt. Ļoti daudz karikatūru, arī no cenzūras arhīviem...

Ar vārdnīcām ir tā. Vispirms jau nu man būtu vajadzīga kaut vai tā pati Dravnieka vārdnīca. Tālāk, protams, Mīlenbaha un Endzelīna lielā vārdnīca. Rakstīju par to arī Līcei, viņa arī solījās. Nedomāju, ka Tu atbildēsi. Tagad nu labi būtu, ja jūs kaut kā kristīgi dalītos šinī «pasākumā». Konversācijas vārdnīcu var pieciest, kaut par nāvi nebūtu arī viņa.

Kā sūtīt? Ir dzirdēts, ka ceļā grāmatas zūdot. Varbūt labāk būtu, ja sūtītu uz kāda šejienes izdevuma redakciju? Man varētu uz žurn. «Celtne» — *Москва-121, Смоленск. бульв. 3/5, «Прометей», ред. журн. «Целтнэ»* — tādām un tādām.

Tu prasi, ko nozīmē «Maskavā-121». Draugs, kad brauci prom, Maskavā bij viens miljons iedzīvotāju — tagad ir četri miljoni. Ar to cilvēku lauzu pastam taču galā jātiekl! Pilsēta sadalīta pasta iecirkņos pēc numuriem.

Mūsējais iecirknis ir 121. Maskava patiesi tā pārvērtusies, ka Tev tā visādā ziņā ir jāredz. Tu sakies tūrists un brauc uz Liepāju un Nīcu «ceļojumos»! Es nodzīvoju bezmaz pieci gadi Sibīrijā — tur zemnieki brauc simtiem kilometru viens pie otra tēju padzert. Un, kad es tagad pa vasaru aizlaīžos trīs četrus tūkstošus kilometrus uz Sibīrijas latviešiem, — tad mazliet jūtos vēl kā ceļojumā. Tev tie spārni tomēr stipri apšķibīti. Kaut vai izkustējies uz Maskavu! Es jau kaunināju Līci. Viņa kādreiz lēpni nosolījās iegriezties, bet nejūt.

Nākošu vasaru domāju laist kilometrus 8000 — pie Tālo Austrumu latviešiem ciemā. Tas būs varens brauciens — velns lai par stenderi!

Un tagad par Tevi. Es saku — Tu atbrauksi apskatīties. Vari dzīvot nedēļu, vari dzīvot mēnesi, kā pašam patīk. Tādam amata pratējam kā Tev valūtas lietas nav par šķērslī. Tik daudz es varu solīt droši — Tu šeit noslēgsi līgumu uz «Latvju tautas pasaku» ilustrēšanu (krājums domāts ne mazāks kā lokšņu 10—12), šejienes valūta būs. Visiem, ar kuriem iznācis runāt, tik Tavš zīmējumu latviskais kolorīts. Tu zini, šejieniešiem maz jēgas par Latvijas folkloras «aksesuāriem», viņi «šauj bukus» tanīs lietās. Bet bērniem jādod pilnasinīga tautas garamantu izvēle kulturālā latviskā ietērpā. Domāju, ka vari taču iebraukt ar «Intūristu». Caur to iestādi brauc no Latvijas daudzi. Un būtu pārāk labi, ja arī veco Edžu aplaimotu, ierazdamies tā uz novembra beigām (jubileja būs laikam decembra sākumā). Galvoju, ka Maskava Tevi bagātāku padarīs arī priekš Tava mākslinieka darba. Ja gribēsi, atpakaļ varēsi lidot ar «Deruluft» lidmašīnu. Ja nemaldos, viņa taču iet arī uz Rīgu. Es reiz lidoju no Veļikije Luki uz Maskavu — 650 km divarpus stundās! Un pie tam viņa, tā lidošana, izmaksāja visai lēti — maķenīt vien dārgāk nekā vilcienā.

Tādi «tūristu vilcieni» kā uz Nīcu vai Alūksni mums

te braukā uz priekšu un atpakaļ pa vasaras laiku — uz visām debess pusēm. Bijis tik laiks braukāt!

Ceru, ka manus priekšlikumus uzņemsi nopietni un lauzīsi to nevaļu. Redzi, ko tie itāļi un afgāņi jau taisa. Sāksies vēl kari — tad jau cīņas būs katram savā frontē un tūrisms būs likvidēts. Vajaga pasteigties.

Es pašlaik atrodos tādā pusatvaļinājumā un strādāju pie nelielā Kļ[usā] Kopoto rakstu kārtošanas. Ir man arī citi plāni un izredzes, par kurām runāsim pie tikšanās.

Ar sirsnīgu sveicienu
KPlk [Kārlis Pelēkais].

Maskavā 24. XI 35.

Sveiks un vesels!

Esam laikam visi pārāk aizņemti savos dienas darbos, tādēļ arī nekārtīgi rakstītāji. Taču šoreiz, man šķiet, Tu būsi palicis atbildi parādā. Nebūt nedomāju to pārnest. Vajaga rakstīt tikai tad, kad ir griba un iespēja.

Žēl gan, ka nevaram norunāties par grāmatu apmaiņu. Gribētos dabūt arī Tavas bērnu grāmatas. Pie mums latviešu valodā iznākušas Veidenbauma dzejas, Raiņa dzejoļu izlase (45 dz. l.), krievu valodā — «*Academia*» izdevumā — Raiņa darbu izlase (35 dz. l.). Latviskās grāmatas Tevi, protams, neinteresēs, bet krievisko — varu aizsūtīt, ja gribi redzēt. Tulkots, pēc manām domām, ne visai labi, izņemot atsevišķus darbus.

Slikti arī, ka neatbildēji uz priekšlikumu — ilustrēt tautas pasakas. Varbūt varēja to lietu nokārtot pat tā, ka Tu to veiktu bez īpašas iebraukšanas še, turpat Rīgā. Pašlaik domāts izdot Sudr. Edžus bērnu stāstus īpašā sējumā, ar ilustrācijām. Tā kā man pašam ir dēli, esmu ieinteresēts, lai tādas grāmatas būtu jo glītāk nostrādātas. Pēc manām domām, izdevniecība labprāt būtu uzticējusi Tev tādu darbu, jo Tavi zīmējumi kā bērniem, tā pie-

augušiems ir patīkami. Un vai tad Tev nav it nekādas pienākuma sajūtas pret šejienes jauno paaudzi?

Pašlaik arī es esmu atkārpījies no šādiem tādiem sīkiem darbiem un tuvāk ticis pats savam darbam. Būs jāierauj. Laiku pa laikam mani stipri velk izvēdināt smadzenes kaut kur labi patālu — bet tas visvieglāk izdarāms tā ap vasaru. Ziemu domāju sēdēt Maskavā.

Neesmu nu jau ilgu laiku lasījis Latvijas laikrakstus un nemaz nezinu, kā pie jums iet. Vienīgais, kādreiz paklausos radio. Bet jūsējo pārāk «sit pušu» Berlīne. Nevar ne spēt regulēt — aizvien jūsu diktora vājo balstiņu nomāc spēcīgie Berlīnes fokstroti un negantie dziedātāji. Tīri brīnums, kur šiem laba tehnika.

Ceru, ka atrakstīsi visā drīzumā. Ieturēsim normu arī slinkošanā.

Ar sirsnīgu sveicienu
KPlk.

Maskavā 8. II 36.

Sveiks, vesels!

Slinkumā esam apmēram līdzīgi. Biju ļoti priecīgs, saņemdam «Tuntuļu Jurīti» un pēc tam vēstuli, bet atbildēt arī es kavējos.

Tavi kādreizējie paziņas saka, ka Tu esot stipri audzis ilustrācijas mākslā, kaut gan viņi Tevi tik ilgi nepazīst kā es — no Taviem senajiem karikatūrista laikiem. Tev pietiekoši augsta zīmētāja kultūra, glīta kompozīcija, bērna psiholoģijas pazīšana arī laba. Man personīgi šķiet, ka nekaitētu dažkārt dot vairāk izteiksmes sejās — Tu bieži vien iztiec ar pārs punktiņām acu un mutes vietā. Jādomā, Tev tur savi iemesli, bet man tomēr labāk patīk, ja ar tiem pašiem skopajiem līdzekļiem izdevies sniegt «dvēseles atspoguļojumu», kā to saskatu, piem., 11. lpp. ilustrācijā (kura, blakus minot, jauka arī pēc

kompozīcijas); nav slikta grupa arī 3. lpp. — un spilgti teiksmains ir mežs 19. lpp. Pat teksts turas uz līmeņa, kas ir visai reta parādība pie tik veciem māksliniekiem un tik jauniem literātiem.

Edžus savus svētkus nosvinēja braši. Vēl tagad atbalsojas dziļākos provinces kaktos. Sevišķi atsaucīga bij jaunatne. Raksta atmiņas. Cik redzēts no uzrakstītā, tās būs ārkārtīgi interesantas. Roka sadzija, jau raksta ar labo. Redīgē latviskos tulkojumus no franču u. c. valodām. Jūtas ļoti labi. Nospriests tuvākos pārs gados pabeigt viņa Kopoto rakstu izdošanu (pašlaik drukā 6. sējumu).

Par zīmējumiem ilustrācijām man pašlaik sarunu nav bijis, kaut gan izdevniecība tepat kaimiņos. Arī man personīgi nav jēgas, kā var pārsūtīt tādas garīgas vērtības kā zīmējumus — bērnu grāmatu un tautas pasaku ilustrācijas, lai nepazustu. Ar tādu skaidru cilvēka saprātu liktos, ka varētu jau vienkārši pa pastu. Ir taču apdrošināšana («ierakstīšana»). Kas līdz adresātam nenokļūst, nāk atpakaļ. Bet mēģināšu gan īstāk noskaidrot šo lietu.

Par vārdnīcām. Būsi mani pārpratis. Tik lielos izdevumos kā Endzelīna, Milenbaha vārdnīca Tevi iedzīt nedomāju. Sevišķi, ja Tu pat neuzrādi, kā varētu kompensēt. Pašlaik man diezgan labi noderētu Dravnieka Krievu-latviešu vārdnīca. To Tu varētu mēģināt atsūtīt. Dzīvoju diezgan krieviskā apkārtne un darbā, gribu uzturēt tīru savu latvisko valodas sajēgu. Valtera un Rapas katalogā daudz kas ir tāds, kas man noderētu, bet lai nu pagaidām paliek. Uz Endzelīnu, Milenbahu var, kā saka, «нацелиться» un pēc tam izgudrot, kā tādu smagumu pacelt...

Varbūt tiešām grāmatas drošāk sūtīt uz izdevniecību, kura, kā jau teicu, man tepat kaimiņos, tikai mājas numurs 3—5, изд-во «Прометей». Vajaga skaidri uzrakstīt adresātu, ka nepāriet grāmata uz veikalu. Tomēr iepriek-

šējā sūtījuma liktenis it kā neliecina par vajadzību sūtīt netieši.

Redzi, Tu biji minējis tādu vārdu kā «aplēst» izrēķināšanās vietā. Laikam gan būšu jau stipri atpalicis no tās valodas, kādā esat sākuši runāt. Tā kā vārdnīcas sūtīšanai patiešām vai pats pēdējais laiks...

Laikraksti ziņo, ka pastā varot uz ārzemēm sūtīt dažādus produktus. Nezinu, cik tā lieta jau plaša, bet veikali gan mums jau diezgan pilni — varbūt varu kādreiz arī jums kādas šejienes delikateses aizsūtīt kā kompensējumu par valodas mācībām.

Vai neesi manījis kādreiz Klenderi? Ko dara, vai nav stipri nodzēries? Atminos, vienlaik bij cietumā ieticis par kādu dzēruma traci. Kādreiz laikos bij labs humorists.

Atraksti, kad pagadās!
KPlk.

Biji atzīmējis, ka vēstule kavējusies slikti uzrakstītās nosūtītāja adreses dēļ. Mums te parasti nāk vēstules no Latvijas pat bez kādas nosūtītāja adreses. Bet, ja vajadzīgs, rakstišu uz priekšu visai kaligrāfiski.

PIEZĪMES

¹ Klenders, istajā vārdā Alfreds Veinbergs (1884—?), — humoristisku darbu autors.

² Skuju Fridis, istajā vārdā Gotfrīds Milbergs (1887—?), — reakcionārs politisks darbinieks, rakstnieks.

³ Vēstule ir šāda: «Māksliniekam A. Kronenbergam.

Jūs brīnīsieties, ieraudzījuši pirmziemnieka rokrakstu. Neko darīt, ar kreiso roku labāk neuzķēpāsi, jo labā smok ģipsā. Griežos pie Jums ar priekšlikumu ierasties Maskavā uz manu jubileju — 75 nodzīvotiem mūža un 55 lit. darbības gadiem. Jubileja notiks šā gada beigās Maskavā. Jums droši vien interesēsies salīdzināt tagadējo Maskavu ar pagājušo.

Spiežu roku.
Sirsnīgi sveicinādams,
Sudrabu Edzus.»

⁴ Krodertēvs — revolucionārās kustības dalībnieks, personālais pensionārs Jānis Kroders (1860—1938).

NO ALBĪNAS MEŽULES VĒSTULĒM

(Kārļa Preisa ievads un materiālu atlase)

20. un 30. gados Padomju Savienībā darbojās grupa latviešu literātu, kas rakstīja augšzemnieku dialektā. Viņi bija saistīti ar laikrakstu «Taisneība» (iznāca Novosibirskā 1926.—1936. g.) un žurnālu «Ceļas Karūgs» (iznāca Maskavā «Prometeja» izdevumā 1934.—1937. g.). Šo literātu vidū atradās arī Albīna Mežule (dzim. Kundziša vai Kundzene). Pēc ziņām, kādas sniegusi A. Mežules māsa Emīlija Taukule, Albīna dzimusi 1908. gada 1. augustā bijušā Rēzeknes apriņķa Rozenmuižas (Rēznas) pagasta Ladušu sādžā zemnieku Franča un Martas Kundzišu ģimenē. Pati A. Mežule kādā anketā uzrāda: «Dzimusi 1908. gada 1. augustā Rēzeknes apriņķa Sakstagala pagastā,» — bet autobiogrāfijā min citu dzimšanas gadu: «Dzim. 1909. g. 1. augustā Rēzeknes apriņķī Latgalē.»

Par revolucionāro darbību Albīna Mežule tiek vairākkārt apcietināta un turēta cietumā. Pēc tam kad dzīvesbiedrs Konstantīns Mežulis ar LKP CK atļauju izbrauca uz Padomju Savienību, arī viņa 1933. gada februārī pārgāja PSRS robežu un strādāja kopā ar vīru «Prometeja» izdevniecībā.

A. Mežule bija apdāvināta latgaliešu literāte Padomju Savienībā 30. gados. Vairāki viņas dzejoļi un stāsti ievietoti «Ceļas Karūgā», «Celtņē» u. c. Padomju Latvijā A. Mežules dzejoļi pirmo reizi parādījās «Latviešu dzejas antoloģijas» 4. sējumā (1973).

Emīlijai Taukulei!

Maskavā 1935. g. 5. II

Savu mūžu es vēl nebiju tik labi jutusies. Strādāju literārisku darbu, un Tu vari iedomāties, kā tas man iet pie sirds. Braukāju. Vasarā biju Sibīrijas taigā, ēdām ar lāci no viena krūma avenogās. Ciemojos latgaliešu kolektīvos (kolhozos). Pēc tam savu atvaļinājuma mēnesi

pavadīju Krimā. (...) Tagad vēl paredzams komandējums uz kādu pusmēnesi uz Sibīriju — palīdzēt noorganizēt latgaliešu bērnu avīzi². Tas viss labi. Bet ir man viena liela sāpe, kura negrib un negrib norimt: žēl savas māmiņas³, māsiņu⁴, mazo, saldo knēveļu⁵ — visu sirsnīgi žēl.

Mēs ar vīra kgu⁶ esam pie labas veselības. Viņš mācās, būs profesors. Bet es nopirku slēpes, slēpotāju tērpu un braucu, ka čīkst vien.

Maskavā 1935. g. 9. III

Skatoties uz Jums, būs arī man kādu mazuli jāpasūta. Es savai nākošai meitai, kura man būs pēc pāris gadiem, jau pat vārdu izvēlējos — Dīna. Tas tā, tālās nākotnes plānā. Bet tuvākajā — iešu mācīties literatūras nodaļā augstskolā⁷. Es gribu tomēr izaugt par literatūras cilvēku, ja ne par rakstnieci. Nupat notika mūsu lielo rakstnieku apspriede⁸, kurā arī man izdevās iešaut savu garo degunu. Dzirdēju, kā runāja Maksims Gorkijs. Ļoti interesanti.

Maskavā 1935. g. 15. IV

Gribu aprakstīt Tev vienu savu darba dienu. Mums katra sestā diena atpūtas diena — «выходной день». Strādājam sešas stundas dienā. Es dzīvoju turpat, kur darba vieta, koridora galā. Darbs sākas plkst. 9. Ja nav laika uzvārīt tēju mājās, ejam pirmajā stāvā ēdnīcā un ēdam tur. Paņemam līdz sviestu, jo bufetē uz sviestmaizītēm normāla sviesta kārtā, bet es ēdu trīskārtīgu. Paņemšu šķēli šķiņķa, kūku, tēju — lūk, manas brokastis. Tagad eju darbā. Latgaliešu darbā «Prometejā» strādā 4 cilvēki Maskavā un 2 kā instruktori izbrauc uz vietām. Es te runāju tikai

par «Prometeju», citas latgaliešu kultūriestādes neminēdama. Es, mans vīrs un vēl viens «fartovijs» latgalietis Izidors⁹ sēdam vienā istabā. Kostoks¹⁰ strādā pie latg[aliešu] grāmatu izdošanas, es izlaižu žurnālu, viena meita — profesors¹¹ vada skolu lietu un Izidors — kultūrdarbu. Pa starpām braucam komandējumos uz vietām, kur dzīvo latgaliešu masa. Jūnijā, kad skolas beidz darbu, tiks organizēti tā saucamie skolēnu-trieciennieku salidojumi. Lieta tāda: ziemā skolas un skolēni sacenšas par labāku mācīšanos un uzvešanos. Pavasarī, skolu beidzot, tiek pārbaudīts, kas savu solījumu izpildījis. Tad labākie (trieciennieki) tiek sasaukti kopā no vairākām skolām, notiek īsti bērnu svētki. Labākos skolēnus un skolotājus prēmē — izsniedz naudas balvas, drēbes, grāmatas utt. Citus pat prēmē ar braucienu uz Maskavu — no Sibīrijas! Es arī braukšu jūnija mēnesī uz vienu tādu salidojumu Sibīrijā kā priekšstāvis no Maskavas. Tas notiks laikā, kad Sibīrijā visās ceļmalās un krūmos zied peonijas. Tās pašas, kuras Latgalē vajag tik rūpīgi kopt, Sibīrijā aug kā zāle visās malās. Esot tāds skaistums! Visur sārto. Es nebūtu ticējusi, bet pērn savām acīm redzēju noziedējušus krūmus. Esmu novirzījies no ceļa, es taču gribēju aprakstīt vienu savu dienu! Tātad — esmu darbā. Man priekšā pilnīgi gatavs žurnāls — vēl smaržo pēc tipogrāfijas krāsas. Man vajag novērtēt un dot galīgu atļāvi «*вблныск в цвет*». Žurnālā labi stāstiņi — ar ilustrācijām. Luga. Dzejoļi. Visādas ziņas no visas pasaules. Joku lapa utt. Daudz fotogrāfiju no latg. kolektīvistu¹², strādnieku un skolu dzīves. Es lepojos ar savu žurnālu, tāpēc tā rakstu, lai gan zinu, ka Tevi tas nevar interesēt.

Plkst. vienos mums ir pusdienas. Ejam visi uz ēdnīcu. Pēc tam es izskatu rakstus, kuri iesūtīti nākošam numuram. Dažus sūtu atpakaļ ar norādījumiem pārstrādāšanai. Pēc darba ejam abi pastaigāties vai uz kino. Skaistas

filmas pie mums iet — nez vai nonāk kāda Latvijā? Citās valstīs iet, piem., lieliskais «Čapajevs».

Pēc pastaigas rakstu kādu stāstiņu. Bet biežāk — guļu gultā un «dzeru» romānus.

Maskavā 1935. g. 2. V

Šodien pie mums trešā diena, kad svētijam, — Maija svētki. Bulvāros visur mūzika, dejas, danči, visādas spēles un izpriecas. Izpušķotos automobiļos vizina bērnus. Bet mēs bijām izbraukuši uz savu vasarnīcu. Drusku pavēss laiks, kaut arī saulains, citādi būtu pārbraukuši pavisam. Mūsu vasarnīca aiz pilsētas, jābrauc ar vilcienu kā no Rīgas uz jūrmaļu. Ap vasarnīcu priežu mežs, saule. Labi.

Maskavā 1935. g. 22. V

Es vis nevaru pierast pie šīs zemes parādībām, kaut vai šīs pašas vasarnīcas jautājumā: redzi, vasarnīca pieder iestādei, kur strādājam, un viss par brīvu — dzīvoklis, mēbeles, pat malka! Tikai nelaime ar vasarnīcu tā, ka tālu jābrauc. Maskava nav Rīga. Lai tiktu ārā no pilsētas, vajadzīga pacietība. Līdz stacijai braucam ar metro (apakšzemes tramvajs), tālāk kādas 30 min. ar vilcienu. Kaut Tu zinājusi, kāds skaists mūsu jaunais metro! Ne par velti to atzīst par skaistāko visā pasaulē. Apakšzemes vestibili izlikti ar baltu, rožainu, pelēku marmoru, mirdzošas kolonnas un mirdzoša gaisma. Kur stacijas dziļāk zem zemes, augšā un lejā iet kustīgas kāpnēs. Kāpnēs slīd, un pasažieris, stāvēt uz vietas, var izbraukt augšā un lejā. Es te lielos, bet pati tikai trīs reizes esmu ar metro braukusi, jo nesen tikai atklāts.

Dominikai Seļickai

1936. g. 25. XI

Ļoti smagi bija lasīt Tavu pēdējo vēstuli. Tiklīdz iedomājos, tā pūšu kā aiz sirds pakārta. Pati zinu, ko nozīmē bez darba būt¹³. Kādreiz Rīgā ar lielu skaudību lūkojos vienā iestādē uz strādājošo apkalpotāju. Jūties tu, cilvēks, nez kāds lieks bez vietas. Slikti, protams, arī, ja darba daudz, darbinieku trūkst. Mēs te, piemēram, par katru dzīvu cilvēku priecājamies. Ja ne to, tad citu spēs darīt — vienalga palīgs. Daudz visādu labu grāmatu jāizdod, viss ir, bet cilvēku, kas paši raksta, tulko, rediģē, — trūkst. Tu manā vietā sen par dzejnieci būtu kļuvusi — pilnu žurnālu pierakstītu un vēl atsevišķu krājumu izdotu. Bet es... divi gadi no vietas izdevniecība slēdza ar mani līgumu par stāstu krājumu — nekā, ne no vietas. Labi, ka avansu neņēmu, kā paredzējama, ka neizpildīšu(...).

Es mācos. Šo to rakstu — mācību grāmatas latg. skolām¹⁴. Tā tas laiciņš skrien, ka bail.

Martai Kundzišai un Dominikai Seļickai

1937. g. 21. IX

Strādājam tanīs pašās redakcijās, tikai izdevējs tagad cita valsts iestādē¹⁵. Darbs uzlabojas un paplašinās. Lūk, visi jaunumi, tā sakot, mūsu saimes mērogā. Atliek tikai pastāstīt par mīlo dēliņu¹⁶. Lieta tāda, ka viņš atkal izdeva savu aukli pie vīra (jau otru!), bet pats gūlās ar visām slapjajām biksītēm uz mana kakla. Visu mēnesi auklēju, līdz jaunu aukli atradu. (...)

Augstskolā šogad esmu otrā kursā. Mācos vēsturi, literatūru, filozofijas vēsturi, franču valodu u. c. Nupat

atnācu no lekcijām, esmu viena Maskavas dzīvoklī, tāpēc
tiku pie rakstīšanas. Rakstu ne tikai vēstules (*впрочем*,
jums ir bijusi izdevība pārliecināties, ka tieši vēstules
es nerakstu), bet stāstus, nelielus stāstīnus. Drukājos.

Maskavā 1937. g. X

Mūsu mazā dēliņa vairs nav.¹⁷ Par to mamma var
tikai matus plēst vai pirkstus apgrauzt, vienalga, nav
vairs Ļoviša. Viņš jau bija tāds gudrs! Pasaku stāstīja.
Dziedāja dziesmu «*Шупока страна...*». 13. X aizvedām
uz krematoriju un paši aizbraucām uz Ļeņingradu. Do-
māju, ka svešā vietā būs vieglāk. Bet no sevis nekur
neaizbēgsi. Vajag pārciest. Rakstiet, māmiņ, Doncīt! Man
tāds grūts laiks. Tagad kā nekad nav bijis. Visa sirds
izvīta, izsāpēja par savu neaizmirstamo puiku. Kā viņš
mani mīloja. Maza saulīte vizuļoja pretī. Siltām rociņām
skāva ap kaklu. Liekas, ka nevar to ne pārciest, ne iztu-
rēt. Bet jāiztur ir. Ja būtu citur, ne šinī zemē, vēl grūtāk
būtu. Te kaut priecīga dzīve visapkārt.

PIEZĪMES

¹ Vecākā māsa Emīlija Taukule — skolotāja, dzīvo Viļānos.

² Bērnu avīze neiznāca.

³ Māte Marta (?—1959).

⁴ Bez Emīlijas vēl bija māsa Dominika Seļicka (1899—1968).

⁵ Domāti māsu un brāļa Izidora Kundziša bērni.

⁶ Konstantīns Mežulis (1904—1937) — 1931.—1932. g. buržuāziskās
Latvijas saeimas strādnieku un zemnieku frakcijas deputāts,
vairākkārt vajāts. Kopš 1932. g. jūnija nelegāli darbojās LKP
Latgales organizācijā, tā paša gada decembrī emigrēja uz
PSRS, strādāja laikraksta «Komunāru Cīņa» redakcijā un izdev-
niecības «Prometejs» latgaliešu sekcijā.

⁷ Mežule mācījās Gorkija Literatūras institūtā vakara nodaļā.

⁸ Domāts Padomju rakstnieku savienības valdes 2. plēnums 1935. g.
6. martā.

⁹ Izidors Kūkojs (1903—1937) — latgaliešu rakstnieks, «Prometeja»
darbinieks.

¹⁰ Kostantīns Mežulis.

- ¹¹ Vera Daškēvica (mirusi 60. gadu sākumā) pārzināja izglītības (skolu) darbu «Prometeja» latgaliešu sekcijā, mācījusies Rietumtautū komunistiskajā universitātē.
- ¹² Kolektivisti — kolhoznieki.
- ¹³ Dominiku un viņas vīru Tomasu atlaida no skolotāju darba sakarā ar to, ka Dominika iemaksāja tūkstoš latu lielu galvojuma naudu, lai atbrīvotu Albīnu no cietuma, kur viņa bija ieslodzīta par piedalīšanos nelegālā sapulcē.
- ¹⁴ Mežule sastādījusi literatūras hrestomātiju latgaliešu skolām Padomju Savienībā.
- ¹⁵ 1937. gada jūlijā sakarā ar Kultūrizglītības biedrības un izdevniecības «Prometejs» likvidēšanu periodiskās literatūras izdošanu latviešu valodā un latgaliešu izloksnē līdz gada beigām pārņēma Žurnālu un laikrakstu apvienība.
- ¹⁶ Runa ir par Mežuļu dēlu Leo (1935—1937).
- ¹⁷ Leo gāja bojā nelaimes gadījumā.

ALFREDA STEGERA DZEJOĻI

(Ilgoņa Bērsone ievads un materiālu atlase)

Kas ir šis maz pazīstamais autors?

Iepazīnušies ar dzejnieka māsu limbažnieci Emmu Stegeri un Alfreda Stegera atstātajiem rokrakstiem, varam ieskicēt traģisku dzīvesstāstu.

Pēteris Alfreds (ģimenē viņu sauca otrajā vārdā) Stegers piedzima 1895. gada 24. janvārī Valmieras apriņķa Nabes pagasta Kroņos laukstrādnieku ģimenē, kas kopš 1904. gada dzīvoja Limbažos. 1911. gadā Alfreds pabeidza Limbažu pilsētas skolu, strādāja skolas kancelejā un gatavojās skolotāja eksāmenam. 1916. gadā ieguvis tautskolotāja tiesības, viņš mācījās pedagogiskajosursos Tērbatā, pēc tam bija skolotājs Rūjienā un Limbažos.

1919. gadā Stegers saslima ar gripu, sākās plaušu katars, tas pārģāja tuberkulozē, un 29. augustā viņš mira.

A. Stegers gleznoja, zīmēja ar tušu un ogli, bet visbiežāk savas izjūtas izteica dzejas vārdos. Viņš atstājis vairākas klades un burtnīcas.

1. «Vientuļās stundās» (1910—1911). Tā ir bērnības dzejoļu burtnīca.

2. «Эскизы» (1914). Zīmējumi un dzejoļi. E. Stegere daudzus brāļa zīmējumus nodevusi Valsts Mākslas akadēmijai.

3. «Pārdzīvotās jūtas» (1914—1915). Dzejoļi, piezīmes, zīmējumi.

4. «Piezīmes utt.» (1915—1916). 28. aprīlī A. Stegers raksta: «Liepāja ieņemta... Kad tik barbariskais vācietis ar savu mežonīgo dzelzu dūri nenoposta Dievzemīti. Bet tas nebūs, tas nedrīkst notikt... man vajag savu dzīvi izdzīvot... Katrs jau dzīvo savu dzīvi... Man būtu žēl, ja neizjustu un neizdzīvotu kaut daļiņu no tā, ko citi. Jāizjūt visas skaņas, lai nebūtu jāskauž laimes lutekli, kuriem būs vēlētis spēlēties visā pilnībā ar to, ko dzīve spēj cilvēkam dot...» 30. aprīlī: «... tagad eju viens, tikai mana mūžīgā draudzene mani neatstāj, un tā ir — skumja. Un viņas pavadones — saigums, domas.» Kladē ir arī dzejoļi, zīmējumi, vēstulu uzmetumi, Ņekrasova, Plūdoņa dzejoļu izraksti.

5. Klade bez nosaukuma (1916—1917). Pieraksti krievu valodā. Dzejoļi, vēstules, zīmējumi.

6. «Melni putni» (1918—1919). Dzejoļi, piezīmes, vēstules. 1919. gada 26. janvārī, t. i., Padomju Latvijas laikā, burtnīcā ierakstīts: «Mēs abi slimstam ar nevaļas slimību, un tā ir tāda indeve, ka pie rakstīšanas netiek. Tu jau esi malacis — amatu tev daudz, bet es ar vienu pašu tik tikko tieku galā. Patiesībā mums, skolotājiem, tagad daudz visādu sēžu un pārrunu. Bet tas laiks ir īss un tā sēdēšana gara.»

7. «Melnie ūdeņi» (1919). Dzejoļi, piezīmes. Tikko aizsākta klade. 20. maijā bijis ārsts, 22. maijā rakstīts teikums apraujas: «Stipri uz vakara pusi...»

1922. gadā iznāca Alfreda Stegera dzejoļu krājums «Melni putni», kas sastādīts pēc autora nāves no 1913.—1919. gada dzejoļiem.

Kopumā A. Stegera dzeja atstāj nomāktības un vienmuļības iespaidu. Tā ir romantika traušlā sirds, kas pulsē pesimistiskās vārsnotās rindās. Taču atsevišķi dzejoļi liecina par zināmu savdabību. Publicējam sešus A. Stegera dzejoļus no viņa grāmatas un trīs no rokrakstiem.

* * *

Kurinu praulus kamīnā,
Pirkstiem piebikstu guni ...
Un pa reizei purinu
Zemē gulošo suni.

Prauli, drūpošie čakārņi,
Atmiņu kamīnā svilst.
Kodīgie dūmi pazilgo,
Kamīna saturs dilst.

Savu likteni atceros es,
Neesmu uz to ļauns,
Melnaiss suns pie kājām gul —
Viņu man purināt kauns.

* * *

«Šovakar meiču nebūs» —
Saku es sev.
Trejdeviņām krāsām
Rietumi smaida tev.

Pelēku dzīves pavedienu
Nemu pirkstiem trīcošiem
Un ap galvu sienu sev.

* * *

Manā pīpē sūri
Brūna tabaka
Izgruzd zilām liesmām
Klusā saskaņā.

Tā kā svešas meičas
Kādreiz redzētas
Pretī kaislām acīm
Smej no tabakas.

Kurinu es pīpi
Ziliem mutuļiem.
Sūcu saldu dūmu
Gariem vakariem.

Melno acu dzirkstis
Tā kā tabaka
Ātri izkūpēja
Pīpes dibenā.

* * *

Čāpo atmiņa veca
Elkšņos kā meitēns pēc sēnītēm.
Pelēka noras migla
Vakara drānās nāk lēnītēm.

Pašķir meitenīts elksnīšus —
Mitrā zemē guļ rudmiesīts, bekas.
Nogriezti elkšņu zariņi
Šur tur nomesti noras tekās.

Vēja puisīts plēš tāšu tauri,
Dzenāt sāk miglas meitenes lēnas.
Sakustas apses drebošas,
Saveļas norā gāršas ēnas.

Mana atmiņa mājās nāk —
Baidās viņa kā meitēns no lietūs.
Rudeņa migla izmieksķē
Taciņus, noras elksnīšos ietus.

Ceļu uz kapliču sargā
Sirmsirmie milzeņi.
Sakraupotām rokām
Drūmi šie vectēvi.

Ēnas sviež virsū
Katram nācējam.
Dzīvu cilvēku reti
Redzēs turp staigājam.

Kapliča zārkveidīga
Melnām ozola durvīm
Smagi rēgojas pretim.
Šausmi no tās top pat burvim.

Granīta pieminekļi. Koki —
Kapsētas sēta.
Vectēviem — ozoliem ēna še
Mūžam netraucēta.

Smagie krusti rāda
Lielkungu trūdu vietas.
Stāsta vakariem sārziem,
Sirdis cik bija tiem cietas.

Kapličas alejā
Vectēvu ēnas
Salasās vakarā lēni.

* * *

Debesis bālgani zilas
Kā gabals no alvas.
Svešāda naida un nemiera pilnas
Ir cilvēku galvas.

Visur tas pats — naidis
Un raušanas kāre.
Auksta, zila snauž daba,
Sveša ir āre.

Pretī nāk meičas — visām
Kleitas līdz ceļiem.
Vēji dzied nodabā dziesmu
No siltajiem pēļiem.

Kāras ir acis... Apkārt
Posts, aukstums un bauda.
Rietos tvīkst zilā debess
Kā kapara nauda.

* * *

Caur logu mani bailu skati
Uz lielpilsētas ielu klīst...
Aiz loga rudens diena smagi
Ar svina as'rām zemē līst...

Iet steigā drudžainā bez mitas
It visur ļaužu dzīvais bars...
Kas zin, kas notiek viņu sirdīs,
Vai drūms vai priecīgs viņu gars.

Vai arī viņus kādā brīdī
Spiež ļaunās dzīves smagais slogs?
Kas to lai zin? To pateikt nespēj
Mans augstais istabiņas logs.

Tik rudens diena drūmo vaigu
Iekš bāla as'ru auta tin ...
Man šķiet, ka lielas, lielas domas
Tā raudot viena klusi min.

Un sāpes savādas un raudas
Tās beigu skatiens manī ceļ ...
Nez kur šai dzīvei gaišās dienas,
Kur lai priekš dzīves spēkus smeļ? ...

1914. 29. X

* * *

Viss ietīts pelēkā miglā.
Svešs, auksts ir pilsētas vaigs.
No ielām plēš sniegu ar lāpstām.
Top drausmīgi nerviem ... Ak, laiks!

Brauc lepnos pajūgos dāmas ...
Steidz gājēji ... Rūkoņa, zvans.
Un tramvaju zvīgas ... Viss jaucas
Kā bangojošs okeāns ...

Stāv milzeņi — staltajie nami,
Un bagātie logi mirdz.
Aiz viņiem laime un prieki ...
Ak dievs, cik grūta sirds!

Tik bezgala drūma ir debess
Un Daugavas ūdens tumšs, melns,
Ar nabadzības lāstu
Še cilvēkus moka pats velns.

Rīgā 1915. 5. II

Ir sals aiz loga ... sprakst jautri
Degošas pagales plīti.
Sārtojas rietmalā debess,
Zili un tumši ir rīti.

Skatos te vakaros, rītos ...
Pavarda sārtums silst sejā.
Redzu gan sauli, gan tumsu,
Kura dus pagātnes lejā.

1919. 3. III

JOHANS GOTFRIDS HERDERS

Jānis Paklons

HERDERS UN LATVIEŠU LITERATŪRA

Vairākiem cittautu kultūras darbiniekiem, kas runājuši un rakstījuši krievu, vācu, igauņu vai lietuviešu valodā, ir bijusi ievērojama loma latviešu literatūras attīstībā un vēsturē, jo viņi ir popularizējuši mūsu folkloru, dzeju un prozu tālu aiz Baltijas jūras krastiem. No vācu tautas pārstāvjiem līdzās G. Merķelim jānosauc Johans Gotfrīds Herders (1744—1803), izcilais un visā Eiropā pazīstamais filozofs un dzejnieks, literatūras kritiķis un pedagogs, kura pētījumi, apcerējumi un daļdarbi sastāda četrdesmit sējumu. Pazīstamais vācu humānists ir publicējis arī vairākus latviešu tautas dzejiskās daiļrades paraugus. Vairāki mūsu literatūras darbinieki savukārt ir iedziļinājušies J. G. Herdera atstātajā mantojumā, ir latviskojuši un tulkojuši viņa darbus vai to fragmentus.

1

Beidzis studijas Karalaučos (Kēnigsbergā), Herders 1764. gadā dodas uz Rīgu, lai strādātu par Domskolas rektora palīgu un mācītu vairākus priekšmetus: franču valodu, dabas zinības un matemātiku, stilistiku un vēsturi. Vismīlāk tomēr jaunais skolotājs nodarbojas ar filozofijas un literatūras apgūšanu, rūpīgi izlasa gan skolā, gan Rīgas ievērojamāko pilsoņu rīcībā esošās grāmatas. Rīgas grāmatu izdevējs Hartknohs arī izdod pirmos J. G. Herdera darbus, kas viņa vārdu padara pazīstamu visā Eiropā. Tā, piemēram, 1766. gadā parādās «Par jaunāko vācu literatūru» (1. un 2. krājums), trešā daļa iznāk

1767. gadā. 1768. gadā Herders pārstrādā pirmo krājumu; jaunais darbs paliek rokrakstā un nāk klajā tikai Kopotajos rakstos 1805. gadā. Iepriekš minētais apcerējums veltīts valodas izcelšanās un tās būtības problēmām, tālāk aplūkota vācu nacionālās literatūras veidošanās.

1769. gadā iznāk Herdera darbs «Kritikas meži jeb pārdomas par zinātni, kas aplūko skaisto, ievērojot jaunākos pētījumus». «Kritikas meži» iesākas ar G. Lesinga darba «Lāokoonts» analīzi, ar viņa estētisko uzskatu iztirzājumu; te aplūkoti mākslas veidi. Herders polemizē ar filologu Klocu sakarā ar tā nevēsturiskajiem un formālajiem uzskatiem par sengrieķu mākslu. Šī darba ceturtda daļa netiek iespiesta.

Rīga patīk Herderam ar tās pilsoņu zināmu brīvību un brīvdomību, kas bija Hanzas savienības tradīciju paliekas. Izbraucienos ārpus Rīgas ir iespēja iepazīties ar latviešu zemnieku dzīvi, ierašām, valodu, dejām un dziesmām. Par to rakstnieks runā savā 1771. gadā sarakstītajā darbā «Izvilcumi no sarakstes par Osianu un par seno tautu dziesmām». «Zināt, ka man pašam bija izdevība novērot dzīvu tautu senu, mežonīgu dziesmu, ritmu, deju dzīvas paliekas. Mūsu tikumi šīm tautām nav vēl pilnīgi atņēmuši viņu valodu, dziesmas un paražas.» (1, 32. lpp.)¹

Kā norāda padomju filologs V. Žirmunskis, jaunais skolotājs Rīgā sapņojis kļūt par Cvingliju, Kalvinu vai Luteru Vidzemei, respektīvi, par reformatoru, kurš iznīcinātu tumsonību, izplatītu brīvību un kultūru (1, 15. lpp.).

1767. gadā nāk piedāvājums doties uz Pēterburgu. Lai Herderu atturētu no aizbraukšanas, pilsētas rāte viņu iecel arī par abu Ārīgas baznīcu palīgmācītāju. Taču jau drīz rodas nodoms atstāt Vidzemi, un 1769. gada 3. jūnijā Herders dodas jūras ceļojumā uz Nanti. «Mana ceļojuma dienasgrāmatā» lasām: «Es nebiju apmierināts

¹ Pirmais skaitlis norāda minēta vai citēta avota kārtas numuru literatūras sarakstā, otrais — lappusi.

ar sevi — ne draugu pulkā, ne viēnatnē. Es nebiju apmierināts ar sevi kā skolotāju: šī darbības sfēra priekš manis bija par daudz aprobežota, par daudz sveša manam garam, tam neatbilstoša. Ar savām plašajām interesēm es neatbildu šim darbam, biju tam svešs, par daudz aizņemts ar citu.» (1, 315. lpp.)

J. G. Herdera dzīvi un darbību Rīgā ir aprakstījis 1868. gadā Rīgā vācu valodā izdotajā grāmatā J. Zīverss. 1864. gadā, atzīmējot simt gadus kopš izcilā kultūras darbinieka ierašanās, Vecrīgā uzcēla Herderam piemiņekli, veidojot to pēc Veimārā esošā krūšutēla parauga.

J. G. Herders pieder pie tiem domātājiem, kuriem bija enciklopēdiskas zināšanas un plašs interešu loks; viņa devīze esot bijusi «*Licht, Liebe, Leben*»¹. Pētnieks A. Guliga atstāsta F. Mēringa vārdus, ka Herders ir aizstāvējis vēsturiskās attīstības principu tādā laikā, kad citi centās iznīcināt savu laiku nodzīvojušās pagātnes atliekas (2, 11. lpp.). Ar atzinību vācu humānistu pieminējis L. Feierbahs; Herders nebija materiālists, bet viņa idejas daudzās jomās atstāja auglīgu ietekmi uz materiālistiska uzskata veidošanos Vācijā un aiz tās robežām. Īpaši jāatzīmē, ka, kritizējot Kantu, Herders tuvojās materiālistismam.

Daudzos filozofijas jautājumos J. V. Gētes un F. Šilera draugs nepakļāvās tajā laikā valdošajiem ideālistiskajiem skaidrojumiem, bet vēl nespēja patstāvīgi nostāties materiālistiskās pozīcijās.

J. G. Herders piederēja pie tiem 18. gs. zinātniekiem, kas saskatīja likumsakarīgas izmaiņas cilvēces vēsturē, aizstāvēja vēsturiskuma principu filozofijā un pētniecībā. Herders teica, ka nevienai no tautām nav īpaši izredzēta loma; viņš uzstājās pret Baltijas un Āfrikas tautu varmācīgo un nežēlīgo apspiešanu, vērsās pret vācu iekarotāju politiku, pret karu kā starptautisku konfliktu atrisināšanas līdzekli.

¹ Gaismā, mīlestībā, dzīve (vācu val.).

Ar atzinību filozofijas vēsturnieks uzņēma Lielo franču revolūciju, no visām pārvaldes formām aizstāvēja un pirmā vietā lika republiku. Lai gan Herders nebija radikāls domātājs, viņš naidīgi izturējās pret dažādām viduslaiku feodālisma paliekām; viņa rakstus caurstrāvo dziļi humānas pārdomas par cilvēku dzīvi, tās nākotni, par progresu.

Pats būdams teologs, Herders uzstājās pret reliģijas dogmām, izpelnīdamies mācītāja-brīvdomātāja iesauku.

Literatūras kritiķa estētiskos uzskatus ievērojami ietekmēja J. Vinkelmana un G. Lesinga domas; Herders uzsvēra skaistuma objektīvo raksturu. Pirmais Vācijā un visā Eiropā Herders centās teorētiski pamatot tautas lomu mākslas attīstībā, sevišķi attiecībā uz dzeju; viņš pirmais izveidoja jēdzienu «tautasdziesma», ielikdams tajā ļoti plašu saturu. Katras tautas īstai mākslai ir plašs demokrātisks pamats — tādas ir Herdera, viena no folkloristikas izveidotājiem, atziņas šajā jomā. Herderam pieder doma par dzejas dabisko izcelsmi cilvēku sabiedrībā, doma par tautas dzeju, kas ir un būs neizsīkstošs avots poētiskai iedvesmai.

Jāatzīmē, ka arī mūsdienu filologu pārsteidz šī domas giganta plašais redzesloks, kas aptvēris filozofiju, kultūras vēsturi, etnogrāfiju un antropoloģiju, arhitektūru un tēlniecību, literatūras vēsturi un teoriju, valodu, dzeju un tautas mutvārdu daiļradi. Uz Rīgas perioda nozīmi Herdera radošo ieceru un nodomu tapšanā norādījuši vairāki autori, piemēram, Vācijas Demokrātiskās Republikas literatūras zinātniece K. Kešele (3, 366.—367. lpp.).

2

J. G. Herders ir ne tikai praktiski vācis un popularizējis daudzu tautu dziesmas, bet arī izteicis interesantas un vērā ņemamas domas par tulkošanu. Pats folkloras vācējs ir atdzejojis no senajām valodām, kā arī angļu,

franču, spāņu, itāļu un latviešu valodas. Herders ir tulkojis seno un jauno grieķu dzeju, Horācija odas, ievērojot oriģināla sarežģīto formu; persu dzejnieka Saadī dzeja tulkota no G. Gentiusa latīņu teksta, tas pats jāsaka par citu persu un indiešu autoru didaktisko dzeju. Vislielākais Herdera — tulkotāja devums ir viņa krājumā «Tautu balsis dziesmās», kur lasām vācu, angļu, franču, skandināvu, spāņu, itāļu, grieķu, skotu, dāņu, Āfrikas un Austrumu tautu, igauņu, lietuviešu un latviešu, antīkās un viduslaiku latīņu dzejas paraugus un V. Šekspīra darbu fragmentus.

J. G. Herders vairākkārt izteicis savus uzskatus par tulkošanu. V. Kopaņevs grāmatā «Daiļliteratūras tulkošanas teorijas un vēstures jautājumi» (4, 178.—180. lpp.) norāda, ka vācu rakstnieks vēlējies vairāk nekā tikai dot iespēju tautiešiem iepazīt citzemju autoru darbus; viņš izpratis tulkojuma lomu dzimtās valodas bagātināšanā, bet nav to uzskatījis par pašmērķi. Par tulkojuma augstāko veidu Herders uzskatījis tādu, kad tulkotājs atklājis autora rakstības savdabību un pratis izteikt viņa ģēniju, dzejisko manieri, formu, krāsu un mūziku. Herders rakstīja, ka jau agrāk Vācijā izšķirti divi tulkojuma paveidi: burtiskais (šādu darbību apzīmēja ar vārdu *übersetzen* — ar uzsvaru uz prefiksa) un otrs — *übersetzen* — izsakot un veidojot tēlus tā, kā to būtu darījis autors, ja viņš prastu svešvalodu (4, 193. lpp.).

Darbā «Izvilcumi no sarakstes par Osianu un par seno tautu dziesmām» Herders uzstājās pret teksta izlaidumiem, iespraudumiem, formas, intonācijas un noskaņas izmaiņām (1, 23.—29. lpp.). Runājot par Zālamana «Augstās dziesmas» atdzejojumu, Herders norāda: «Katrai dziesmai un katrai rindai iespēju robežās jāaglabā sava īpatnā smarža, savs nospiedums. Dziesmas nav jāizskaistina, jāatjauno, atraujot tās no dzimtenes, no laika un vietas.» (1, 26. lpp.)

Rakstā «Par jaunāko vācu literatūru» nosodīta valodas

nabadzība, atkārtotāšanās un tautoloģija tulkojumos no Austrumu valodām. Apcerējumā «Homērs — laika milulis» izvirzīta prasība parādīt sengrieķu eposa tēlus tādus, kādi tie bijuši īstenībā, nevis pārkrāsotus un pārveidotus, izskan aicinājums ievērot oriģināla atmosfēru, laikmeta kolorītu, tā vēsturisko pamatojumu, autora valodas savdabīgo skanējumu. Šajā sakarā Herders kritizējis franču ieradumu pielāgot svešus darbus savai gaumei.

Tātad Herders vienmēr uzstājies par tulkojumu atbilstību oriģināla būtībai.

Sācis vākt un tulkot dažādu tautu dziesmas, Herders jau 1774. gadā sagatavoja izdevumu «Senās tautasdziesmas». Paplašinot iesāktā darba ietvarus, radās vienreizējs un sevišķi nozīmīgs darbs «Tautasdziesmas», kura pirmā daļa iznāca Leipcigā 1778. gadā, otrā — 1779. gadā. Pēc autora nāves J. Millers šos krājumus apvienoja un izdeva jaunā redakcijā ar nosaukumu «Tautu balsis dziesmās», kas vairākkārt atkārtoti izdots, pēdējo reizi — VDR 1972. gadā.

Grāmatas sākumā ir moto no V. Šekspīra «Hamleta» un fragments no ievadvārdiem «Sakšu spogulim», tālāk seko Milтона, Sīdneja, Edisona, Lesinga, Gerstenberga un citu literātu izteicieni par tautas mākslu un daiļradi. Pirmajā vietā likti M. Montēna vārdi, ka tautas poēzijai ir dabisks vienkāršums un pievilcība, ar ko tā savā skaistumā līdzinās vispilnīgākajai mākslas dzejai (3, 9. lpp.). Pirmajā grāmatā ir divdesmit četras vācu, angļu, skotu, spāņu un lietuviešu dziesmas, otrajā arī tikpat, bet klāt nākušas dienvidslāvu, Šveices, dāņu, skandināvu dziesmas un V. Šekspīra dramatisko darbu fragmenti. Līdzīgs saturs ir trešajai grāmatai, te ievietota vēl lapu un grieķu dzeja, kā arī autora pēcvārds.

Izdevuma otrā daļa arī sastāv no trim grāmatām, kur kopumā ir jau minēto un citu tautu deviņdesmit viena dziesma. Pielikumā ir vēl igauņu, Sicīlijas, spāņu, franču, vācu, Āfrikas un citu tautu dziesmas un dzeja prozā.

Ļoti nozīmīgs ir autora ievads grāmatas otrajai daļai, kur Herders runā par igauņu, latviešu un lietuviešu tautasdziesmām.

Savos krājumos apkopojot dažādu laikmetu un tautu dziesmas un literatūras paraugus, Herders lika pamatus salīdzinošajai literatūras pētniecībai, veicināja folkloristikas attīstību. Tas pozitīvi ietekmēja ne tikai vācu, bet arī citu tautu dzejnieku daiļradi.

Aprakstu par latviešu tautasdziesmām Herders sāk ar latviešu vārdiem «ziņģe, dziesma» (3, 216.—219. lpp.). Tālāk seko mūsu dainu un tautas melodiju aplūkojums. Raksta autors runā arī par atskaņām un atkārtojumiem.

Aprakstīta mīklu minēšanas norise. Par latviešu valodu teikts, ka tā skan kā galda zvaniņš (3, 218. lpp.).

Grāmatas piezīmēs norādīts, ka šis nelielais latviešu folkloras apskats ņemts no J. J. Hardera 1764. gada darba «Pētījums par seno latviešu dievkalpošanu, zinātni, amatiem, pārvaldes veidiem un tikumiem, ņemot par pamatu viņu valodu» un no T. Hipeļa romāna «Dzīves stāsti pa augšupejošu līniju» (1778. g.). Interesanti, ka T. Hipelis stāsta — viņa tēva rīcībā esot bijis vesels kūlītis tautasdziesmu, kuras tēvs arī tulkojis vācu valodā.

Latviešu tautasdziesmu grāmatā «Tautu balsis dziesmās» nav daudz, pavisam vienpadsmit pantu, kas sagrupēti divās dziesmās. Pirmās virsraksts ir «Latviešu dziesmu fragmenti» (3, 228. lpp.), otrās — «Pavasara dziesma» (3, 230. lpp.). Vēl nav īsti precīzi noskaidrots, vai pats krājuma sastādītājs vai cits kāds šīs dziesmas tulkojis vāciski, no kā tieši autors tās ieguvis. Latviešu literatūras vēsturē rakstīts, ka dziesmas pēc viņa aicinājuma no tautas mutes bija uzrakstījuši daži Vidzemes mācītāji (5, 424. lpp.).

Šķiet, nepamanīta palikusi piezīme, ka igauņu un latviešu dziesmas viņš dabūjis no A. Hupeļa — grāmatas «Topogrāfiskas ziņas par Vidzemi un Igauniju» autora, kurš šajā laikā dzīvojis Oberpālē Igaunijā.

Piezīmēs par igauņu dziesmām (3, 215. lpp.) Herders atkal citē A. Hupeļa ziņas par latviešu un igauņu tautasdziesmu izpildīšanu un instrumentālo pavadījumu. Latviešu folkloras pētniekus var interesēt Herdera piezīme pie lietuviešu dziesmas «Nogrimušais līgavas gredzens» (3, 380. lpp.) — J. Hamaņa stāstījums: «Mana apbrīna jeb nezināšana par grieķu dzejnieka vienveidīgo ritmu ir mīkstināta, ceļojot pa Kurzemi un Vidzemi. Nosauktajos apgabalos ir vietas, kur dzird latviešu vai nevācu ļaudis dziedam, strādājot visus darbus. Viņi dzied tikai nedaudzu toņu kadenci, kurai ir līdzība ar kāda pantmēra melodiju. Ja to vidū rastos kāds dzejnieks, tad dabīgi, ka visas viņa dzejas būtu veidotas pēc šī parauga. Lai šo apstākli izskaidrotu atbilstošā gaismā un salīdzinātu ar vairākām citām parādībām, būtu vajadzīgs daudz laika.»

Grāmatā «Tautu balsis dziesmās» publicētās latviešu tautasdziesmas ir dažāda satura. Tās stāsta gan par saulīti, kas kavējas, bāra bērnus sildīdama, par lakstīgalu — sējas laika noteicēju, gan par tēvu tēvu laipām, pa kurām jāiet jaunajai paaudzei. Tulkotājs centies maksimāli ievērot valodas vienkāršību, domas tēlaino ietērp un skaidrību.

Gestern nicht, es war schon lange,
da die Sonne Braut noch war;
gestern nicht, es war schon lange,
als der erste Sommer ward.

Ne vakar tā dieniņa,
Kad saulīte brūte bij;
Tad saulīte brūte bij,
Kad zemīte radījās.

(LD 33869)

Liela satura un tēlu atbilstība panākta kādā citā atdzejojumā, šeit ievērota arī pirmās strofas anafora.

Komm, o komme, Nachtigallchen!
Komm mit deinem warmen Sommer;
meine lieben jungen Brüder
wüßten sonst die Saatzeit nicht.

Nāc nākdama, lakstīgala,
Nāc ar visu sējas laiku;
Jauni mani bāleliņi
Sējas laiku nezināja.

(LD 28033,7)

Kā vienu no labākajiem atdzejojumiem var minēt bāru
dziesmu.

Liebe Sonne, wie so säumig?
Warum gehest du so spät auf?
Jenseit jenem Hügel säum ich,
wärme da verwaiste Kinder.

Saulīt, kur tu kavējies,
Kam tu agri neuzlēci?
Aiz kalniņa kavējos,
Bāra bērņus sildīdam'.

Nedaudzās rindās nav tieša tulkojuma; teksts izmainīts
atbilstoši valdošajiem uzskatiem, kas pretēji tautas daiļ-
radei.

Väter, Väter bahnen Wege,
Kinder, Kinder folgen nach;
gebe Gott, daß uns're Kinder
unsern Wegen folgen nach.

Tēvu tēvu laipas mestas,
Bērnu bērni laipotāji;
Tā, bērniņi, laipojiet,
Ka pietika mūžinam.

(LD 3086)

Gleznainais dzīves uztveres izpaudums te ir pārvei-
dots, to vienkāršojot un ieviešot reliģiozu tēlu. Citu
raksturu atdzejojumā iegūst arī dziesma par puisī ar
kunga sedliem un piešiem, kam it kā nav jābūt lepnam

un spītīgam; oriģinālā nav šīs pamācošās noskaņas. Šajā pašā 229. lpp. iespiestajā dziesmā «Bērīts manis kumelīts» nav atbilstoša tulkojuma vārdiem «prūšu zemē» un «prūšu meitas».

Visumā atdzejojumi jāatzīst par mākslinieciski augstvērtīgiem, jo satura un tēlu neprecizitātes tikai retumis manāmas. Arī tautasdziesmu forma un izteiksmes līdzekļi gandrīz visur atveidoti atbilstoši latviskajam tekstam. Jāņem vērā arī 18. gs. otrajā pusē valdošā patvaļa atdejojotāju darbā: tie bieži tulkoja tik brīvi, ka šodien pat grūti atšifrēt oriģinālu.

J. G. Herdera grāmatā publicētās latviešu tautasdziesmas deva iespēju daudziem Rietumeiropas rakstniekiem un zinātniekiem jau 19. gs. sākumā iepazīt mūsu dailrades paraugus. Ne mazāk svarīgu faktisko materiālu sniedza arī ievadraksti un komentāri.

J. G. Herders pareizi izprata latviešu tautasdziesmu būtību, sacīdams, ka tajās izteikta tautas zinātne, paražas, mitoloģija, dzīves svarīgākie notikumi, cilvēku savstarpējās attiecības, dabas izpratne.

Vācu rakstnieks sacerējumā «Par viduslaiku angļu un vācu dzejas būtību un par pārējo, kas no tā izriet» saka — igaunū, latviešu un prūšu dziesmas nav vēl pietiekami vāktas. Apcerējumā «Izvilkumi no sarakstes par Osianu un par seno tautu dziesmām» (1, 32. lpp.) ir minētas divas it kā latviešu tautasdziesmas, kuras esot G. Lesinga 33. vēstulē par literatūru. Faktiski, kā norādīts piezīmē 346. lappusē, tās ir lietuviešu dainas.

Jāatzīmē vēl daži izcilā domātāja izteicieni par mūsu tautu un tās likteņiem. Darbā «Idejas par cilvēces vēstures filozofiju» teikts, ka «kimbrs vai latvietis būtu kļuvis līdzīgs grieķiem, ja viņš ieņemtu citu vietu tautu vidū» (1, 268. lpp.).

Nosodot vācu iebrukumu, Herders izsaucas: «Cilvēce dreb šausmās no asinīm, kas te izlietas ilgu, nežēlīgu karu laikā, līdz senos prūšus gandrīz pilnīgi iznīcināja,

bet kurši un latvieši nonāca verdzībā, zem kuras jūga viņi mokās arī šodien.» (1, 48. lpp.) Citā vietā lasām: «Nēģeris iedomājas velnu balta cilvēka izskatā, bet latvietis negrib doties uz debesīm pēc nāves, tāpēc ka tur ir vācieši.» (2, 120. lpp.)

Ar atzinību un sajūsmu J. G. Herders apsveicis G. Merķeļa «Latviešus» — Baltijas baronu un mācītāju apsūdzības grāmatu, kas iznāca Leipcigā 1796. gadā.

3

19. gadsimtā līdz ar latviešu nacionālās literatūras veidošanos strauji pieauga interese par ievērojamā vācu rakstnieka un kritiķa darbiem. Taču vispirms atkal jānosauca G. Merķelis (1769—1850), dedzīgais latviešu zemnieku aizstāvis, kas jau 18. gs. beigās grāmatā «Latvieši» rakstīja: «Varbūt tagad latvieši jau spīdētu citu Eiropas tautu vidū, varbūt viņiem būtu savi Kanti, savi Herderi, savi Vīlandi utt., varbūt viņiem kā zinātņu, tā arī politikas laukā būtu svarīga loma, ja tie būtu atstāti pašu ziņā!» (6, 32. lpp.) Tieši Herdera darbi ir atstājuši lielu ietekmi Merķeļa uzskatu izveidē, mudinājuši pievērsties Vidzemes zemnieku dzīves posta attēlojumam.

Tālāk jāatzīmē G. F. Stenders (1714—1796), laicīgās literatūras aizsācējs latviešu valodā. Vecais Stenders ir lokalizējis vairākus Herdera darbus, piemēram, «Saule un vējš», «Nāve un sirmgalvis», «Trīs draugi»; šie darbi bija publicēti «Pasaku un stāstu» otrajā iespaidumā 1789. gadā Jelgavā.

J. G. Herdera dzeju ir latviskojis E. Dinsbergs. Piemēram minēsim dzejoļus «Jelgavas Annīņa», «Dons Alonso», «Rūpes bērns»; šie tulkojumi bija ievietoti «Rīmēs», «Kabatas grāmatā», Kaudzītes Matīsa sastādītajā antoloģijā «Smaidi un asaras jeb dzejnieku labdienas» (1880. g.). Rakstnieks H. Dorbe romānā «Uguns logā»

citē E. Dinsberga vēstuli Kaudzītes Matīsam: «... No tām dzejām, ko Jūs minējuši, tik daudz varu teikt: pārcēlumi no vācu dzejas, kuru darbus zinu, ir — «Rūpes bērns» un «Dons Alonso» — ir no Herdera.» (7, 179. lpp.) Ieskatam sniegsim daļu no trīsdesmit divu rindu garā atdzejojuma «Rūpes bērns»:

Citreiz māte Rūpe, upes malā
Nosēdusies, sēri domāja
Un ar pirkstiem dziļu domu galā
Bildīti no māliem taisīja.

«Mīlā, ko tu šeitān domās dari?»
Zeiss, tai klātu nācis, vaicāja.
«Mālu bildi taisu. Ja tu vari,
Dzīvību tai dod, kā vajaga.»

(8, 196. lpp.)

Atdzejojumā pavisam maz pielāgojuma pazīmju, mitoloģiskie tēli — Tellus, Zeiss, Saturnus — saglabāti, ievērota savdabīgā dažu lietvārdu rakstība ar lielo sākuma burtu — Rūpe, Cilvēks, Liktenis.

Juris Alunāns atdzejojis Herdera dzejoli «Dažāda apiešanās», kuram ir didaktiska pieskaņa.

Dēls, lai draudzība ar ļauniem
Un ar labiem, tikliem vīriem
Mūžam tev vienalga nav.

(9, 97. lpp.)

Šis tulkojums pirmo reizi bija publicēts 1869. gadā «Dziesmiņu» otrajā daļā. 1860. gadā iznāca krājuma «Sēta, Daba, Pasaule» trešā grāmata, kur bija J. Zvaigznītes apcerējums par tautasdziesmām; J. Alunāns to papildinājis ar īsām piezīmēm, ar atzinību pieminēdams J. G. Herderu.

Jau mācīdamies Valkas skolotāju seminārā, Krogzemju Mikus iepazinīs Herdera un citu vācu rakstnieku darbus. Vēlāk Auseklis brīvi tulkojis vācu filozofa prozas

fragmentu «Rīta blāzma», dzejoļus «Prātulas» (vienpadsmit aforismu), «Ūdens dzirnavu izdomājums» u. c. Vienu no Pēterburgā 1874.—1875. g. uzrakstītajiem «ozolu vainagiem» Auseklis veltījis Herderam.

Dailgaru varenaiss karals, no Dailēm bagāti balvots,
Dēvēts par «blēpām» kas tiek, burtin tas apburt Tev' spēj,
Latviešu dzejas pulksteni Tev ar cerēm tik zvanīt.
Dievīgas balsis skan — pasaules malās dzird.¹

(10, 245. lpp.)

Ausekļa izvēlei raksturīgs dzejoļa «Trejāds nolikums» tulkojums:

Kas bij dzimis, tam ir jāmirst;
Mirošs atkal dzem no jauna.
Cilvēks nezina, kas viņš bijis;
Kas tu esi, mācies pazīt;
Gaidi, kas tu vienreiz būsi.

(11, 116. lpp.)

Auseklis Herderu nosauc polemiskajā avižrakstā «Vēl kāds vārds dzejas lietā», atbildot Kaudzītes Matīsam 1874. gadā (12, 74. lpp.). Stāstīdams «Par dziedāšanu pie latviešiem», Lielvārdes skolotājs saka: «Herders tik Baltijas krastos mācījies nojēgt tautasdziesmu īsteno svaru un dziļumu.» (11, 189. lpp.) Uzsverot idejas un satura prioritāti, Auseklis citē Herdera teicienu: «Forma mākslā ir daudz kas, bet ne viss. Senatnes daiļās formas apdzīvo gars, domas, kas formu padara par formu un kas tajā parādās kā kādā miesā. Atņemot šo dvēseli, un forma būs tikai čaula.» (10, 492. lpp.)

Lai gan Ausekļa lokalizējumi ir smagi lasāmi un ar leksiskām neveiklībām, tomēr tie liecina par jaunā autora vēlēšanos iepazīstināt tautiešus ar vācu rakstnieka domu un tēlu pasauli. Herdera folkloras tulkojumi mudināja arī Ausekli pievērsties latviešu tautasdziesmu populari-

¹ Šis dzejolis nav uzņemts Ausekļa darbu 1955. gada izdevumā.

zēšanai: vācu valodā viņš atdzejoja vairākas bāru dziesmas («Maziņš biju, neredzēju», «Saulīt' tecēj' tecēdama» u. c.), pavisam deviņus četrpantus.

Latviešu eposa izveidotājs atdzejojis «Kā indieši priekš 3000 gadiem dziedāja», pavisam piecdesmit sešas rindas. Šis latviskojums bija «Baltijas Vēstneša» 29. numurā 1869. gadā. Ar norādījumu «Pēc Herdera» un ar A. Pūpura parakstu sešpadsmit rindu fragmentu no šī latviskojuma varēja lasīt *Zvārguļu* Edvarda 1897. gadā sastādītajā antoloģijā (13, 442. lpp.).

No citiem atsevišķu Herdera dzejoļu tulkotājiem jānosauc K. Veclatvis, E. Ravensbergs, Doku Atis, J. Dzenis, J. Dievkociņš.

No krājuma «Tautu balsis dziesmās» V. Plūdonis ir atdzejojis madagasu tautas dziesmu «Trauet den Weißen nicht» — ar nosaukumu «Baltie»; tā bija ievietota viņa tulkojumu krājumā «No svešiem dārzeņiem». Mūsu balādes meistara atdzejojums ir vienkārši tautisks, ievērojot oriģināla strofiku un sintakses savdabību.

Edwards

Kur sarkans tavš zobens no asinīm?
Edvard, Edvard!
Kur sarkans tavš zobens no asinīm?
Un tu tik skumīgs ej? — O!

O, es nokāvu savu jakts vanagu,
Māte, māte!
O, es nokāvu savu jakts vanagu,
Un otra man nav kā tas — o!
(14, 52. lpp.)

Edward

«Dein Schwert, wie ists von Blut so rot?
Edward, Edward!
Dein Schwert, wie ists von Blut so rot,
und gehst so traurig her? — Oh!»

«O, ich hab geschlagen meinen Geier tot,
Mutter, Mutter!

O, ich hab geschlagen meinen Geier tot,
und keinen hab ich wie er — oh!»

Daudzi Raiņa literārā mantojuma pētnieki nav saskatījuši vairākus atdzejojumus no krājuma «Tautu balsis dziesmās», arī bibliogrāfiskajās piezīmēs nav nekādu norādījumu uz oriģinālu.

Šajā sakarā jāaplūko viss cittautu dzejas kopojums «Nemierīga sirds», kas nāca klajā 1921. gadā. 1925. gada izdevumā Rainis pastāstīja par krājuma rašanos (15, 597. lpp.): «Ideja par šai līdzīgu grāmatu cēlusies jau ļoti sen, pašos bērnības gados, kad kā neaptverama smaržojša un krāsās ziboša prērija sāka atvērties jaunai sirdij pasaules dzeja dažādo daudzo tautu valodās. Tad pārsteidza kā uzbrukums Herdera leģions: Tautu balsis dziesmās. Mūsu un lietuviešu, un baltkrievu tautasdziesmas izgāja skanēdamas pretī. Visa mana bērnība pilna brīnišķu skaņu un krāsu; visa peldējās kā lielā dzejas jūrā.»

Kā norādīts bibliogrāfiskajās piezīmēs Raiņa Rakstu 6. sējumam, daļa atdzejojumu, to skaitā skalds «Rīta dziesma karā», ir radusies, mācoties ģimnāzijā Rīgā, pārējie — vēlāk. No Herdera krājuma Rainis vēl atdzejojis «Neticat baltiem», «Ķēniņš», «Edvards», «Necilvēcīgā māte», «Krusas negaiss», «Dartulas kapa dziesma». Raiņa darba pētnieki līdz šim nav veltījuši šiem tulkojumiem vērību, lai gan tie labi raksturo Tautas dzejnieka intereses un daiļrades avotus.

Raiņa atdzejojumi ir brīvāki; salīdzinājumam izlasīsim jau minēto skotu balādi, kuras latviskojumā vājākā vieta ir nobeiguma rinda.

Tavs zobens ko tā asiņo,

Edvard, Edvard?

Tavs zobens ko tā asiņo,

Ko skumsti tu, mans dēls? — Ail

Ak, vanagu savu... es nositu to.

Māte, mātē!
Ak, vanagu savu... es nositu to.
Neviens nav man vairs tik cēls — ai!
(15, 232. lpp.)

Āfrikas tautu folkloras materiāls «Necilvēcīgā māte»
Herderam rakstīts prozā.

*Eine Mutter schleppte ihre einzige Tochter ans Ufer,
um sie den Weißen zu verkaufen.*

*O, meine Mutter! Dein Schoß hat mich getragen, ich
bin die erste Frucht deiner Liebe! Was hab ich getan,
um die Sklaverei zu verdienen?*

Raiņa tulkojumā lasām neregulāros pantos izkārtotu
dzeju.

Māte savu vienīgo meitu stiepa
Uz jūrmalas krastu,
Lai pārdotu baltajiem vīriem.
Tavs klēpis mani ir nēsājis.
Es tavas mīlas pirmais auglis!

Līdzīgi atdzejojoti arī stāstījumi «Ķēniņš» un «Neticat
baltiem».

Jau gadsimta sākumā apcerējumā «Iz Gētes jaunām
dienām» («Mājas Viesa Mēnešraksts», 1901, 673.—677.
lpp.) Rainis uzsvēra, ka Herders «atvēra ar saviem rak-
stiem īstas poēzijas saprašanu, rādīja, ka dzeja nav tikai
t. s. izglītoto šķiru dzimtīpašums un rotāšanās priekšmets,
bet visas tautas un visu tautību piederums, ka viņas
avots ir tautas uzskatos un jūtās un ka īsta poēzija ir
dabiska un raksturiska...» (16, 658. lpp.).

Savos uzmetumos Tautas dzejnieks piemin Herdera
vēstures filozofiju, arī krājumu «Tautu balsis dziesmās»,
atgādina, ka tieši Herders labojis valodas novirzes Gētes
darbos. 1925. gadā Rainis rakstīja par savu jaunības gadu
ieceri: «Ideja bija toreiz tiešām: kopot visus humorus,
laist klajā brīvi pēc Herdera jaunas *Stimmen der Völker*,
tikai ne *in Liedern*, bet *in Humoren*, tautu balsis ne
dziesmās, bet smieklos» (17, 664. lpp.).

J. G. Herderu pieminējuši un uz viņu atsaukušies vai-

rāki publicisti un rakstnieki, piemēram, Āronu Matīss, K. Biezbārdis, J. Jansons-Brauns, R. Klaustiņš, A. Kurcijs, J. Miķelsons, A. Upīts u. c.

Pirmspadomju periodā par vācu domātāja dzīvi un daiļradi tuvākas ziņas snieguši buržuāzisko uzskatu pārdēji L. Bērziņš un J. Vecozols. No latviešu padomju filologiem šajā sakarā jānosauca V. Greble, K. Kundziņš un A. Ozols.

No vācu valodā Rīgā publicētajiem darbiem jāatzīmē K. Stavenhāgena izdevums «Herder in Riga» (1925. g.), kā arī A. Vegnera «Herder und das lettische Volkslied» (1928. g.).

Literāro sakaru pētniekiem nozīmīgs ir J. Zīversa publicējums vācu valodā Rīgā 1868. gadā «Herders Rīgā». Pēc īsa ievada, kur nosaukti avoti un dokumenti par rakstnieka dzīvi Rīgā, seko Herdera pārdomas par Vidzemi — fragments no darba «Mana 1769. gada ceļojuma žurnāls»; tālāk — 1769. gadā uzrakstītais pedagoģiskais apcerējums «Ideāla skola». Interesanti ir izraksti no Rīgas rātes dokumentiem par Herdera ataicināšanu no Kēnigsbergas, par darba apstākļiem, par uzaicinājumu doties uz Pēterburgu, lappuses no bruņniecības arhīva, dienasgrāmatām, kā arī paša Herdera trīs vēstules grāmatizdevējam Hartknoham, rakstītas no Veimāras. (18, 40.—69. lpp.) Nobeigumā aprakstīta Herdera pieminējuma tapšanas un uzstādīšanas vēsture Rīgā.

Savā pētījumā par estētiskās domas attīstību Latvijā P. Zeile norāda uz J. G. Herdera sadraudzību un uzskatu kopību ar G. Merķeli, tuvāk iztirzā Herdera ieguldījumu filozofijā, estētikas teorijas veidošanā. (19, 118.—119. lpp.)

Šajā pārskatā īsumā norādīts uz J. G. Herdera daiļrades un latviešu literatūras saskares punktiem; bez šaubām, šāds nozīmīgs literāro sakaru jautājums vēl gaida plašāku rūpīgu izstrādājumu.

Šodien VDR daudzas ielas un laukumus, kā arī mācību iestādes nosauktas Herdera vārdā. Sevišķa nozīme tautu draudzības stiprināšanā ir Leipcigas Kārļa Marksa universitātes Herdera institūtam, kurā simtiem ārzemju studentu no vairāk nekā astoņdesmit valstīm iepazīstas ar vācu mākslu un literatūru, mācās vācu valodu, lai sagatavotos sekmīgām studijām VDR.

Jaunās vācu strādnieku un zemnieku valsts pētnieki veltījuši J. G. Herderam daudzus apcerējumus; šeit nosauksim tikai K. Bitnera, V. Dobeka, H. Karfa, H. Lindnera, H. Štolpes, E. Adlera, L. Bētes, B. Šveicera darbus.¹

Krievu valodā izdota Herdera svarīgāko darbu izlase ar plašu V. Žirmunskas ievadu; no citiem pētījumiem interesi saista A. Guligas, E. Vigeles, P. Reimaņa publicējumi (2, 196. lpp.).

Ir pienācis laiks, rūpīgi atlasot nozīmīgākos J. G. Herdera apcerējumus, sagatavot lielā vācu humanista darbu izlasi latviešu valodā.

¹ Plašu VDR izdevumu klāstu nēsāuc A. Guliga savā monogrāfijā par Herderu (2, 196.—198. lpp.).

BIBLIOGR.:

1. Гердер И. Г. Избранные сочинения. Т. 1. М., 1959. 392 с.
2. Гулыга А. В. Гердер. М., 1963. 199 с.
3. Herder. Stimmen der Völker in Liedern. Leipzig, Verlag Philipp Reclam jun., 1972. 423 S.
4. Копанев П. И. Вопросы истории и теории художественного перевода. Минск, 1972. 295 с.
5. LPSR ZA Valodas un literatūras institūts. Latviešu literatūras vēsture, 1. sēj. R., 1959. 642 lpp.
6. Merķelis G. Latvieši. R., 1953. 323 lpp.
7. Dorbe H. Uguns logā. R., 1976. 205 lpp.
8. Kaudzīte M. Smaidi un asaras jeb dzejnieku labdienas, 3. izd. Cēsis, 1904. 615 lpp.
9. Alunāns J. Izlase. R., 1956. 402 lpp.
10. Auseklis. Kopoti raksti. R., 1923. 560 lpp.
11. Auseklis. Izlase. R., 1955. 388 lpp.
12. Latviešu literatūras kritika, 1. sēj. R., 1956. 989 lpp.
13. Dzejas pūrs. Origināldzejoļu krājums, Zvārguļu Edvarda sakārtots. Cēsis, 1897. 564 lpp.
14. Plūdons V. Daiļdarbu izlase, 3. sēj. R., 1923. 234 lpp.
15. Rainis J. Kopoti raksti, 6. sēj. R., 1949. 614 lpp.
16. Latviešu literatūras kritika, 1. sēj. R., 1956. 989 lpp.
17. Rainis J. Kopoti raksti, 14. sēj. R., 1951. 710 lpp.
18. Sivers J., von. Herder in Riga. Riga, 1868. 78 S.
19. Zeile P. Estētiskā doma Latvijā. R., 1976. 507 lpp.

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1979. GADAM

6.	janvārī	palet	70	gadi,	kopš	dzimis	Mārtiņš Krieviņš
7.	"	"	110	"	"	"	Jānis Frīdenberģis-
							Mieriņš
26.	"	"	90	"	"	"	Klusais
1.	februārī	"	100	"	"	"	Jūlijs Dievkociņš
10.	"	"	70	"	"	dzimusi	Austra Skujina
15.	"	"	85	"	"	dzimis	Herberts Dorbe
27.	"	"	60	"	"	dzimusi	Monta Kroma
4.	martā	"	50	"	"	dzimis	Gunārs Selga
19.	"	"	75	"	"	"	Kārlis Krauliņš
28.	"	"	120	"	"	"	Jānis Ozols
5.	aprīlī	"	100	"	"	"	Kārlis Jēkabsons
5.	"	"	50	"	"	"	Laimonis Vāczemnieks
13.	"	"	70	"	"	"	Ignats Muižnieks
16.	"	"	100	"	"	"	Mākonis
21.	"	"	60	"	"	"	Fricis Rūmnieks
29.	"	"	90	"	"	"	Rūdolfs Egle
12.	maijā	"	140	"	"	"	Reinis Kaudzite
16.	"	"	75	"	"	"	Alberts Paegle
24.	"	"	70	"	"	"	Jānis Niedre
5.	jūnijā	"	50	"	"	"	Andrejs Dripe
11.	"	"	100	"	"	"	Kārlis Kraujiņš
16.	"	"	70	"	"	"	Jānis Grants
25.	jūlijā	"	50	"	"	dzimusi	Lilija Dzene

11. augustā pāiet 90 gadi, kopš dzimis
15. " " 90 " " "

Ludvigs Šanteklers
Eduards Sillers

2. septembrī " 120 " " "
12. " " 50 " " miris
26. " " 110 " " dzimis

Ansis Lerhis-Puškaitis
Rainis
Ezerietis

6. oktobrī " 70 " " "
10. " " 80 " " dzimusi

Fricis Rokpelnis
Anna Ozola-Sakse

7. novembrī " 100 " " dzimis

Kārlis Skalbe

12. decembrī " 90 " " "
12. " " 50 " " "
20. " " 50 " " "
21. " " 50 " " "
22. " " 110 " " "
24. " " 80 " " dzimusi
25. " " 60 " " "
31. " " 50 " " "

Kārlis Zariņš
Valdis Ķikāns
Kārlis Arājs
Antons Broks
Augusts Saulietis
Marija Šūmane
Cecīlija Dinere
Vera Vāvere

SATURS

Divpadsmitā «Varavīksne»	5
ANDREJS UPITS	
Vēstules jaunības draugam. II (<i>Jāņa Upīša</i> ievads un materiālu atlase)	7
JĀNIS JAUNSUDRABIŅŠ	
<i>Oto Ņesterovs</i> . Par rakstnieku un gleznotāju	21
<i>Jānis Baltkājis</i> . Par rakstnieka mūža pēdējiem gadiem Latvijā	30
<i>Izolde Valdmane</i> . Dažas atmiņas par man tuviem un dārgiem cilvēkiem	35
ZEMGALIEŠU BIRUTA	
«Es redzēju ilgas ceļmalā stāvam» (<i>Ojāra Zandera</i> ievads un materiālu atlase)	40
Pieci dzejoļi	49
EMILIJA PRŪSA	
<i>Valdemārs Ancītis</i> . Pļaviņu rakstniece	52
Saulainais kaktiņš	62
JĀNIS STRAUJĀNS	
Revolucionārs, diplomāts un rakstnieks (<i>Ilonas Salcevičas</i> ievads un materiālu atlase)	64
Vēstules no Kapri Rainim	66
MEINHARDS RUDZĪTIS	
<i>Ilgonis Bērsone</i> . No Meinharda Rudziša kara gadu hronikas	85
NO LITERĀRĀ MANTOJUMA MAZAJIEM APCIRKŅIEM	
Mirdzas Ķempes vēstule Rinčēnam (<i>Imanta Pijola</i> ievads un publikācija)	107
Viļa Lāča vēstule Romānam Čobadzēm	110
Kārļa Pelēkā vēstules Albertam Kronenbergam	112

No Albīnas Mežules vēstulēm (<i>Kārļa Preisa</i> ievads un materiālu atlase)	120
Alfreda Stegera dzejoļi (<i>Ilgona Bērsona</i> ievads un ma- teriālu atlase)	127

JOHANS GOTFRIDS HERDERS

<i>Jānis Paklons</i> , Herders un latviešu literatūra	135
Literārais kalendārs 1979. gadam	155

РАДУГА 1978

Литературное наследство

Издательство «Лиезма» Рига 1978

На латышском языке

Составитель И. Берсонс

Редакционная коллегия:

И. Киршентале, В. Лабренце, Я. Ниедре,
Л. Волкова, С. Зиёмелис

Художник Я. Рейнберг

Фоторепродукции М. Берсона

ИБ № 1607

VARAVIKSNE 1978

Literārais mantojums

Sastādījis I. Bērsons

Redaktore L. Bībere. Mākslinieciskais redaktors A. Jēgers. Tehniskā redaktore L. Vasiļevska. Korektore I. Ancāne.

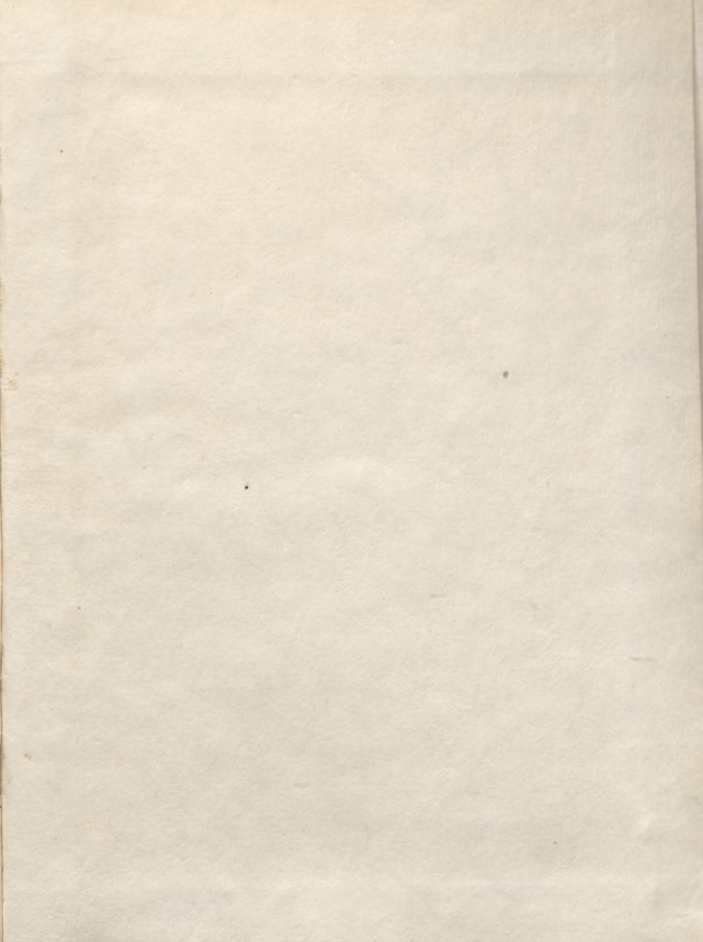
Nodota salikšanai 28.04.78. Parakstīta iespiešanai 02.10.78. JT 05609. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas papīrs №1. Baltikas garnitūra. Augstspiedums. 7,17 uzsk.iespiedl.; 7,05 izdevn. l. Metiens 8000 eks. Pasūt. №1268-B1. Cena 55 kap. Izdevniecība «Liesma», 226047 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. №534/29383/Klm-164. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa, 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

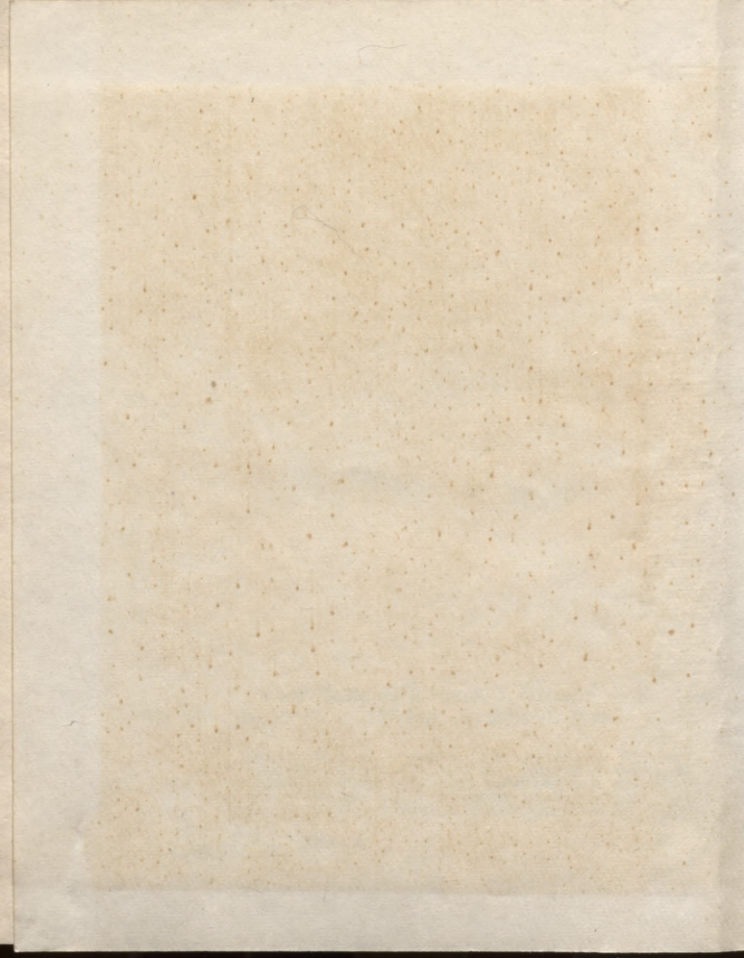
Varavīksne 1978 / Sast. I. Bērsons. — R., Lies
Va 649 ma, 1978. — 157 lpp., il., 2 lp. il., gīm.

«Varavīksnē 1978» ievietoti materiāli par Andreju Upiti un Jān Jaunsudrabiņu, kuriem 1977. gadā tika atzīmētas simtgades, kā arī par Zemgāliešu Birutu un E. Prūsu, kurām simt gadi aprit 1978. gadā. Almanahā iekļautas arī J. Straujāna vēstules Rainim. Padomju Armijas sešdesmitgadei veltīts I. Bērsona apcerējums par M. Rudzīti.

V 70202—534 243—78
M 801(11)—78

8L

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0305071807

55 kap.